

จดหมายข่าว/Newsletter

จริยธรรมกับการจัดการจดหมายเหตุ
Ethics and Archives Management

สมาคมจดหมายเหตุสยาม
The Archive Association of Siam
ฉบับที่ 6 (กรกฎาคม 2553-มิถุนายน 2554)

สารบัญ

บทบรรณาธิการ 6

บทความหลัก

ใครคือเจ้าของ? “จดหมาย-เหตุ” ของนักมานุษยวิทยา
บนทางแพร่งของสมบัติส่วนตัวกับการเผยแพร่สู่สาธารณะ 8

ศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ

“จากหลักฐานทางโบราณคดีสู่จดหมายเหตุดิจิทัล”
กับข้อจำกัดงานโบราณคดีไทยปัจจุบัน 17

นฤพล หวังธงชัยเจริญ

กระบวนการคืนชีวิตให้บันทึกภาคสนาม 26

สิทธิศักดิ์ รุ่งเจริญสุขศรี

เมื่อจดหมายเหตุออนไลน์ : แนวทางและข้อควรตระหนักในการเผยแพร่ข้อมูลส่วนตัว
และข้อมูลทางวัฒนธรรม 36

ธันวดี สุขประเสริฐ

Visual repatriation: แนวคิดและปฏิบัติการของการส่งคืนสมบัติวัฒนธรรม
ด้วยการให้ชม 44

ชีวลิทธิ บุญเกียรติ

สรุสาระ

แผนที่ซึ่งเปลี่ยนโลก 60

โทบี เลสเตอร์ (Toby Lester) เขียน ทรงยศ แววหงษ์ แปล
ถอดหมายเหตุและพิพิธภัณฑสถานไทย 64

ประคอง แก้วน้อย

บทบาทของพิพิธภัณฑสถานในการรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ 70

ปณิตา สระวาสี

สรุสาระจากการฝึกอบรมทางวิชาการ

เรื่อง “การบริหารงานจดหมายเหตุและพิพิธภัณฑสถาน” 80

ประมวลเนื้อหาเบื้องต้น โดย รศ. ดร. สมสรวง พงศดิกุล

คัดสรรและเรียบเรียง โดย ชีวลิทธิ บุญเกียรติ

โครงการสัมมนาประจำปี 92

แนะนำผู้เขียน (ตามลำดับบทความ)

ศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ นักวิชาการ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) / นฤพล หวังธงชัยเจริญ เจ้าหน้าที่โครงการวิจัยและ
พัฒนาฐานข้อมูลมานุษยวิทยากายภาพในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) / สิทธิศักดิ์ รุ่งเจริญสุขศรี นักวิชา
การสารสนเทศ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) / ธันวดี สุขประเสริฐ นักวิชาการสารสนเทศ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
(องค์การมหาชน) / ชีวลิทธิ บุญเกียรติ นักวิชาการอิสระ / ทรงยศ แววหงษ์ ข้าราชการบำนาญ / ประคอง แก้วน้อย นักจดหมายเหตุ
ถอดหมายเหตุและพิพิธภัณฑสถานไทย กระทรวงสาธารณสุข / ปณิตา สระวาสี นักวิชาการ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การ
มหาชน)

ที่ปรึกษากองบรรณาธิการ

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

บรรณาธิการ

ชีวลิทธิ บุญเกียรติ

กองบรรณาธิการ

ดาวเรือง แนวทอง, จิชาพร แสงทองศรี, อังคมาลี สายชลนภา

รูปเล่ม

บริษัท ดรีม แคชเชอร์ กราฟฟิค จำกัด

สารจากนายกสมาคมจดหมายเหตุสยาม

สวัสดิ์ท่านสมาชิก และมิตรของสมาคมจดหมายเหตุสยาม

ในการประชุมใหญ่สามัญประจำปีสมาคมฯ ปีที่แล้ว ที่จังหวัดเชียงรายนั้น เราได้มีการสัมมนาควบคู่กันไป ด้วย คือ เรื่อง “ภูมิภาคลุ่มน้ำโขง: จดหมายเหตุ - ประวัติศาสตร์ - นิเวศวิทยา - ชำติพันธุ์” และเราได้ลงพื้นที่ภาคสนามทัศนศึกษา “เส้นทางอารยธรรมชาวไต มิงคลาบา เชียงตุง สหภาพพม่า”

การจัดประชุมในครั้งนั้น ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี มีคนเข้าร่วมสัมมนาและออกภาคสนามล้นหลาม ทั้งยังได้รับความร่วมมือจากทั้งสมาชิกและกรรมการของสมาคมเป็นอย่างดี หลายหน่วยงาน ได้เข้าร่วมกับเรา โดยเฉพาะจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย และจากกระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งทั้งสองหน่วยงานนี้ได้ช่วยสนับสนุนเงินทุนจัดพิมพ์จดหมายข่าว เอกสารวิชาการ ตลอดจนรายงานการประชุม

ในครั้งนั้นปลัดกระทรวงวัฒนธรรม ได้ให้เกียรติเดินทางไปเปิดงานประชุมด้วย โดยได้เล่าเรื่องราวประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับ “งานจดหมายเหตุ” ซึ่งเชื่อว่ากำลังได้รับการยอมรับมากขึ้น ๆ เช่น ปรากฏว่าในประเทศของเรานั้น สถานศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย ก็ได้จัดตั้งหน่วยงานที่เกี่ยวกับจดหมายเหตุไปแล้วหลายแห่ง และก็ได้มีการจัดตั้งหอจดหมายเหตุ ลงไปถึงระดับโรงเรียนแล้วเช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น โรงเรียนสายปัญญา ในกรุงเทพมหานคร

ทั้งนี้แม้จะยังเทียบกับประเทศที่พัฒนาแล้วไม่ได้ก็ตาม ดังตัวอย่างของประเทศญี่ปุ่น ที่ท่านได้เดินทางไปดูงานมา และก็พบว่าญี่ปุ่นให้ความสำคัญเกี่ยวกับการเก็บเอกสารเก่า ถึงขนาดสร้างห้องเก็บไว้ใต้ดิน ปลอดภัยจากการถูกทำลายแม้ว่าจะมีการทิ้งระเบิดปรมาณู หรือเกิดแผ่นดินไหว ฯลฯ มีการออกแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีความมั่นคง ปลอดภัย ซึ่งให้เห็นว่าญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับเอกสารจดหมายเหตุมากทีเดียว

นอกเหนือจากงานใหญ่ที่จังหวัดเชียงรายนี้นี้ สมาคมจดหมายเหตุสยามของเรา ได้จัดกิจกรรมทางวิชาการ คือ “การอบรม เรื่องการบริหารงานจดหมายเหตุและพิพิธภัณฑ์” เมื่อวันที่ 27-29 เมษายน พ.ศ. 2552 ให้ความรู้ทั้งภาคทฤษฎี และภาคสนาม สำหรับหลักสูตรภาคทฤษฎีแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ จดหมายเหตุและพิพิธภัณฑ์ ส่วนภาคสนาม เป็นการศึกษาดูงานหอจดหมายเหตุ และพิพิธภัณฑ์

ในปีนี้สมาคมฯ มีโครงการจัดอบรมหลักสูตรศูนย์การเรียนรู้สู่ชุมชนให้กลุ่มบุคลากรในระดับของ อบต. และ อบจ. ทั่วประเทศ ดังนั้น จึงขอประชาสัมพันธ์ให้สมาชิกและผู้สนใจทราบไว้ล่วงหน้า ติดต่อขอรายละเอียดที่ฝ่ายเลขานุการสมาคมฯ ได้ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ในนามของคณะกรรมการสมาคมฯ ใคร่ขอขอบคุณหน่วยงานหลายแห่งที่ไม่ได้ออกนามในที่นี้ และเหล่ามวลมิตรทุกท่าน ที่ให้ความร่วมมือในการจัดกิจกรรมของสมาคมฯ ให้ประสบผลสำเร็จและบรรลุวัตถุประสงค์ด้วยดีตลอดมา

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ
ตลิ่งชัน ธนบุรี สยามประเทศ (ไทย)
20 เมษายน 2553

ความเป็นมาและวัตถุประสงค์ของสมาคมจดหมายเหตุสยาม

สมาคมจดหมายเหตุสยาม ก่อกำเนิดจากความพยายามของกลุ่มบุคคลจากองค์กรจดหมายเหตุ ทั้งภาครัฐและเอกชน ด้วยความตระหนักและเล็งเห็นความสำคัญของเอกสารข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ รวมทั้งผู้ปฏิบัติงานในสายวิชาชีพจดหมายเหตุและเอกสาร สมาคมจดหมายเหตุสยามได้รับอนุญาตให้จัดตั้ง เมื่อวันที่ 4 เมษายน 2544 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. เพื่อรวมกลุ่มองค์กร และบุคลากรวิชาชีพจดหมายเหตุ เป็นสื่อกลางระหว่างผู้ปฏิบัติงานวิชาชีพจดหมายเหตุกับองค์กรจดหมายเหตุอื่นๆ
2. เพื่อเสริมสร้างผลักดันการศึกษา ค้นคว้าและวิจัย วิชาการจดหมายเหตุและระบบงานจัดการเอกสารและสาขาที่เกี่ยวข้อง
3. เพื่อประสานข้อตกลงร่วมกันในการจัดระเบียบมาตรฐานการจัดเก็บ การอนุรักษ์ตลอดจนระบบการจัดการจดหมายเหตุและเอกสารข้อมูลทุกรูปแบบที่ยังคงอยู่ในกระแสการใช้งาน
4. เพื่อเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจงานจดหมายเหตุออกสู่สาธารณชน เป็นการกระตุ้นให้มีการอนุรักษ์และจัดเก็บข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์และจดหมายเหตุ อันเป็นทรัพย์สินทางปัญญาและมรดกวัฒนธรรมของชาติ
5. เพื่อสนับสนุนและเพิ่มทักษะความรู้ทางจดหมายเหตุและเอกสารให้แก่ผู้ปฏิบัติในหน่วยงานจดหมายเหตุและศูนย์เอกสารด้วยการจัดอบรม ประชุมเชิงปฏิบัติการ สัมมนา ฯลฯ
6. เพื่อประสานความสัมพันธ์ที่ดีกับนักวิชาการสาขาต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น นักประวัติศาสตร์ นักการศึกษา ภัณฑารักษ์ นักบริหาร ตลอดจนนักวิชาการด้านศิลปวัฒนธรรม ฯลฯ
7. เพื่อประสานความร่วมมือในการใช้ทรัพยากรทางจดหมายเหตุร่วมกัน ทั้งด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและอุปกรณ์อื่นๆ
8. เพื่อประสานความสัมพันธ์และความร่วมมือกับองค์กรและหน่วยงานจดหมายเหตุระหว่างประเทศ เพื่อพัฒนาความรู้ และแลกเปลี่ยนวิทยาการจดหมายเหตุในระดับภูมิภาคและระดับโลก

สมาชิกสมาคมจดหมายเหตุสยาม ประจำปี 2553

สมาชิกประเภทหน่วยงาน/องค์กร ตลอดชีพ

- ห้องเอกสารอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ
- หอสมุดและจดหมายเหตุ ธนาคารแห่งประเทศไทย
- มหาวิทยาลัยทักษิณ
- บริษัท ภัฏญามาลย์ภาพยนตร์ จำกัด
- คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- งานหอจดหมายเหตุ ศูนย์บรรณสารและสื่อการศึกษา มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง
- สำนักคณะกรรมการกฤษฎีกา
- ศูนย์บรรณสารและสื่อการศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
- สำนักบรรณสาร มหาวิทยาลัยรัตนบัณฑิต
- มูลนิธิสยามกัมมาจล
- กลุ่มอนุรักษ์เอกสารของคณะรัฐมนตรี สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ทำเนียบรัฐบาล
- โครงการจดหมายเหตุ สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร
- สำนักราชเลขาธิการ
- พิพิธภัณฑ์และหอจดหมายเหตุ กรมประชาสัมพันธ์
- จดหมายเหตุรัฐสภา กลุ่มงานพิพิธภัณฑ์และจดหมายเหตุ
- สำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร
- สถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
- สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี
- ศาลปกครอง
- องค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย(ไทยพีบีเอส)
- ห้างหุ้นส่วนจำกัดสำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม
- หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- หอจดหมายเหตุและหอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- แหล่งเรียนรู้กลุ่มสาระสังคมศึกษา โรงเรียนเบ็ญจะมะมหาราช
- สำนักหอสมุดกลาง สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
- มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์
- โรงเรียนไพศาลพิทยาคม
- บริษัท โรเตอร์ (ประเทศไทย) จำกัด
- สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยรังสิต
- สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
- ศูนย์บรรณสารและสื่อการศึกษา มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์
- ศูนย์วิทยบริการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
- มูลนิธิเจมส์เฮช ดับเบิลยู ทอมป์สัน
- บริษัท อุตสาหกรรมไหมไทย จำกัด
- บริษัท อุตสาหกรรมไหมไทย จำกัด (คุณวุฒติ ณิชูเมธิกุล)
- สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข
- สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน
- สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

สมาชิกประเภทบุคคลตลอดชีพ

- พนิดา ภัทรพิเศษพงศ์
- ชาญณรงค์ - รัตนพร เตชะรัชต์กิจ
- ธนพล ทับทิม
- ศ.มารุต บุณนาค
- กมลเทพ อรรถกมล
- ชวน หลีกภัย
- พญ.กรรณิการ์ ตันประเสริฐ
- ธงชัย ลิขิตพรสวรรค์
- รศ.ดร.สมสรวง พุทธิกุล
- อุบลกาญจน์ เขียวอุกฤษฏ์
- วนิตา จันทนทัศน์
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ
- วิศาล รุจกัฒมพร
- ดร.ณิ แก้วม่วง
- นเรนทร์ ปัญญาญ
- สุนทรี่ สังข์อยู่ธ
- เอมอร ตันเกียรติ
- กรรณิกา ชิวภักดี
- อัจฉรา เฟ่งพานิช
- ทรงจิต พูลลาภ
- กชกร แซ่แต้
- ลัดดา วิวัฒน์สุระเวช
- พัชรินทร์ ชันทอง
- ประกายศรี ไชสูงเนิน
- สุภาพร สมจิตต์
- พจนา มนตรีสา
- ชูจิตร์ สุตถนอม
- ธเนศ กองประเสริฐ
- ปราณี วงษ์ชวลิตกุล
- ทรงยศ แวหวงษ์
- Ms. Linda S. McIntosh
- นพ. พรชัย พรกุลประสิทธิ์
- จรูญรัตน์ สุวรรณภูสิทธิ์

สมาชิกประเภทองค์กรรายปี

- ศูนย์วิทยบริการศาลยุติธรรม
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
- กองห้องสมุด มหาวิทยาลัยแม่โจ้
- การไฟฟ้านครหลวง

- ศูนย์บรรณสารสนเทศ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
- งานจัดหาและเตรียมทรัพยากรสารสนเทศ สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
- ฝ่ายบริการสิ่งพิมพ์ต่อเนื่อง สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี
- หน่วยจดหมายเหตุมหาวิทยาลัย สำนักบรรณสารสนเทศ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- สำนักบรรณสารภาพพัฒนา สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- ศูนย์ข้อมูลสนเทศการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
- บริษัท อินดิเพนเด็นท์ นิวส์ เซ็นเตอร์ จำกัด
- สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์
- สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสกลนคร
- สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ

สมาชิกประเภทบุคคลรายปี

- ประดิษฐ์ สรรพช่าง
- อรุณี ทรงพัฒนา
- เขียวลักษณ์ กริ่งไกร
- ปราณี รำจวนจร
- ภัสรา พงษ์พิศ
- วันเพ็ญ สิ้นสุวรรณ
- สุนันท์ อยู่คงดี
- ภาวนา ชันกาญจน์
- วรรรณา แก้วกล้า
- พลตรีหญิงวิภาสิริ จินตสุวรรณ
- จันทร์ศรี ภูสมนึก

คณะกรรมการสมาคมจดหมายเหตุสยามชุดปัจจุบัน

นายกสมาคม

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
413/38 ถ.อรุณอมรินทร์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ
10700 โทรศัพท์ 0-2424-5768 โทรสาร 0-2433-8713
E-mail : chamvitkasetsiri@yahoo.com

อุปนายก

สมสรวง พฤติกุล
สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
9/9 หมู่ 9 ถ.แจ้งวัฒนะ ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี
โทรศัพท์ 08-6893-9184
E-mail : diisom@hotmail.com

กรรมการ ด้านประเสริฐ

384-386 ถ.สามเสน (ตรงข้ามหอสมุดแห่งชาติ)
ท่าवासกรี กรุงเทพฯ 10300
โทรศัพท์ 0-2282-7000 0-2281-0377

เหรียญกษาปณ์

ธงชัย ลิขิตพรสวรรค์
6/14 ถ.งามวงศ์วาน 23 ต.บางกระสอ อ.เมือง จ.นนทบุรี
11000 โทรศัพท์ 0-2952-9203, 08-1808-4455
โทรสาร 0-2373-0239
E-mail : aoun4455@gmail.com

ปฏิคม

สุรรัตน์ วงศ์เสงี่ยม
สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ
ถ.สามเสน เขตดุสิต กรุงเทพฯ 10300
โทรศัพท์ 0-2282-3826 โทรสาร 0-2281-5341
E-mail : puk08880@hotmail.com

ประชาสัมพันธ์

ขจรศักดิ์ สงมุลนาถ
ศูนย์ข้อมูลสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7
998/1 ถ.พหลโยธิน แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900
โทรศัพท์ 0-2272-0202-10 ต่อ 347, 08-9203-4427
โทรสาร 0-2272-0888
E-mail : tvicch7@hotmail.com

นายทะเบียน

กรรณิกา ชิวภักดี
พิพิธภัณฑ์และหอจดหมายเหตุ กรมประชาสัมพันธ์
9 ซ. อารีสัมพันธ์ ถ.พระราม 6 แขวงสามเสนใน
เขตพญาไท กรุงเทพฯ 10400
โทรศัพท์ 0-2618-2323 ต่อ 2213, 08-1904-9827
E-mail : kannika_museum@yahoo.com

สุภัตรา ภูมิประภาส

ผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์เดอะเนชั่น (The nation)
123/665 หมู่บ้านนันทนาการเดิน 2 ซ.ท่าอิฐ ถ.รัตนธิเบศร์
ต.บางรักน้อย จ. นนทบุรี 11000
โทรศัพท์ 0-2371-0042 ต่อ 2611, 2642, 08-1376-0360
โทรสาร 0-2751-4446
E-mail : thinktank2549@gmail.com

กรรมการฝ่ายวิเทศสัมพันธ์

ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช
เดอะเมดิซีน 737 สุขุมวิท 41
แขวงคลองตันเหนือ เขตวัฒนา กรุงเทพฯ 10110
โทรศัพท์ 0-2261-0086, 08-1682-0888
E-mail: tangsirivanich@hotmail.com

กรรมการ

ชินชฎา วงศ์พานิช
111/52 ถ.นครสวรรค์ เขตป้อมปราบฯ กรุงเทพฯ 10200
โทรศัพท์ 0-2282-8107, 08-1309-8186 โทรสาร 0-2282-9073

ธนาพล อิวสกุล

กองบรรณาธิการ สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน
1026/220 ถ.พระราม 4 แขวงทุ่งมหาเมฆ เขตสาทร กรุงเทพฯ 10120
โทรศัพท์ 0-2677-6594-5, 08-6826-1074
E-mail: thanapol73@hotmail.com

จรรยารัตน์ สุวรรณภูสิทธิ์

6/29 ลาดพร้าว 25 เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900
โทรศัพท์ 0-2511-4120, 08-6544-5488

พันธุ์พิงค์ ธรรมธัช

กลุ่มงานอนุรักษ์เอกสารคณะรัฐมนตรี
สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี
ทำเนียบรัฐบาล เขตดุสิต กรุงเทพฯ 10300
โทรศัพท์ 0-2280-6264

สมฤทธิ ลือชัย

นักวิชาการอิสระ
48/210 หมู่บ้านวังทองวิลเลจ 2 ซ.33/1 ถ.เสรีไทย แขวงคลองกุ่ม
เขตบึงกุ่ม กรุงเทพฯ 10240
โทรศัพท์ 0-2377-5644, 08-1696-6003 โทรสาร 0-2377-5644
E-mail : somrit8206@hotmail.com

ชวนพิศ เต็งอำนวยการ

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ
ถ.สามเสน เขตดุสิต กรุงเทพฯ 10300
โทรศัพท์ 0-2281-1599 โทรสาร 0-2281-5341
E-mail : chuanpit_t7516@hotmail.com

เลขานุการ

เอมอร ต้นเกียรติ
84/220 พหลโยธิน 37 แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900
โทรศัพท์ 0-2939-4670 08-1686-2958

วนิดา จันทนทัศน์

ห้องสมุดศูนย์รังสิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต
99 หมู่ 18 ถ.พหลโยธิน อ. คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12121
โทรศัพท์ 0-2564-4440 ต่อ 1170
E-mail : wanida@tu.ac.th

ผู้ช่วยเลขานุการ

ดาวเรือง แนวทอง
หอจดหมายเหตุและหอประวัติศาสตร์เกียรติยศ
แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200
โทรศัพท์ 08-3134-3085
E-mail : tuarchives@yahoo.com

บทบรรณาธิการ

ชิวสิทธิ์ บุญเกียรติ

ความยากย้อนของการเขียนและการบอกเล่าเรื่องราวทางสังคม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ เป็นประเด็นร้อนในหลายทศวรรษที่ผ่านมา คนพื้นถิ่น กลุ่มชาติพันธุ์ และลูกหลานของอดีตชุมชนอาณานิคม เริ่มเรียกร้องถึงสิทธิและบทบาทของตนเองในการสืบค้นเรื่องราว การเข้าถึงบันทึกที่นักเดินทาง นักชาติพันธุ์วิทยา หรือนักประวัติศาสตร์ การควบคุมการใช้ประโยชน์จากเอกสาร และการบอกเล่าวัฒนธรรมด้วยตนเอง

เราไม่สามารถมองจดหมายเหตุไม่ใช่สื่อบันทึกเรื่องราวในอดีตอย่างที่คนทั่วไปมักเข้าใจกันได้อีกต่อไป แต่จดหมายเหตุดำรงสถานะของความเป็นการเมือง นำไปสู่คำถามเชิงจริยธรรมนานัปการ และยังเป็นตัวกระตุ้นให้นักจดหมายเหตุควรมองสมบัติที่ตนเองดูแลรักษาด้วยสายตาที่เปลี่ยนไป หากกล่าวโดยรวมความแล้ว นั้นหมายความว่า จดหมายเหตุมีความเชื่อมโยงกับสังคม โดยเฉพาะในฐานะที่จดหมายเหตุได้รับการผลิตขึ้นจากผู้คนในสังคม แต่ยังคงหมายความว่า จดหมายเหตุยังแวดล้อมด้วยบริบทสังคมที่นักจดหมายเหตุไม่ควรมองข้าม

จดหมายข่าวสมาคมจดหมายเหตุสยามฉบับนี้ มาจากความพยายามในการรวบรวมประเด็นและข้อคิดจากการประชุมนานาชาติ เรื่อง จดหมายเหตุวัฒนธรรมในยุคดิจิทัล (Archiving Culture in the Digital Age) ที่จัดขึ้นที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) เมื่อวันที่ 6-7 สิงหาคม พ.ศ. 2552 ด้วยเหตุนี้ บทความหลักจะอภิปรายจดหมายเหตุในฐานะ “มรดกทางวัฒนธรรม” ในสองสามประเด็น เพื่อให้ผู้อ่านเก็บเอาข้อคิดเหล่านี้ ไปใช้ในการทำงาน หรือนำไปสู่การพูดคุยในวงการจดหมายเหตุบ้านเราที่ขยายตัวมากขึ้น

คุณค่าของจดหมายเหตุวัฒนธรรม ควรพิจารณาเช่นใด คำถามประการแรกนี้สำคัญอย่างยิ่งต่อการทำงานจดหมายเหตุ ในทางหนึ่ง เราพิจารณาว่า บันทึกรูปแบบต่างๆ ที่เกิดจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม เป็นบันทึกประวัติศาสตร์ และสามารถสะท้อนภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคม แต่อีกทางหนึ่ง เราไม่ควรใช้ “สายตาไร้เดียงสา” เช่นนั้น ในการมองจดหมายเหตุวัฒนธรรม เพราะจะต้องไม่ลืมว่าบันทึกที่เกิดขึ้นในสนามของการศึกษามาจากความสัมพันธ์ของคนสองฝ่ายเป็นอย่างน้อย ศรยุทธ์ เอี่ยมเอื้อยุทธ เชื้อเชิญให้เรามองจดหมายเหตุวัฒนธรรมจากอีกด้านหนึ่ง นั่นคือ บันทึกเป็นผลพวงของการปะทะประสานของคนในและคนนอก เนื้อหาในเอกสารประเภทนี้จึงไม่ใช่ “ข้อเท็จจริง” ทางวัฒนธรรมหรือประวัติศาสตร์อย่างบริสุทธิ์

ลำดับงานและมาตรฐานการทำงาน นี้อาจจะเป็นประเด็นที่นักจดหมายเหตุหลายคนคิดว่าไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับสังคม แต่จริงๆ แล้ว เมื่อจดหมายเหตุ “เดินทาง” มาถึงคลัง หรือแม้แต่ระยะก่อนหน้านั้น เอกสารที่บันทึกเรื่องราวทางวัฒนธรรมจะต้องได้รับการระบอบอย่างชัดเจนจากผู้สร้างเอกสาร ถึงสิทธิที่จดหมายเหตุสามารถปฏิบัติการได้ (การจัดระบบเอกสาร การอนุรักษ์ และการเผยแพร่) ความยุ่งยากในประเด็นนี้ ผู้อ่านอาจลองพิจารณาบทความของ นฤพล หวังธงชัยเจริญ ที่กล่าวถึงจดหมายเหตุโบราณคดี หรือบทความของ สิทธิศักดิ์รุ่งเจริญสุขศรี ที่แสดงให้เห็นความซับซ้อนในกระบวนการทำงานของชุดเอกสารส่วนบุคคล

ความเป็นสาธารณะและความเป็นส่วนตัว ดูจะเป็นอีกประเด็นหนึ่งของการทำงานกับจดหมายเหตุ วัฒนธรรม เพราะบันทึกจากการทำงานของนักมานุษยวิทยา หรือผู้ศึกษาวัฒนธรรม มีความซับซ้อนและเกี่ยวโยงกับผู้คนหลายฝ่าย นักจดหมายเหตุจะต้องวางแนวทางพิจารณาและการทำงานอย่างเป็นระบบ เพื่อบอกว่าเอกสารใดควรเผยแพร่ในวงกว้างหรือแคบอย่างไร บทความของธันวดี สุขประเสริฐ ชี้ให้เห็นถึงความใส่ใจใน “ความเป็นเจ้าของ” ที่ไม่ได้เป็นเอกลักษณ์ของผู้บันทึกแต่อย่างใด กระทั่งเจ้าของวัฒนธรรมและลูกหลานของเขาก็ควรเข้ามามีส่วนในการกำหนดทำที่ตรงนี้ด้วยเช่นกัน

สิทธิความเป็นเจ้าของและการรับ “มรดก” เป็นประเด็นสุดท้ายของการทำงานจดหมายเหตุวัฒนธรรมที่ควรได้รับความใส่ใจจากผู้ปฏิบัติงาน เพราะในเมื่อผลงานอันเกิดจากการศึกษากลุ่มชนใดก็ตาม ผู้ศึกษาจากภายนอกไม่ควรอ้างสิทธิ์ครอบครองสมบัติวัฒนธรรมที่บรรจุเรื่องราวของวัฒนธรรมหนึ่งไว้แต่เพียงผู้เดียว การแบ่งปันมรดกวัฒนธรรมดังกล่าวให้กับคนในชุมชน น่าจะเป็นวิธีการที่ควรได้รับการพัฒนาขึ้นอย่างจริงจัง ชิวสิทธิ์ บุญเกียรติ ยกตัวอย่างการทำงานส่งคืนสมบัติโสภณทัศน์ในสองกรณีศึกษา

เท่าที่กล่าวมาในสี่ประเด็นนี้ เราจะเห็นได้ว่า จดหมายเหตุไม่ได้มีสถานภาพเพียงสื่อบันทึกข้อมูล แต่ยังมีนัยทางสังคมที่นักจดหมายเหตุไม่สามารถปฏิเสธได้ ข้อคิดต่างๆ ที่นำมาอภิปรายนี้ ไม่ได้เป็นข้อบังคับที่ทุกหน่วยงาน “ต้อง” ปฏิบัติ เพราะในท้ายที่สุด ปฏิบัติการใดๆ ที่เกิดขึ้นในองค์กรวัฒนธรรมอย่างหอจดหมายเหตุ ยังคงเกี่ยวข้องกับเหตุปัจจัยอีกมาก ทั้งปรัชญาและแนวทางขององค์กร หรือกระทั่งเรื่องของทุนรอนที่หลายครั้งกลายเป็นข้อจำกัดหรือเพดานของการสร้างสรรค์ในการทำงานของผู้ปฏิบัติงานทางจดหมายเหตุ

“จดหมายเหตุกับสังคม” เป็นคำใหญ่ๆ สองคำที่มีความเกี่ยวข้องกันในหลายระดับ เมื่อใดก็ตามที่นักจดหมายเหตุได้ตระหนักถึงสัมพันธภาพที่สำคัญนี้ ย่อมแสดงให้เห็นถึงหน้าที่และบทบาทของผู้พิทักษ์สมบัติหรือมรดกวัฒนธรรมควรพิจารณา จดหมายเหตุไม่ได้ตั้งมั่นอยู่ในที่มั่นหรือ “หอคาย” อีกต่อไป จดหมายเหตุควรก้าวเดินออกมาทำงานกับสังคมในรูปแบบต่างๆ ตามแต่การสร้างสรรค์และเงื่อนไขของการทำงานในแต่ละที่ ในท้ายที่สุด จดหมายเหตุกับสังคมจะเป็นสิ่งที่ดำรงและเติบโตไปด้วยกัน

ใครคือเจ้าของ? :

“จุดหมาย-เหตุ” ของนักมานุษยวิทยา บนทางแพร่งของสมบัติส่วนตัวกับการเผยแพร่สู่สาธารณะ

ศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ

เกริ่นนำ

บทความนี้ต้องการสะท้อนความรู้สึกและข้อกังขาของผมซึ่งมีต่อผลิตผลซึ่งเกิดจากการทำงานสนาม อาทิ รูปถ่าย ภาพเคลื่อนไหว บันทึกสนาม (field notes) บันทึกส่วนตัว (diary) และเสียงบันทึก (sound records) จำนวนมากซึ่งกองอยู่ในห้องทำงานทั้งที่บ้านและที่ทำงานแน่นอน มันมิใช่ความรู้สึกต่อปัญหาการจัดเก็บรักษาเพียงอย่างเดียว หากมองให้ลึกลงไป ชาวของเหล่านั้นมันมีชีวิตและเรื่องราวอยู่ในซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์หลายรูปแบบระหว่างผมกับผู้คนที่สนาม การค้นหาทางออกจากสภาวะดังกล่าวมีส่วนผลักดันให้ผมเข้าไปร่วมฟังงานสัมมนาเรื่อง “จุดหมายเหตุวัฒนธรรมในยุคดิจิทัล” ช่วงต้นเดือนสิงหาคมปีที่ผ่านมา กระทั่งนำมาสู่การตั้งคำถามต่อคุณค่าของสิ่งที่เรียกว่า จุดหมายเหตุมานุษยวิทยา

จุดหมายและเหตุการณ์

หลายเดือนที่ผ่านมา ผมประสบกับปัญหาใหญ่ในฐานะนักวิจัยทางด้านมานุษยวิทยา นั่นคือ การจัดเก็บบรรดาสิ่งที่นักวิจัยเรียกว่า “วัตถุดิบหรือข้อมูลดิบ” (raw materials) จำนวนมากซึ่งได้รับการจัดเก็บอย่างไม่เป็นระบบนัก ภายในลิ้นชักของ บนชั้นหนังสือที่บ้าน และบนโต๊ะทำงาน ผมพบว่ามันอุดมไปด้วยรูปถ่าย ภาพร่าง แผนที่ชุมชน กองตลับเทปบันทึกภาพเคลื่อนไหว และสมุดบันทึกอีกหลายสิบเล่มกองอยู่รวมกัน ทั้งนี้ยังมีต้องเอ่ยถึงกระดาษเย็บมุมจับฝุ่นอีกจำนวนมากซึ่งกองเทินกันราวกองภูเขาวันดลัมแน่นอน หากไม่มีความจำเป็นต้องย้ายบ้าน ผมก็ไม่ค่อยอยากแตะต้องบรรดาข้าวของเหล่านี้เท่าไรนัก แม้แต่ตอนขนย้ายพวกมันไปยังนิवासถานแห่งใหม่ยังอดคิดไม่ได้เลยว่าเหตุใดตนต้องขนข้าวของที่คล้ายขยะเหล่านี้ไปด้วย

ใช่ เหตุที่ไม่อยากข้องแวะกับมัน ด้านหนึ่งอาจเป็นเพราะความซึ้งเกียจในการจัดการด้วยถือว่าตนได้บรรลุเป้าประสงค์ในการทำงานแล้ววัตถุประสงค์ที่สวมกอดอยู่ไม่ต่างอะไรจากสิ่งตกค้างจากอดีต ทว่า ความรู้สึกชยาดกับเรื่องราวในวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ต่างหากที่ผลักดันให้ผมจงใจละเลยและแทบจะทอดทิ้งมัน ความรู้สึกประเภทนี้คงคล้ายกับคน ซึ่งไม่ยอมอ่านวิทยานิพนธ์ของตนหลังจากจบการศึกษา แน่نون ทุกครั้งที่กำลังกลั่นใจจะทิ้งหรือคิดอุทิศให้กับคนอื่น ๆ ตามสมควร เหตุผลเพียงหนึ่งเดียวซึ่งคอยปรามความคิดดังกล่าวไว้ นั่นคือ ในรูปถ่ายหรือสมุดบันทึกจับฝุ่นหนาเตอะเหล่านั้น มืออดีตของผมและเรื่องราวของผู้คนซึ่งผมรู้จักสถิตย์อยู่ โดยเฉพาะในห้วง 5 ปีที่ผ่านมาซึ่งผมมีโอกาสทำงานวิจัยในสามจังหวัดภาคใต้มาโดยตลอด

ชายตาไปยังกระดาษเย็บมุมหนาราว 50 หน้า ซึ่งอยู่ล่างสุด ผมเคยยึดกระดาษปึกนั้นเป็นสมุดบันทึกเล่มแรกของการทำงานที่ภาคใต้ช่วงกลาง พ.ศ. 2548 ภายในบรรยายความรู้สึกไว้อย่างชัดเจนว่า ผมรู้สึกกลัวและไม่ไว้ใจคนที่ปัตตานีเท่าไรนัก แม้ว่าสถานที่แรกที่เหยียบเท้าเข้าไปจะเป็นเขตตัวเมืองและโรงแรมที่ทรูหาที่สุด

“วันนี้เป็นวันแรกที่ผมมาถึงปัตตานี มันแย่มากที่มาถึงตอนเย็น ต้องเดินมาหาข้าวกินคนเดียว...รู้สึกเหมือนถูกมองอยู่ตลอดเวลาและอดที่จะเหลียวหน้าเหลียวหลังไม่ได้ กลัวถูกยิง...เมื่อวานก็เพิ่งมีระเบิดลงที่ตลาด...ดีที่ไม่ได้เฝ้าล้อมมาด้วย คนที่นี่คงไม่เป็นมิตรเหมือนที่อื่นนะ”

แนนนอน ตอนนั้นผมไม่กล้าใช้แม้กระทั่งสมุดบันทึกที่เย็บเล่มสำเร็จรูปอย่างที่เคยและคิดไปเอาเองว่าการใช้กระดาษ (โดยเฉพาะที่ใช้แล้วไปหนึ่งหน้าและของจดหมาย) จะเป็นการสะดวกในการทำลายหลักฐานเมื่อมีคนแปลกหน้าเข้ามาซักไซ้หรืออยู่ในสถานการณ์ที่ไม่ปลอดภัย กระทั่งแผ่นกระดาษพวกนั้นได้เพิ่มจำนวนและชนิดของกระดาษขึ้นเรื่อย ๆ จนผมจำไม่ได้ว่าตนเองหันมาใช้และซื้อสมุดบันทึกเป็นของฝากเพื่อน ๆ ที่ปัตตานีตั้งแต่เมื่อไร แต่ข้อความในสมุดบันทึกราวปี 2550 ระบุว่า “เมื่อวานนี้ออกอ่าวปัตตานีไปลากปู ก๊ะ(อวน) กับแบนิ่งทั้งคืน หมดบู่หรีกว่า 2 ซอง พระจันทร์สวยมาก...แบนิ่งเล่าว่าปลาในอ่าวน้อยลงทุกทีเพราะเรือประมงพาณิชย์เข้ามาลกลอบจับแทบทุกฤดู โรงงานอุตสาหกรรมก็ปล่อยน้ำเสียลงอ่าว อ่าวปัตตานีตันขึ้นทุกปี อีกไม่นานคงแห้งกลายเป็นทะเลโคลน ปลายกับกุ้งที่เราหาได้มาจากการเพาะพันธุ์กรมประมงเป็นส่วนใหญ่ แบนิ่งเล่าว่า เรื่องพวกนี้จะไม่เป็นสาเหตุให้คนมลายูในกำบังประมง (ชุมชนประมง) รู้สึกถูกเอาเปรียบ

ได้อย่างไร ในเมื่อมีรายได้เฉลี่ยต่อครอบครัวต่อวันไม่ถึงวันละร้อยบาท ยิ่งเข้าฤดูมรสุม หาบปลาไม่ได้ จะมีรายได้เฉลี่ยวันละ 10-20 บาทเท่านั้น”

ใช่ ผมเชื่อโดยสนิทใจทีเดียวว่า บรรดาข้อมูลที่กองอยู่มากมายนั้นมีใช่ข้อมูล “ดิบ” ที่รอคอยการสังเคราะห์ดัดศัพท์แสงที่เรียกกันแม้แต่เล็กน้อย หากเป็นข้อมูลที่ผ่านการ “ปรุงรรมร่วมกัน” และสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างผู้เขียนหรือผู้เก็บข้อมูลกับผู้คนในสนามอย่างชัดเจน ผมจะไม่มีทางได้ลงอ่าวปัตตานีเลยหากไม่ได้รู้สึกเริ่มไว้ใจคนมลายูและรู้จักกับแบนิ่ง กระทั่งกล้าไปพักอาศัยในกำบังนับสิบวันกับเขา แนนนอน การเข้าไปยังกำบังก็คล้ายดังการเป็นประตู่เชื่อมแบบนิ่งกับคนภายนอกมากขึ้น และเขาเองก็คาดหวังไม่น้อยที่จะให้ผมเป็น “กระบอกเสียงของชาวบ้าน” หรือไม่ก็ต้องถ่ายทอดเรื่องราว (ที่เขาและคนในกำบังคิดว่าดี) ออกไปให้ผู้อื่นได้รับรู้

ในแง่หนึ่ง แม้ผมจะเป็นกระบอกเสียงที่ไม่ดีนัก และมักชอบถกเถียงกับคนในกำบังมากกว่าจะถ่ายทอดเรื่องราวดี ๆ ออกไป แต่ผมก็เก็บรักษาข้อมูลเหล่านี้ติดตัวมาโดยตลอด ทั้งยังพยายามเขียนรายละเอียดเพิ่มเติมจากความทรงจำของตนเองอย่างสม่ำเสมอ กระทั่งปริมาณกระดาษบันทึกมีจำนวนมากขึ้นและเงื่อนไขส่วนตัวซึ่งต้องเดินทางอยู่ตลอดเวลาเริ่มกดดันให้ต้องคิดถึงวิธีการจัดเก็บและรักษา มิให้สูญหายหรือสูญไปเสียก่อน

สำหรับผม ปัญหาหลักของการจัดเก็บมิใช่เรื่องของความคงทนและขั้นตอนการจัดเก็บอย่างเป็นทางการระเบียบเท่านั้น หากอยู่ที่ “เรา” จะพิจารณาสถานะและคุณค่าของ “สิ่งที่ปรุงรรมร่วมกัน” เหล่านี้อย่างไร? เราจะใช้มันให้เกิดประโยชน์มากน้อยต่อสาธารณชนหรือกลุ่มคนที่เราเข้าไปศึกษาแค่ไหน? “สิ่งที่ปรุงรรมร่วมกัน” จะมีความหมายเท่ากับ “สมบัติร่วม” ได้หรือไม่ หรือเราไม่จำเป็นต้องนำไปใช้ประโยชน์อะไรเลย เพราะแท้จริงแล้ว “สมบัติร่วม” ดังกล่าวเป็นเพียงงานเขียนชุดหนึ่งซึ่งแต่งขึ้นมาจากประสบการณ์ส่วนตัว? (แม้ว่าจะเป็นการประสบการณ์ซึ่งมีผู้อื่นอยู่ด้วย)

คงไม่ผิดเพี้ยนนัก หากกล่าวว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ จากสนามที่ปรากฏอยู่ในเอกสารทุกชิ้นมีเรื่องราวในตัวเอง การชุดเอาเรื่องราวเหล่านั้นออกมาจากเอกสารเพื่อทำความเข้าใจไม่ต่างไปจากกระบวนการเดิมที่ทำให้เอกสารเหล่านั้นถือกำเนิดขึ้น นั่นคือ การนั่งเขียน บันทึก หรือจดหมายขึ้นมาใหม่ด้วยวิธีการที่อาจจะเล่าซ้ำ ลอกจากต้นฉบับ เล่าเรื่องใหม่และปรุงแต่งด้วยความรู้สึกที่เกิดขึ้นมาภายหลัง หรือกระทั่งเล่าใหม่และคิดเฉพาะตามสิ่งที่เห็นและเกิดขึ้นจริง ณ ขณะนั้น

ปัญหาคือ หากการเขียนบันทึกหรือจดหมายเป็น

สิ่งที่แยกกันไม่ขาดระหว่างการบันทึกข้อเท็จจริงกับกระบวนการทำความเข้าใจตนเองหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงาน การทำให้บันทึกหรือจดหมายนั้นๆ กลายเป็น “จดหมายเหตุ” เอกสารเหล่านั้นจะสามารถคงคุณค่าเดิมที่มีอยู่หรือไม่ หรือถูกใช้เพียงในฐานะ “ข้อเท็จจริง” ที่เชื่อถือได้และกลายเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา

จดหมายเหตุทางมานุษยวิทยาในยุค “ไร้พรมแดน”

เพื่อสลายข้อคับข้องใจในหลายด้าน ผมหันกลับไปยังวิธีการดั้งเดิมทางวิชาการคือ การทบทวนวรรณกรรมเพื่อพิจารณาว่ามีใครบ้างที่กำลังเผชิญหน้าปัญหาเกี่ยวกับปัญหานี้และเขาหรือเธอผู้นั้นมีวิธีการจัดการอย่างไร เพราะหัตถ์ที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) มีโครงการฐานข้อมูลจดหมายเหตุมานุษยวิทยาในประเทศไทย ซึ่งเป็นฐานข้อมูลที่สืบเนื่องมาจากโครงการฐานข้อมูลงานวิจัยภาคสนามของ ศ. ดร. ไมเคิล มอร์แมน (Michael Moerman) ที่ดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2548 ด้วยตระหนักว่า “การเก็บข้อมูลวิจัยภาคสนามเป็นหนึ่งในหัวใจสำคัญของงานมานุษยวิทยา เอกสารที่นักมานุษยวิทยาได้จดบันทึกถือเป็นสิ่งที่มีค่าในวงวิชาการ ไม่เฉพาะแต่เพียงสาขามานุษยวิทยา เพราะข้อมูลต่างๆ ที่ได้จะถูกนำไปวิเคราะห์และตีความเพื่อนำไปสู่กระบวนการผลิตงานทางมานุษยวิทยาขึ้นมาใหม่”

นอกจากนี้ โครงการฐานข้อมูลฯ ยังได้จัดการประชุมนานาชาติ “จดหมายเหตุวัฒนธรรมในยุคดิจิทัล” (Archiving Culture in the Digital Age) ระหว่างวันที่ 6-7 สิงหาคม 2552 ซึ่งภายในงานมีการเปิดประเด็นสำคัญผ่านเวทีสัมมนามากมาย โดยเฉพาะหัวข้อที่ผมคิดว่าเกี่ยวข้องโดยตรงคือ “คุณค่าของเอกสารงานวิจัยภาคสนามต่อคนรุ่นใหม่และพัฒนาการของการเก็บข้อมูลภาคสนาม” โดยมี ดร. ชาร์ลส์ เอฟ คายส์ (มหาวิทยาลัยยวอชิงตัน ซีแอตเติล) และ ดร. นิโคลัส บี เบอร์กอร์ (มหาวิทยาลัยเมลเบิร์น) เป็นผู้อภิปรายหลัก และมี รศ. ดร. รัชมี ชูทรงเดช (มหาวิทยาลัยศิลปากร) เป็นผู้ดำเนินการอภิปราย

ระหว่างการสัมมนา ผมอดคิดไม่ได้ว่านี่คือการเดินทางครั้งสำคัญของแวดวงมานุษยวิทยาเมืองไทย เรามิได้หยุดอยู่เพียงการเรียนการสอนทางมานุษยวิทยาเท่านั้น หากกำลังก้าวไปสู่การประเมินคุณค่าของเอกสารและข้อมูลต่างๆ ซึ่งได้มาจากสนามอย่างเปิดกว้าง เรากำลังสร้างช่องทางเชื่อมโยง “โลก” ในเอกสารหรือข้อมูลซึ่งเดิมถูกจำกัดอยู่ในห้วงอดีตและสนาม

ผู้วิจัยขณะสัมภาษณ์ชีวิตประวัติผู้อาวุโสในกำแพง
(ภาพโดย วราภรณ์ เรืองศรี)

ศึกษาของนักมานุษยวิทยากับ “โลก” ในปัจจุบันของคนในรุ่นหลังซึ่งอาจเป็นได้ทั้งคนในชุมชนที่นักมานุษยวิทยาเข้าไปศึกษาและผู้คนที่จำนวนมากที่สามารถใช้ประโยชน์จากเอกสารเหล่านี้ได้โดยไม่จำเป็นต้องยึดโยงหรือคุ้นเคยกับสนามที่นักมานุษยวิทยาศึกษาอยู่ก่อน

ผมคิดว่าคงเป็นการเหมาะหากเราจะเรียกปรากฏการณ์นี้ว่าเป็น “จุดเปลี่ยนทางมานุษยวิทยา (ไทย)” ที่นักมานุษยวิทยาและเอกสารหรืองานเขียนของเขาและเธอกลายเป็น “หน่วยในการวิเคราะห์” บ้าง จากเดิมซึ่งไม่รู้ถึงสิทธิอะไร เทียบศึกษา “คนอื่น” มาเสียหนา

กิจกรรมในวงสนทนา เริ่มต้นจากคำถามอันท้าทายของ รศ. ดร. รัชมี ซึ่งมีต่อคุณค่าของเอกสารงานวิจัยภาคสนามของนักมานุษยวิทยา โดยเฉพาะประเด็นเรื่องความเป็นส่วนบุคคลของนักมานุษยวิทยาเองกับการนำความลับหรือเรื่องราวของคนในชุมชนมาเปิดเผยและประเด็นปัญหาเรื่องความเป็นเจ้าของในตัวเอกสารระหว่างนักมานุษยวิทยากับผู้คนในชุมชน

ดร. คายส์ ให้ทัศนะต่อประเด็นแรกว่า นักจดหมายเหตุและนักมานุษยวิทยาต้องพิจารณาไปตามบริบทและเฉพาะกรณีไป แต่ในขั้นต้น นักมานุษยวิทยาจำเป็นต้องแยกแยะให้ชัดเจนระหว่างบันทึกส่วนตัวกับบันทึกภาคสนาม เพราะโดยหน้าที่และการใช้งานแล้วบันทึกทั้งสองชนิดนี้มีความแตกต่างกันอยู่ ซึ่งเขาเองใช้วิธีการนี้ในการแยกเรื่องส่วนตัวและเรื่องราวในชุมชนออกจากกัน ดร. คายส์ ยังให้ทัศนะเพิ่มเติมว่า การแยกแยะที่ชัดเจนจะมีความสำคัญต่อทัศนะการเป็นเจ้าของผลงาน เพราะบันทึกภาคสนามเป็นเรื่องราวที่ถูกเขียนขึ้นจากปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนในอดีต ดังนั้นการส่งมอบข้อมูลดังกล่าวให้ชุมชนจึงเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสืบทอดให้คนในชุมชนได้รับรู้

เรื่องราวของตนเอง

ต่อประเด็นดังกล่าว ดร. ฮีเบอร์เกอร์ ได้ขยายความว่า สำหรับตัวเขาเองได้ข้ามพ้นประเด็นเรื่องใครเป็นเจ้าของระหว่างนักมานุษยวิทยากับผู้คนในชุมชนแล้ว เพราะนั่นเป็นสิ่งที่หาจุดนิยามได้ยาก ประเด็นสำคัญอยู่ที่กระบวนการจัดเก็บและการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันทั้งสำหรับคนในและคนนอกชุมชนมากกว่า และเมื่อเราคำนึงถึงประโยชน์ที่จะมีต่อคนรุ่นหลังเป็นสำคัญแล้ว หน้าที่ของนักมานุษยวิทยาและนักจดหมายเหตุคือการเตรียมความพร้อมในการเก็บบันทึกข้อมูลให้มีประสิทธิภาพมากที่สุดภายใต้เงื่อนไขของการทำงานภาคสนาม และต้องแน่ชัดในตนเองด้วยว่า ข้อมูลดังกล่าวเราเก็บไปทำไมและเพื่ออธิบายอะไร

อย่างน้อยที่สุด เราคงต้องคิดว่าเป็นการเก็บเพื่อเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ดังนั้น ในทัศนะของ ดร. ฮีเบอร์เกอร์ เห็นว่านักมานุษยวิทยาหรือนักวิจัยควรมีการวางแผนการทำงานที่ตีรวมไปถึงการเข้าใจรูปแบบของการจัดระบบข้อมูลไว้ล่วงหน้า ทั้งในรูปแบบของภาพเคลื่อนไหว ภาพถ่าย และงานเขียนบันทึก นอกจากนี้ยังต้องตระหนักด้วยว่า ข้อมูลดังกล่าวต้องสามารถทำให้สาธารณชนเข้าถึงได้ง่าย แต่สำหรับบางประเด็นที่ค่อนข้างอ่อนไหว เช่น เรื่องทรัพย์สินทางปัญญาและการยินยอมให้เผยแพร่ข้อมูลจากคนในสนามนั้น เป็นสิ่งที่นักวิจัยจะต้องค้นหาความเหมาะสมภายในสนามเอง

ดร. ฮีเบอร์เกอร์ยังกล่าวอีกว่าในกรณีที่นักวิจัยต้องจัดการกับข้อมูลจำนวนมากและต่างชนิดกัน นักวิจัยควรใช้โปรแกรมระบบจัดการฐานข้อมูล (Database Management System – DBMS) ซึ่งเป็นโปรแกรมที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางระหว่างผู้ใช้ (User) กับฐานข้อมูล ความสำคัญของโปรแกรมนี้อยู่ที่ความสามารถในการจัดทำบัญชีรายชื่อและประเภทของข้อมูลนาชนิด ซึ่งจะช่วยให้นักวิจัยสะดวกต่อการจดจำและใช้งาน แต่การใช้โปรแกรมนี้จะสัมฤทธิ์ผลก็ต่อเมื่อนักวิจัยได้ทำการระบุประเภทของข้อมูลและมีคำอธิบายอย่างเหมาะสมแล้วเท่านั้น

สำหรับเรื่องการจัดเก็บและรักษาวัตถุที่เป็นมรดกตกทอดจากคนรุ่นก่อนซึ่งง่ายต่อการชำรุดนั้น! ดร. ฮีเบอร์เกอร์มีความเห็นว่า ควรมีการแปลงวัตถุให้อยู่ในรูปดิจิทัลและอธิบายวิธีการใช้งานข้อมูลดังกล่าวเสียก่อน จากนั้นจึงค่อยสู่ขั้นตอนของการจัดเก็บหรือทำการฟื้นฟูวัตถุนั้นให้อยู่ในสภาพเดิม

บรรยากาศการสนทนาที่เล็ดจริงจังและหนักแน่นด้วยการเตรียมตัวมาอย่างดีของวิทยากรทั้งสอง ท่าน มีส่วนผลักดันให้ผมคล้อยตามไม่น้อย ผมแอบคิด (อย่างไม่รู้ตัว) ว่าอย่างน้อยที่สุดข้อมูลที่ได้มาจากการ

ทำงานของนักมานุษยวิทยาฝึกหัดเช่นตนจะเป็นประเด็นหนึ่งข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์และการบันทึกความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในชุมชน เจกเช่นการทำงานของนักมานุษยวิทยาบแนวที่ทั้งสองและนักมานุษยวิทยาอีกจำนวนมากซึ่งกำลังทำการ “ส่งคืน” ข้อมูลเหล่านั้นกลับสู่ “เจ้าของที่แท้จริง” เพื่อก่อประโยชน์สูงสุด แทนที่การนอนนิ่งจมกองฝุ่นประดุจซากไร้ชีวิต

แน่นอน ประเด็นที่ผมสงสัยอยู่ก่อนหน้ามีความเกี่ยวเนื่องและสอดคล้องกับทั้งสองท่านบนเวทีพอควร โดยเฉพาะการพิจารณาบันทึกหรือเอกสารต่างๆ ในงานวิจัยภาคสนามในฐานะที่เป็น “สิ่งประดิษฐ์” หรือสิ่งที่ปรู้งร่วมกัน ระหว่างนักมานุษยวิทยากับผู้คนในสนาม ประโยชน์ของเอกสารดังกล่าวจึงอาจมีมากกว่าประเด็นปัญหาเรื่อง “ความเป็นเจ้าของ” ที่ตายตัว

ในที่สุด นักมานุษยวิทยาและนักจดหมายเหตุ อาจต้องเผชิญหน้ากับปัญหาในเรื่องของการจัดเก็บดูแล และรักษา ที่แสนยุ่งยาก และอาจต้องประสบกับปัญหาเรื่อง “ความเป็นเจ้าของ” ซึ่งอาจเป็นปัญหาใหญ่ตามมาอีกไม่จบสิ้นก็เป็นได้ “แต่ทั้งหมดนี้มิได้หมายความว่า เราจะป้องกันไม่ได้ เราต้องเริ่มก่อนและค่อยๆ แก้ไขปัญหาไป” ดร. ฮีเบอร์เกอร์ กล่าวทิ้งท้ายอย่างเฉียบคม

ปัญหาของจดหมายเหตุของนักมานุษยวิทยา?

เมื่อการสัมมนาสิ้นสุดลง ผมกลับมานั่งทบทวนประเด็นในวงสนทนากับปัญหาที่ตนเองกำลังเผชิญอยู่อีกครั้ง นำแปลกใจทีเดียว ผมเริ่มเห็นต่างออกไปจากความคิดของนักมานุษยวิทยาทั้งสองท่าน ในเรื่องพื้นฐานที่สุดคือ การแยกเรื่องราวส่วนตัวออกจากเรื่องราวของชุมชนผ่านการจดบันทึกในลักษณะที่ต่างกันของสมุดบันทึกส่วนตัวกับบันทึกสนามของ ดร. คายส์ แน่นอน เราจะเชื่อมั่นได้อย่างไรรายละเอียดใน “บันทึกสนาม” นั้นจะเป็นการสะท้อนภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนหรือ “ที่นั่น” อย่างตรงไปตรงมา กระบวนการบันทึกทางมานุษยวิทยา มีความน่าเชื่อถือเพียงนั้นเลยหรือ?

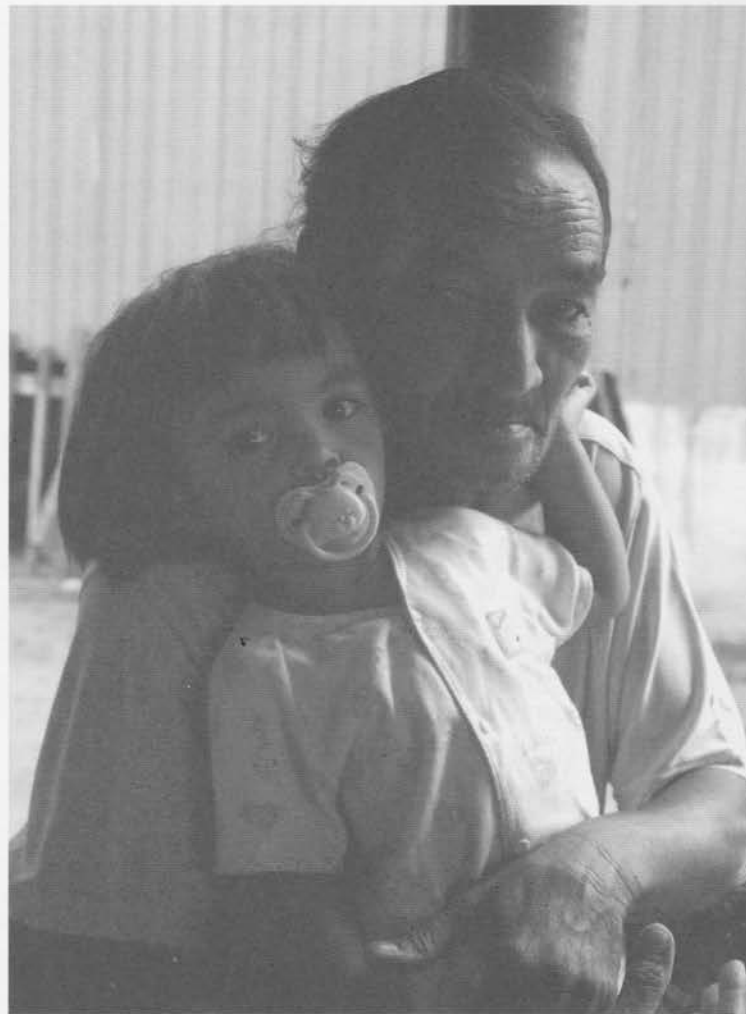
เท่าที่ผมเข้าใจ ในขอบข่ายการทำงานของมานุษยวิทยาสัมัยใหม่ “บันทึกสนาม” เป็นเรื่องส่วนตัวและเป็นสิ่งที่ไม่เปิดเผยต่อคนภายนอก ทั้งยังเป็นพื้นที่ซึ่งสามารถบรรจุอารมณ์ ความรู้สึกบางอย่างของผู้เขียน (ซึ่งเป็นเรื่องอัตวิสัย) ไว้ได้เช่นกัน ดังนั้น บันทึกสนามจึงไม่มีความเป็นกลางในตัวเอง หากกล่าวให้มากกว่านั้น “บันทึกสนาม” ยังเป็นสิ่งที่แปรผันตามขอบข่ายการทำงานวิจัยสนามของนักมานุษยวิทยาเองอีกด้วย ดังเช่น

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ซึ่งนับว่าเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญในการทำงานสนามจากการเก็บข้อมูลแบบครอบคลุมรายละเอียดในชีวิตความเป็นอยู่ของผู้ถูกศึกษาอย่างรอบทิศทาง ไปสู่การทำงานแบบมุ่งถกเถียงในประเด็นเฉพาะ (issue oriented)

สำหรับเรื่อง “สมุดบันทึกส่วนตัว” นั้น นับเป็นเรื่องส่วนบุคคลมาก เพราะในการเรียนการสอนทางมานุษยวิทยามีได้แจ้งเงื่อนไขว่านักมานุษยวิทยาต้องมี “สมุดบันทึกส่วนตัว” แต่ประการใด โดยเฉพาะเงื่อนไขของตัวเอง ซึ่งไม่สามารถแยกความเป็นส่วนตัวและสาธารณะออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด จำได้ว่ามีครั้งหนึ่ง บันทึกสนามที่เตรียมมาเกิดตกทะเลครั้งที่ออกเรือหาปลา กับคนมลายูไปเสียตื้อๆ ทำให้ต้องจตรายละเอียดทุกอย่างลงสมุดบันทึกส่วนตัวพร้อมกับเขียนระบายอารมณ์ไปเสียมากมายด้วยความหงุดหงิดหัวเสียมากไปกว่านั้นรายละเอียดในสมุดบันทึกส่วนตัวยังมีส่วนให้ผมจดจำได้ว่าตนเองคิดและวิเคราะห์อย่างไรกับเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสนาม

บางที เราอาจต้องทำความเข้าใจใหม่เสียด้วยว่า ในความเป็นจริงเราไม่สามารถจดทุกอย่างที่เกิดขึ้นในสนามลงในบันทึกสนามได้อย่างทันทั่วทั้งที่ หากต้องอาศัยการจดจำ การให้คำสำคัญสั้นๆ ของเรื่องราวเพื่อความสะดวกต่อการเก็บข้อมูล และที่สำคัญคือ ความอ่อนต่อเรื่องภาษาท้องถิ่นซึ่งทำให้เกิดความล่าช้าตะกุกตะกักตั้งแต่การเก็บข้อมูลจนถึงขั้นแปลความหมายเพื่อทำความเข้าใจ

โดยไม่รู้ตัว ความกังขาจึงพลันบังเกิดขึ้นว่า การที่ผมใช้เวลาส่วนใหญ่ยามค่ำคืนหรือตามเวลาที่เวลาจะเอื้ออำนวยมานั่งจดบันทึกหรือทำความเข้าใจกับเรื่องราวทั้งหมดนั้น มันต่างอะไรกับการประกอบ “พิธีกรรม” เพื่อทำความเข้าใจกับขอบฟ้าแห่งการรับรู้ของตนเองกับประสบการณ์ใหม่ๆ ที่ได้รับมาในแต่ละวัน ตั้งแต่เริ่มจรดปลายปากกาลงไป ผมต้องเดินทางออกจากความคุ้นเคยเดิมๆ ในสังคมตนเองเพื่อเข้าสู่กฎเกณฑ์ชุดใหม่ของอีกสังคมหนึ่งอยู่เสมอ ใช่ว่าหลายครั้งที่เดียวที่ผมไม่เห็นด้วยอย่างรุนแรงกับปรากฏการณ์ในสนามแต่การฝึกฝนทางมานุษยวิทยามักเข้ามาอ้างถึงการทำความเข้าใจความหมายและการกระทำจากมุมมองของผู้ถูกศึกษา ซึ่งมักทำให้เกิดข้อขัดแย้งในใจอยู่เสมอ และทางออกของผมก็คือ การเพิกเฉยและทำตัวอยู่เหนือพ้นไปจากอำนาจการนิยามของโลกทั้งสองใบ บางครั้งก็เขียนจดหมายระบายความรู้สึกอัดอั้นดั่งกล่าวกลับไปหาภรรยาที่บ้านบ้าง เขียนไปสกรรด์ไปถึงอาจารย์ที่ปรึกษาบ้าง และเมื่อถึงขีดจำกัด ผมก็จะหันมาทะเลาะและถกเถียงกับคนในกำกับให้รู้ผลกันไป

“สมุดตัวร่วม” ภาพที่คนในกำกับเรียกร้องให้ถ่าย แต่มุมมองและเทคนิคขอเลือกเอง (ภาพโดย ศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ)

“หากจะพิจารณาว่าเอกสารภาคสนาม สามารถนำไปสู่ความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ทางสังคมและวัฒนธรรมของ “ที่นั่น” คงเป็นการไร้เดียงสาเกินไป หากจะเลยจุดพิจารณาที่ว่าสมุดบันทึกส่วนตัวกับบันทึกสนามนั้นเป็นสิ่งที่ยากจะแยกขาดจากกันได้”

การเขียนบันทึก จดหมาย ไปสการ์ด และการไม่เขียน จึงนับเป็นส่วนหนึ่งในการทำความเข้าใจใหม่ในตัวตน (self) ของผมเอง คล้ายกับ “ชุดของพิธีกรรม” ที่กระทำการต่อเนื่องอย่างเงียบๆ โดยอาศัยการปะทะกันของโลกสองใบและการบรรจบกันของขอบฟ้าแห่งประสบการณ์ที่แตกต่างกันเป็นเวที

ดังนั้น ข้อเสนอของคาสลีในส่วนของการแยกสมุดบันทึกส่วนตัวและบันทึกสนามออกจากกันนั้นอาจมีความเป็นไปได้บ้าง แต่ถ้าเป็นการแยกเพื่อคาดหวังต่อความเข้าใจในประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงของสังคมหรือชุมชนนั้นๆ แล้ว กลับเป็นที่กังขาและไม่สามารถปักใจได้ว่า รายละเอียดดังกล่าวจะเป็นประหนึ่งหลักฐานหรือข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่มีความน่าเชื่อถือจนเป็นตัวแทนอดีตของที่นั่นได้

ใช่ ผมกำลังทำทนายว่าการส่งคืนข้อมูลเหล่านั้นสู่ “เจ้าของที่แท้จริง” โดยปราศจากการใคร่ครวญในข้างต้น จะเป็นการย่ำให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างนักมานุษยวิทยาในฐานะผู้ใหญ่วิเศษ ซึ่งคอยหยิบยื่นเรื่องราวและประวัติศาสตร์ให้กับผู้ถูกศึกษาตัวเล็กๆ ที่ไร้หนทางบอกเล่าเรื่องราวของตนด้วยมุมมองของตนเองหรือไม่ ปัญหานี้นับเป็นปมใหญ่ของต้นกำเนิดวิชามานุษยวิทยาซึ่งผูกสัมพันธ์กับกระบวนการไล่ล่าอาณานิคม กระทั่งเกิดสิ่งที่เรียกว่า “การไถ่บาป” ของนักมานุษยวิทยาต่อชนพื้นถิ่นหลังจากการกอบโกยประโยชน์หรือสร้างความเดือดร้อนในรูปแบบต่างๆ มาเสียมากมาย

มองจากมุมนี้ ผมเริ่มไม่แน่ใจแล้วว่าใครกันแน่คือเจ้าของที่แท้จริง? และเหตุใดทำไมเราไม่นำเอาวิถีในการรับรู้หรือเข้าใจอดีตของคน “ตัวเล็กๆ เหล่านั้น” มาเผยแพร่ให้สาธารณะรับรู้ว่ามีมนุษย์แต่ละกลุ่มแต่ละวัฒนธรรมมีวิถีในการรับรู้อดีตและความเปลี่ยนแปลงที่ต่างกัน บางทีภาพที่เกิดขึ้นอาจกลับซ้ำกับสิ่งที่นักมานุษยวิทยาจดจารไว้ก็เป็นได้...

สุดท้าย สิ่งที่ผมกังขาเป็นอย่างมากคือ เหตุใดในวงสัมมนาซึ่งเน้นน้ำหนักไปที่คุณค่าของเอกสารภาคสนามต่อคนรุ่นหลังจึงมีค้อยได้ให้ความสำคัญต่อมุมมองจากจุดยืน (Point of view) ของนักมานุษยวิทยาผู้จดจารเท่าไรนัก ประเด็นนี้หลายคนอาจคิดว่าเรื่องดังกล่าวเป็นเรื่องเชิงอัตวิสัย (subjectivity) ที่อาจเชื่อถือไม่ได้ แต่ผมกลับคิดว่าเรื่องบางเรื่องซึ่งแม้แต่เจ้าตัวยังไม่สงสัยหรือกังขานั้นแหละคือประเด็นที่น่าสนใจและมีคุณค่าเพียงพอต่อการทำให้เอกสารภาคสนามมีนัยสำคัญต่อคนรุ่นหลังมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นมุมมองเชิงอาณานิคม ความคิดเรื่องเชื้อชาติ พันธะกิจเบื้องหลังที่แอบแฝงอยู่ แรงบันดาลใจในการทำงาน และจุดเปลี่ยน

ในการทำความเข้าใจ ตีความ หรืออธิบายปรากฏการณ์ในสนาม เป็นต้น

แรงเหวี่ยงของการไม่ให้ความสำคัญกับมุมมองในเชิงอัตวิสัยสำหรับการทำความเข้าใจเรื่องราวในสนามนั้น คือเมื่อใดก็ตามที่มุมมองดังกล่าวปรากฏตัวในพื้นที่สาธารณะก็มักจะเป็นเรื่อง “ฮือฮา” หรือ “อื้อฉาว” จนไกลห่างออกจากการนำมาทบทวนทางวิชาการ ดังเช่น “บันทึกของมาลินอฟสกี” ซึ่งมักถูกหยิบยกขึ้นมาเพื่อย้ำให้เห็นถึงจริยศาสตร์ (ความเป็นกลาง?) สำหรับการเขียนถึง “คนอื่น” ทั้งในกรณี “งานสาธารณะ” และ “บันทึกส่วนตัว”

บนทางแพร่งของสมบัติส่วนตัวกับการเผยแพร่สู่สาธารณะ

ความรู้สึกที่ยาฉะบรรยายต่อข่าวของภายในห้องของตนกับประเด็นที่ได้จากการสัมมนา ทำให้ผมคิดได้ว่าจะเป็นการดีมากถ้าเราไม่นำเรื่องทั้งหมดเป็นวาระทางการ “จนเกินไป” หรือพยายามทำให้เกิดระบบระเบียบที่ชัดเจนราวการทำงานของจักรกลโดยปราศจากการคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างนักมานุษยวิทยากับกลุ่มคนที่เขาหรือเธอศึกษาในฐานะอื่นๆ เช่น คนคุ้นเคย คนเคยเห็นหน้า เพื่อน หรือแม้กระทั่ง เพื่อนร่วมโลก

คิดเช่นนี้ ทำให้ผมนึกย้อนไปเมื่อหลายปีก่อนครั้งที่เคยฝึกงานทางมานุษยวิทยาในระดับปริญญาตรี ณ หมู่บ้านริมแม่น้ำโขง บริเวณชายแดนไทย-ลาว จ.เชียงราย ในช่วงระยะเวลาหนึ่งเดือน ผมกับเพื่อนๆ ได้บันทึกภาพนิ่งเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยเชื้อสายลาวริมน้ำโขงไว้มากมาย กระทั่ง การพัฒนาในบริเวณลุ่มน้ำโขงส่งผลกระทบต่อคนในพื้นที่โดยตรง โดยเฉพาะการระเบิดเกาะแก่งจำนวนมากมายซึ่งเป็นที่อยู่และแหล่งเพาะพันธุ์ปลา คนในหมู่บ้านจึงมาติดต่อขอภาพถ่ายจำนวนหนึ่งกับผมเพื่อนำไปเป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้เรียกร้องสิทธิของตน แน่นนอน ผมกับเพื่อนๆ มอบภาพเหล่านั้น

ในกรณีเดียวกัน ข้อมูลสนามจากการทำวิจัยในระดับปริญญาตรีของผมก็ได้นำมามอบให้กับคนในชุมชนแออัดเพื่อเป็นหลักฐานเกี่ยวกับการย้ายถิ่นและความเป็นเจ้าของพื้นที่แต่เดิม พวกเขาและเธอมักถูกกล่าวหาว่าบุกรุกสถานที่ราชการและมีคำสั่งไล่อื้อประกาศออกมาเสมอ

ประเด็นจึงมีอยู่ว่า ในบันทึกหรือเอกสารภาคสนามแทบทุกประเภทล้วนมีบางส่วนซึ่งนับเป็น “ข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์” ปรากฏอยู่ แต่การส่งคืนข้อมูลย่อมต้องมีนัยความหมายที่ชัดเจนและรับทราบร่วมกัน

ว่าจะนำไปใช้เพื่ออะไร เพราะภายใต้เงื่อนไขของตัวอย่างที่ยกขมขึ้นมาไม่มีใครคิดคำนึงถึง “ความเป็นเจ้าของ” เรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีต มากไปกว่าการต่อสู้อันตรงในปัจจุบัน ที่สำคัญคือความสัมพันธ์ระหว่างผู้เก็บข้อมูลกับผู้คนในสนามเองที่เอื้อให้เกิดความรู้สึก “ไม่ใสใจ” กับความเป็นเจ้าของเจ้าของมากนัก

แน่นอน การพยายามจัดเก็บและเผยแพร่เอกสารภาคสนามย่อมมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง แต่ภายใต้การกระทำที่เป็น “ทางการ” ย่อมต้องมีเรื่องให้คิดอย่างถี่ถ้วนมากกว่าการสรุปง่าย ๆ เพียงว่าเพื่อให้ชุมชน (ผู้เป็นเจ้าของที่แท้จริง) ได้รับความรู้ประวัติศาสตร์และความเปลี่ยนแปลงของตัวเองหรือให้เกิดประโยชน์ต่อชนรุ่นหลัง

ทว่า ประสบการณ์ของผมมักสอนให้รู้ว่า อะไรก็ตามที่ถูกทำให้เป็นทางการแล้ว ความเป็นเจ้าของและเจ้าภาพมักถูกหยิบขึ้นมาเป็นประเด็นสำคัญว่าการจัดการหรือดูแลการที่จะเกิดขึ้น

เราจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหันกลับมาประเมินสถานะภาพและคุณค่าของเอกสารจากงานวิจัยภาคสนามเสียใหม่ แน่นอน ผมใคร่เสนอให้ทดลองเพิกเฉยกับเรื่อง “ส่วนตัว” และ “สาธารณะ” หรือการค้นหา “เจ้าของที่แท้จริง” ดูบ้าง จากนั้นค่อยมองข้อมูลที่ถูกบันทึกในรูปแบบต่างๆ ในฐานะจุดปะทะประสานกันระหว่างประสบการณ์หลายชุดทั้งของนักมานุษยวิทยาและบรรดาผู้คนที่ถูกศึกษา ทั้งในแง่มุมมองอัตวิสัยและภววิสัย ซึ่งจะทำให้รายละเอียดและข้อมูลต่างๆ ที่ปรากฏอยู่จะเป็นเสมือนประสบการณ์ใหม่ (ที่ขอบฟ้าแห่งประสบการณ์เดิมได้ถูกทำให้พราเลือนไปจากการพบปะ รู้จัก และสัมพันธ์กัน) ของความสัมพันธ์ระหว่างนักมานุษยวิทยากับผู้ถูกศึกษาในฐานะมนุษย์เท่าๆ กัน

ใช่ นั่นคือการตั้งคำถามอย่างกลับหัวกลับหางว่า เราควรเรียนรู้อะไรจากเอกสารมากกว่าเอกสารเหล่านั้นมีเรื่องราวอย่างไร

พิจารณาในแง่นี้อาจทำให้เกิดการใช้ประโยชน์หรือนำเอกสารภาคสนามของนักมานุษยวิทยา มาพิจารณาได้มากขึ้น [โดยเฉพาะนักมานุษยวิทยาในเมืองไทยจำนวนมากซึ่งมักศึกษาคนในสังคมและภายในรั้วบ้าน (รัฐชาติ) ของตนเอง กระทั่งมีส่วนในการสร้าง “ชนพื้นถิ่น” (native) ในแดนตนขึ้นมา]

ทั้งในฐานะส่วนหนึ่งของอัตชีวประวัติ นักมานุษยวิทยาที่กำลังสะท้อนถึงความเปลี่ยนแปลงแต่ละช่วงสมัยผ่านมุมมองของปัจเจกบุคคลที่ถูกห้อมล้อมไปด้วยโลกทางสังคม (social world) หลากหลายแบบหรือมองพัฒนาการของเอกสารในการสร้างมูลค่าและคุณค่าในโลกวิชาการของนักมานุษยวิทยาที่กำลังเขียนและปฏิบัติการสร้างความเป็นผู้เชี่ยวชาญในสาขาของ

ตนเอง ก็ย่อมมีความเป็นไปได้

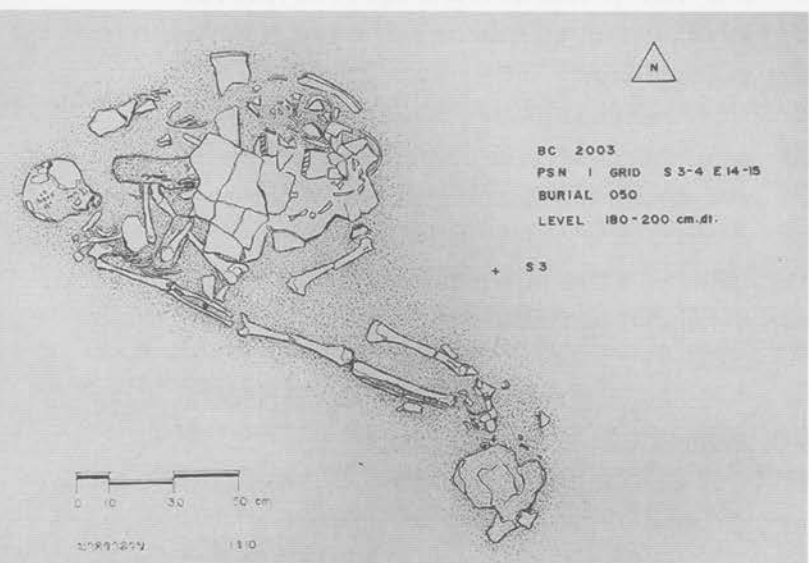
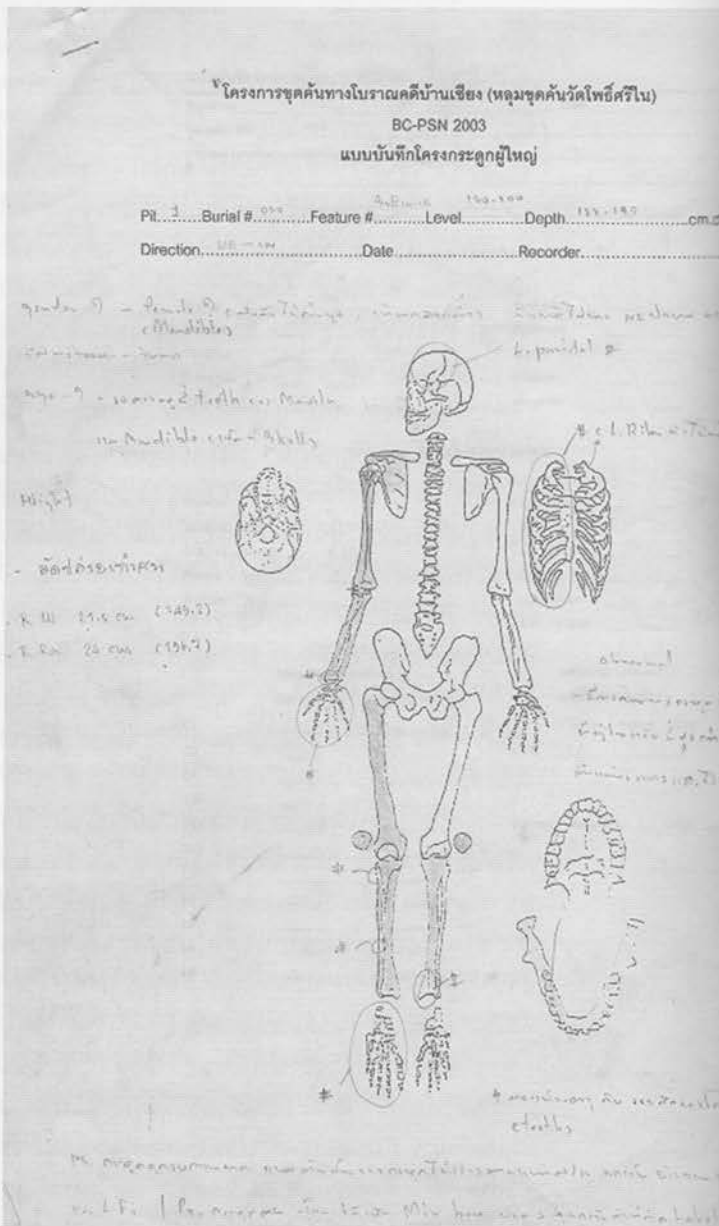
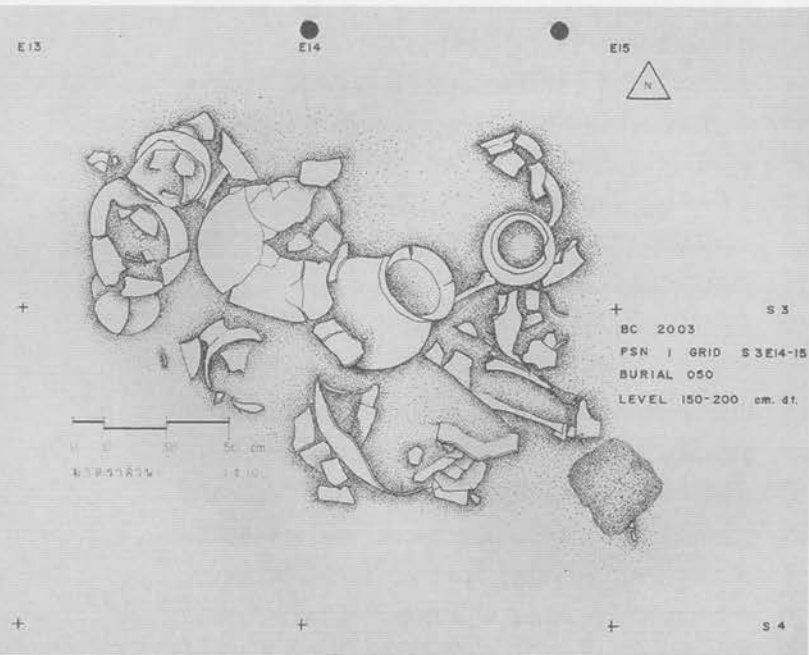
แม้กระทั่งการนำมาพิจารณาในฐานะบทเรียนทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งสำหรับการปรับตัวอยู่ท่ามกลางความหลากหลาย ซึ่งต้องคอยกดข่มความรู้สึกแปลกแยก และทำความเข้าใจกับข้อขัดแย้งภายในใจตลอดเวลา

แต่หากจะพิจารณาว่าเอกสารภาคสนามสามารถนำไปสู่ความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ทางสังคมและวัฒนธรรมของ “ที่นั่น” คงเป็นการไร้เดียงสาเกินไป หากจะเลยจุดพิจารณาที่ว่าสมุดบันทึกส่วนตัวกับบันทึกสนามนั้นเป็นสิ่งที่ยากจะแยกขาดจากกันได้ และผู้ถูกปากกาเองก็มีได้เป็นเสมือนผ้าขาวที่สามารถนำไปซักย้อมได้ตามใจเช่นกัน คงดีไม่น้อยหากจะเริ่มมีการศึกษา “ตัวตน” ของนักมานุษยวิทยาที่เข้ามาทำงานในเมืองไทยจาก “บันทึกสนาม” ซึ่งผลผลิตที่ได้คงมีคุณค่าและสีสันต่างไปจากการให้เขาหรือเธอเขียนประสบการณ์สนามของตนเองออกมาเผยแพร่

แน่นอน เรื่องราวทั้งหมดที่ผมเขียนขึ้นนี้ ผมน่าจะเข้าใจความรู้เกี่ยวกับการจัดการเอกสารรวมไปถึงสิ่งที่เรียกว่า “จดหมายเหตุ” เป็นอย่างมาก ในฐานะคนทำงานภาคสนาม ผมคิดอยู่เสมอว่าตนกำลังเขียนเรื่องราวเพื่ออธิบายปัญหาหรือปรากฏการณ์ที่กำลังเกิดขึ้น มิได้เขียนจดหมายเหตุ จดหมายเหตุเป็นสิ่งที่คนรุ่นหลังหรือคนอื่นเป็นผู้เรียก (ตลอดจนจัดเก็บรักษาหรือแม้กระทั่งทำหน้าที่บอกเล่าเรื่องราวของมันออกมา) การพิจารณาความเป็นคุณค่าและความเป็นเจ้าของจึงควรอยู่ที่การใช้ประโยชน์และการเก็บรักษามากกว่าการครุ่นคำนึงถึงปัญหาเรื่องสมบัติส่วนตัวหรือของสาธารณะ (หรือเป็นของนักมานุษยวิทยาหรือของชุมชน) เพราะบนทางแพร่งยังคงมีพื้นที่สำหรับการขบคิดอยู่อีกมาก

คล้ายคนเห็นแก่ตัว ผมนึกถึงข้อเท็จจริงบางอย่างที่ว่ายังมีคนจำนวนมากที่อยากให้อเอกสารหรือข่าวของเหล่านั้นตายไปพร้อมกับเขาและเธอ เพราะบางครั้งเรื่องราวในเอกสารและข่าวของมันซับซ้อนเกินกว่าที่จะให้คนอื่น ๆ หรือคนรุ่นหลังยอมรับและเข้าใจได้ และบางครั้งมันก็อาจจะซับซ้อนกว่าเรื่องราวที่ปรากฏอยู่จริง ๆ เสียอีก

คิดเช่นนี้ ในห้องทำงานที่บ้านและบนโต๊ะในสำนักงาน จึงยังคงรกอยู่เหมือนเดิม...

ตัวอย่างของเอกสารจดหมายเหตุโบราณคดี (documentary archive) อย่างภาพถ่าย ภาพลายเส้น และแบบบันทึก (ภาพจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเชียง, โครงการปรับปรุงแหล่งประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม เชื่อมโยงการท่องเที่ยวภูมิภาคอินโดจีน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเชียง ประจำปี 2546)

“จากหลักฐานทางโบราณคดี สู่จดหมายเหตุดิจิทัล”

กับข้อจำกัดงานโบราณคดีไทยปัจจุบัน

นฤพล หวังธงชัยเจริญ

บทนำ

โบราณคดี คือการศึกษาเรื่องราวและพฤติกรรมของมนุษย์ในอดีตจากหลักฐานทางโบราณคดี “ทั้งหลักฐานที่มนุษย์ทำขึ้นหรือหลักฐานที่เป็นธรรมชาติซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ในอดีต” ประกอบด้วย (1) นิเวศวัตถุ (ecofact) หรือ “วัตถุที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติแต่มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์หรือมนุษย์นำมาใช้ประโยชน์ในอดีต” (2) โบราณวัตถุ (artifact) หรือ “สิ่งของที่มนุษย์ในอดีตสร้างขึ้น” และ (3) โบราณสถาน (monument) “สิ่งก่อสร้างที่มนุษย์ในอดีตสร้างขึ้นหรือดัดแปลงธรรมชาติเพื่อใช้ประโยชน์ เช่น เป็นที่อยู่อาศัย ที่ประกอบพิธีกรรม เป็นต้น”¹

หลักฐานโดยเฉพาะที่ได้จากการทำงานภาคสนามทั้งการสำรวจ การขุดค้น การขุดแต่งและบูรณะโบราณสถาน จึงถือเป็นหัวใจหรือสิ่งสำคัญสุดของงานโบราณคดี จำเป็นต้องทำการบันทึกผลการปฏิบัติงาน ระดับและตำแหน่งที่ตั้ง ประเภทหรือลักษณะ และสภาพของหลักฐานอย่างละเอียดตามระเบียบวิธี เพราะเป็นข้อมูลหลักที่ศึกษาวิเคราะห์แปลความเพื่อเรียบเรียงนำเสนอรายงาน ประชาสัมพันธ์ผลการทำงาน และอ้างอิงในภายหลัง

¹ กรมศิลปากร, ทัพบานุกรมทางโบราณคดี (กรุงเทพฯ: บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ จำกัด, 2552)

หลักฐานทางโบราณคดีและเอกสารทั้งหมดนี้ถือเป็นจดหมายเหตุทางโบราณคดี (archaeological archives) แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ (1) เอกสารจดหมายเหตุ (documentary archive) หมายถึง บันทึก เอกสาร แผนผัง ภาพลายเส้น และภาพถ่าย ฯลฯ และ (2) วัตถุจดหมายเหตุ (material archive) หมายถึง โบราณวัตถุและหลักฐานทางวัตถุที่เกี่ยวข้อง² มีจุดมุ่งหมายในการจัดเก็บเพื่อใช้ในการสืบค้นและศึกษาต่อยอด การตรวจสอบความจริงหรือความถูกต้องทางวิชาการของนักโบราณคดี ภัณฑารักษ์ ผู้เชี่ยวชาญ รวมถึงนักวิจัยสาขาอื่นที่สนใจใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการเขียน จัดทำอัตชีวประวัติเชิงบุคคลที่มีคุณภาพต่อวิชาการโบราณคดี³

ขณะเดียวกัน ด้วยธรรมชาติหรือลักษณะเบื้องต้นของงานโบราณคดีซึ่งประกอบด้วยการทำงานหลายขั้นตอน เริ่มจากกระบวนการดำเนินงานก่อนงานภาคสนาม อย่างเช่น การทบทวนเอกสารการศึกษาที่ผ่านมา การเตรียมข้อมูล การวางแผนโครงการและงบประมาณ ฯลฯ ส่วนการทำงานภาคสนาม เช่น การสำรวจ ขุดค้น การบันทึก การทำแผนผัง แผนที่ ภาพถ่าย ภาพลายเส้น และการจัดเก็บข้อมูล และขั้นตอนการทำงานหลังงานภาคสนาม อันได้แก่ การจัดจำแนกและวิเคราะห์หลักฐาน การกำหนดค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ การจัดทำรายงานความก้าวหน้า รายงานเบื้องต้น รายงานสรุป การส่งมอบโบราณวัตถุ รวมถึงการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทางสื่อสารณะ

งานโบราณคดีแต่ละโครงการจึงผลิตเอกสารจดหมายเหตุโบราณคดีในปริมาณมาก ตามระดับข้อมูลความรู้ และการใช้งานอย่างซับซ้อนหลากหลายกัน ตัวอย่างเช่น การบันทึกแผนผังตำแหน่งโบราณวัตถุในแต่ละระดับชั้นการขุดค้น จะผลิตเอกสารอย่างน้อยใน 2 ขั้นตอนด้วยกัน คือ การบันทึกลงบนกระดาษกราฟระหว่างงานภาคสนามและการวาดทับลงบนกระดาษไขเพื่อประกอบในรายงาน บทความวิชาการ และข้อมูลเพื่อการประชาสัมพันธ์ ส่งผลให้เกิดปัญหาด้านการจัดเก็บ ทั้งการคัดเลือกความเหมาะสมของเอกสาร แนวทางการรักษาสภาพของเอกสาร รูปแบบกับสถานที่จัดเก็บ และหน่วยงานหลักผู้รับผิดชอบ ฯลฯ

อย่างไรก็ดี ด้วยความก้าวหน้าของเทคโนโลยีดิจิทัล ซึ่งพัฒนาขึ้นเมื่อราวกลางศตวรรษที่ผ่านมา รวม

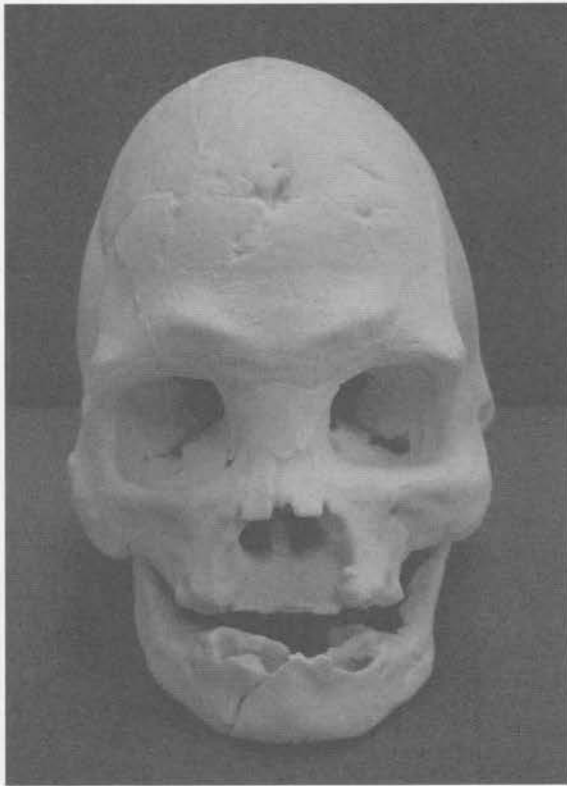
การบรรยายของ รศ.ดร. รัตมี ชูทรงเดช "จากหลักฐานทางโบราณคดีสู่จดหมายเหตุดิจิทัล" วันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2552 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) (ภาพโดย ชยุดม ประกอบแก้ว)

ถึงการผลิตอุปกรณ์บันทึกแบบต่าง ๆ การออกแบบโปรแกรมหรือซอฟต์แวร์ประยุกต์เพื่อรองรับการใช้งาน ทำให้การบันทึกจัดเก็บหลักฐานทางโบราณคดีประเภทเอกสารมีความสะดวกต่อการจัดการ และการใช้พื้นที่จัดเก็บน้อยลง ด้วยกระบวนการแปลงหรือแปรรูปเอกสารให้อยู่ในรูปแบบไฟล์ดิจิทัลหรือจดหมายเหตุดิจิทัล (digital archive) กับการแบ่งปันผ่านการเชื่อมโยงทางเครือข่ายคอมพิวเตอร์และโครงข่ายทางโทรคมนาคม ทำให้ผู้สนใจอื่นเข้าถึงข้อมูลได้ง่ายและรวดเร็วขึ้น ดังตัวอย่างการพัฒนาและการเผยแพร่ข้อมูลและฐานข้อมูลขององค์กร หน่วยงาน และสถาบันการศึกษาด้านโบราณคดีของไทยและต่างประเทศ อาทิเช่น กรมศิลปากร มหาวิทยาลัยศิลปากร ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) มหาวิทยาลัยโอทาโก ประเทศนิวซีแลนด์ มหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย และมหาวิทยาลัยฮาวาย ประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นต้น ถือเป็นแนวทางการอนุรักษ์ข้อมูลและหลักฐานโบราณคดีทางอ้อมได้ในหนึ่ง

อย่างไรก็ดี ตัวอย่างการเผยแพร่เหล่านี้ยังเป็นเพียงขั้นตอนหนึ่งในระยะเริ่มต้นของการพัฒนาและแปรรูปหลักฐานทางโบราณคดีสู่จดหมายเหตุดิจิทัล

² Brown, Duncan H, Archaeological Archives: A guide to best practice in creation, compilation, transfer and curation (Archaeological Archives Forum – AAF, 2007), p 4.

³ รัตมี ชูทรงเดช, "จากหลักฐานทางโบราณคดีสู่จดหมายเหตุดิจิทัล (From Archaeological Record to Digital Archive)", บทความเสนอในการประชุมนานาชาติเรื่อง "จดหมายเหตุวัฒนธรรมในยุคดิจิทัล" วันที่ 6-7 สิงหาคม 2552 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), หน้า 11

การสร้างภาพ (จำลอง) สามมิติกะโหลกศีรษะจากแหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประโยชน์ของเทคโนโลยีที่ช่วยในการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดี (ภาพจาก รัศมี ชูทรงเดชและนัทธมน ภูริพัฒน์พงศ์. โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน)

เพราะหากลงรายละเอียดเปรียบเทียบสถานภาพงานโบราณคดีไทยกับข้อคิดเห็นของรัศมี ชูทรงเดช ตามบทความ “จากหลักฐานทางโบราณคดีสู่จุดหมายเหตุดิจิทัล” ในการประชุมนานาชาติเรื่อง “จุดหมายเหตุวัฒนธรรมดิจิทัล” ที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) เมื่อวันที่ 6-7 สิงหาคมที่ผ่านมา จะพบถึงข้อจำกัดและความไม่พร้อมของหน่วยงานกับนักโบราณคดีไทย ผู้เขียนได้หยิบยกขึ้นพอสังเขปเพื่อขยายภาพความเข้าใจที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ปัจจุบัน

สรุปสาระบทความ “จากหลักฐานทางโบราณคดีสู่จุดหมายเหตุดิจิทัล”

“จากหลักฐานทางโบราณคดีสู่จุดหมายเหตุดิจิทัล” เริ่มต้นด้วยการให้ความหมายและความเข้าใจพื้นฐาน 3 ประการ เกี่ยวกับ (1) ลักษณะ ประเภทของหลักฐาน และระดับขั้นตอนการทำงานทางโบราณคดี ที่มีการผลิตหรือสร้างเอกสารในทุกขั้นการทำงาน ทั้งหมดจัดเป็น (2) จุดหมายเหตุทางโบราณคดีตามข้อตกลงเบื้องต้นของทั้งสถาบันและหน่วยงานต่างประเทศที่เกี่ยวข้องอย่าง The Institute of Field Archaeologists และ Archaeological Archives Forum (AAF) ฯลฯ (3) ประเภท หน้าที่ ความสำคัญ และความสัมพันธ์ของจุดหมายเหตุดิจิทัลทางโบราณคดี

รัศมี ชูทรงเดช ยกกรณีตัวอย่างแหล่งโบราณคดีเพิงผาถ้ำลอดและเพิงผาบ้านไร่ “โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน”⁴ เพื่อแสดงผลวิเคราะห์ความซับซ้อนในกระบวนการเปลี่ยนแปลงจากหลักฐานสู่ดิจิทัล ตั้งแต่ (ก) การแปลผลและแปรข้อมูลทางโบราณคดีจากหลักฐานที่พบจากการสำรวจและขุดค้นเพื่อใช้สรุปในรายงานผลการศึกษาเบื้องต้น จุดหมายเหตุที่บันทึกอย่างละเอียดสามารถช่วยในการตรวจสอบตรวจทานผลสรุปได้โดยเฉพาะในขั้นการทำงานหลังงานภาคสนาม (ข) การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อสร้างภาพจำลองสามารถใช้แทนการศึกษาโดยตรงจากวัตถุจริงที่มีปัญหาด้านการเสื่อมสภาพภายหลังการจัดเก็บขึ้นจากหลุมขุดค้น (ค) การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลช่วยในการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดี ทำให้เกิดประเด็นคำถามและข้อถกเถียงทางวิชาการเพิ่มเติม (ง) ข้อมูลการวิเคราะห์และสังเคราะห์ที่เสนอในรายงานเอกสารเผยแพร่ สื่อสิ่งพิมพ์ และเว็บไซต์เป็นภาพตัวแทนความจริงของหลักฐานที่พบจากแหล่งโบราณคดี

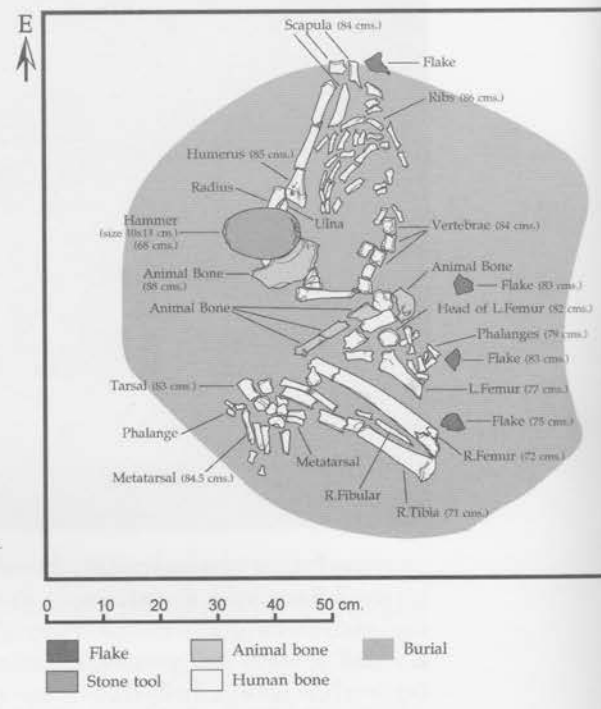
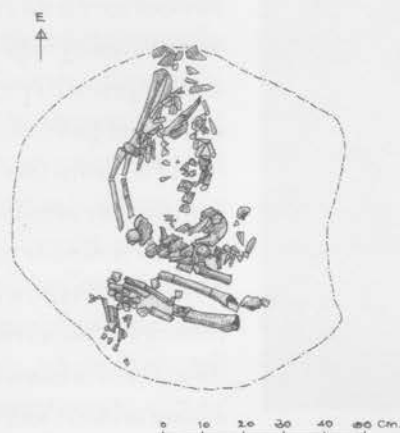
⁴ รัศมี ชูทรงเดช, พลวัตทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูง (กรุงเทพฯ: โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะเวลาที่ 2, 2549)

และสุดท้าย (จ) การจัดทำระบบฐานข้อมูลหรือการจัดระเบียบข้อมูลเพื่อความสะดวกในการใช้งานของคณะทำงานโครงการ

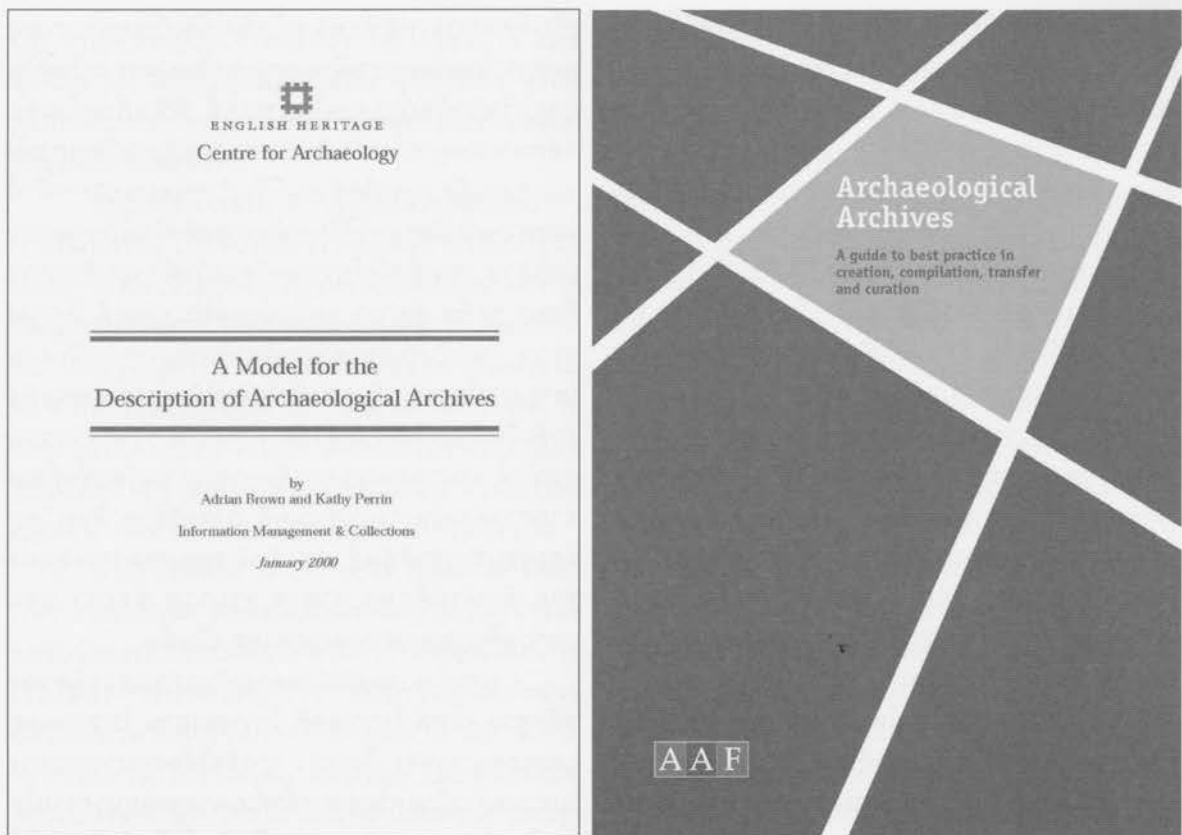
ท้ายสุด รัศมี ชูทรงเดช ได้สรุปความสำคัญของบทความใน 8 ประเด็นด้วยกัน คือ (1) ผู้ใช้หรือผู้รับประโยชน์โดยตรงจากการจัดเก็บจดหมายเหตุและจดหมายเหตุดิจิทัลทางโบราณคดีคือ นักโบราณคดี ผู้เชี่ยวชาญ และนักวิจัยที่เกี่ยวข้อง (2) ปัจจุบันนักโบราณคดีส่วนใหญ่ละเลยหรือให้ความสำคัญในการจัดเก็บจดหมายเหตุทางโบราณคดีน้อยเกินไป อีกทั้งยังไม่มีสถาบันใดในประเทศเป็นหน่วยงานหลักในการดูแลจดหมายเหตุเหล่านี้อย่างเป็นทางการ (3) หลักฐานจดหมายเหตุโบราณคดีที่ได้จากบันทึกภาคสนามเป็นสิ่งสำคัญ สามารถใช้อ้างอิงเพื่อการแปลความหรือตรวจสอบซ้ำทั้งในการทำงานปัจจุบันและอนาคต ถือเป็นหน้าที่โดยตรงของนักโบราณคดีผู้รับผิดชอบโครงการในการจัดทำบันทึกอย่างละเอียดและจัดเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่ผู้สนใจศึกษาสามารถเข้าถึงได้อย่างสะดวก

(4) ลักษณะของงานโบราณคดีเป็นสหวิทยาการ แต่ละโครงการจะประกอบด้วยนักโบราณคดี ผู้เชี่ยวชาญ และนักวิจัยจำนวนมาก ดังนั้นการทำงานแต่ละ

โครงการจึงจำเป็นต้องวางแผน วางระบบการจัดเก็บข้อมูลให้เสถียรและมีประสิทธิภาพมากกว่าปัจจุบัน (5) การดำเนินงานแต่ละโครงการได้พบหลักฐานทางโบราณคดีจำนวนมากและมีการผลิตเอกสารในปริมาณมาก เอกสารเหล่านี้จะถูกแปรเปลี่ยนสภาพหลายครั้งเพื่อวัตถุประสงค์การใช้งานต่างกัน บางครั้งอาจมีการสูญหายของข้อมูลบางส่วนในกระบวนการเหล่านี้ อีกทั้งหน้าที่ที่แตกต่างกันของผู้ปฏิบัติงานทำให้ข้อมูลมีเสนาหลายชุดและถูกผลิตขึ้นหลายครั้ง เนื้อหาอาจเกิดความแตกต่างได้แม้แต่ในชุดข้อมูลเดียวกัน (6) เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นเครื่องมือสำคัญช่วยนักโบราณคดีแก้ไขข้อจำกัดหรือปัญหาด้านการวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยการสร้างภาพจำลอง ภาพสามมิติ ภาพเสมือนจริง ฯลฯ นำไปสู่การแปลความกับความรู้ใหม่ และประเด็นต่อยอดการวิจัยเพิ่มเติม (7) คุณภาพของระบบการจัดการกับคุณภาพของจดหมายเหตุโบราณคดีแสดงถึงภาพลักษณ์ มุมมองภายนอกต่อคุณภาพการดำเนินงานทางโบราณคดีทั้งกระบวนการ และ (8) สิ่งทีงานโบราณคดีไทยปัจจุบันขาดแคลน คือ คู่มือมาตรฐานหรือหลักปฏิบัติพื้นฐานในการวางแผนและจัดการหลักฐานในฐานะจดหมายเหตุโบราณคดี

การแปรสภาพของจดหมายเหตุทางโบราณคดี จากวัตถุจดหมายเหตุ (โครงกระดูก) เป็นเอกสารจดหมายเหตุ (ภาพถ่ายเส้น) และจดหมายเหตุดิจิทัล (ไฟล์ภาพตกแต่ง) ส่งผลให้มีการสูญหายของข้อมูล?
ที่มา: รัศมี ชูทรงเดช, โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

หลักการจัดการจดหมายเหตุทางโบราณคดี (ซ้าย) Brown and Perrin (2000), A Model for the Description of Archaeological Archives. และ (ขวา) Brown (2007), Archaeological Archives: A guide to best practice in creation, compilation, transfer and curation.

“จากหลักฐานทางโบราณคดีสู่จดหมายเหตุดิจิทัล” กับงานโบราณคดีไทยปัจจุบัน

หากเทียบตามบทความของรัศมี ชูทรงเดชกับการทำงานโบราณคดีของไทยปัจจุบัน จะพบถึงข้อจำกัดหรือความไม่พร้อมทั้งบุคลากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะเรื่องมาตรฐานหรือหลักพื้นฐาน ซึ่งรัศมีได้กล่าวถึงอย่างน้อย 2 ประเด็นในส่วนสรุปท้ายบทความ

ประเด็นแรกคือ มาตรฐานการจัดการหลักฐานในฐานะของจดหมายเหตุทางโบราณคดี โดยตามหลักการจัดการในประเทศสหราชอาณาจักร Brown and Perrin⁵ เสนอให้คณะทำงานโบราณคดีทั้งโครงการระยะสั้นและระยะยาว ควรประกอบด้วยผู้จัดการจดหมายเหตุภาคสนาม (archives manager) ทำหน้าที่รวบรวม จัดจำแนกประเภท ลงทะเบียน ทำดัชนี บันทึกจัดเก็บจดหมายเหตุทางโบราณคดี รวมถึงประสานงานร่วมกับผู้จัดการโครงการและผู้จัดการโบราณวัตถุ กับตำแหน่งภัณฑารักษ์ด้านจดหมายเหตุ (archives curator) มีหน้าที่ทำสำเนา กับจัดเก็บจดหมายเหตุทางโบราณคดีในห้องคลังหรือห้องควบคุมอุณหภูมิ และประสานงานร่วมกับคณะทำงานโครงการที่ต้องการใช้ข้อมูลดังกล่าว

⁵ Brown, A. and Kathy Perrin, A Model for the Description of Archaeological Archives (Portsmouth: Centre of Archaeology, 2000), pp 5-6, 38-40.

ขณะที่งานโบราณคดีไทยส่วนใหญ่ปัจจุบัน เป็นโครงการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม (Cultural Resource Management (CRM)) ในลักษณะงานโบราณคดีสาธารณะ⁶ โครงการที่จัดทำขึ้นเพื่อการพัฒนา เช่น โครงการขุดค้นขุดแต่งแหล่งโบราณคดีเพื่อการอนุรักษ์ การบูรณะโบราณสถานกับการปรับสภาพภูมิทัศน์เพื่อการท่องเที่ยว การขุดค้นเพื่อปรับปรุงเป็นแหล่งทัศนศึกษา การสำรวจเพื่อประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม การสำรวจเพื่อจัดทำแผนแม่บท ฯลฯ ซึ่งมักเป็นส่วนประกอบหนึ่งของโครงการเพื่อการพัฒนาหรือเป็นโครงการที่มีนโยบายและวัตถุประสงค์แน่ชัด โครงสร้างของคณะทำงานและแผนดำเนินงานจึงต่างกับโครงการด้านวิชาการเพื่อศึกษา วิเคราะห์ ตอบคำถามหรือพิสูจน์สมมติฐานทางโบราณคดี เช่น โครงการ The Origin of Angkor ของมหาวิทยาลัยโอทาโก ประเทศนิวซีแลนด์ หรือโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นต้น

ข้อเสนอการจัดการโดยเพิ่มผู้ปฏิบัติงานเฉพาะด้านจดหมายเหตุทางโบราณคดีในแต่ละโครงการ จึงน่าจะเป็นไปได้แต่ต้องใช้ระยะเวลาเตรียมพร้อมพอสมควร ด้วยข้อจำกัดสำคัญ คือ โครงการส่วนใหญ่ยกเว้นโครงการศึกษาวิจัยเป็นระบบการจ้างงานระหว่างรัฐและเอกชน หรือระหว่างเอกชนกับเอกชนภายใต้ความควบคุมของสำนักศิลปากรภูมิภาคหรือสำนักโบราณคดี กรมศิลปากร ดังนั้นหากต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางหน่วยงานที่ดูแลโดยตรงควรควบคุมให้มีการจัดเก็บหลักฐานตามมาตรฐานเดียวกัน โดยเพิ่มงานจัดเก็บจดหมายเหตุทางโบราณคดีเป็นส่วนหนึ่งของรูปแบบรายการและคุณลักษณะเฉพาะของงานโบราณคดี ในการกำหนดร่างขอบเขตของงาน (Term of Reference - TOR) มีการกำหนดหน้าที่รับผิดชอบ สถานที่ และวิธีการจัดการจัดเก็บทั้งจดหมายเหตุและจดหมายเหตุดิจิทัลทางโบราณคดีอย่างชัดเจน ทั้งในโครงการที่เป็นการว่าจ้างโดยตรงจากกรมศิลปากร และหรือโครงการว่าจ้างลักษณะอื่น

ประเด็นที่สองคือ การจัดตั้งสถาบันหรือหน่วยงานหลักเพื่อจัดการหลักฐานจดหมายเหตุทางโบราณคดีโดยตรง ด้วยความซับซ้อนและความแตกต่างของลักษณะเฉพาะในจดหมายเหตุทางโบราณคดีทั้งโบราณวัตถุซึ่งถือเป็นวัตถุจดหมายเหตุ หรือบันทึกภาพถ่ายต่างๆ ซึ่งจัดเป็นเอกสารจดหมายเหตุ การรวบรวมจัด

เก็บจดหมายเหตุทั้งหมดนั้นจึงเป็นปัญหาหากพอสมควร โดยเฉพาะกรณีของประเทศไทย เพราะปัจจุบันการบริหารจัดการงานโบราณคดี พิพิธภัณฑสถาน และจดหมายเหตุ ทางกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม หน่วยงานผู้ควบคุมได้จำแนกกับกำหนดบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบให้กับหน่วยงานย่อยในลักษณะการแยกส่วน เช่น สำนักโบราณคดีดูแลรับผิดชอบด้านการศึกษา ขุดค้น จัดการ อนุรักษ์แหล่งโบราณคดี โบราณสถาน และกำหนดมาตรฐานวิชาชีพต่อการดำเนินงานใดๆ ทางโบราณคดี ขณะที่สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเน้นที่การวิเคราะห์วิจัย ศึกษา สำรวจ รวบรวม อนุรักษ์ และวางระบบการจัดการโบราณวัตถุทั้งที่พบจากการดำเนินงานโบราณคดี การบริจาค ศิลปวัตถุ และวัตถุทางชาติพันธุ์ ส่วนสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ มีหน้าที่ศึกษา สำรวจ รวบรวม จัดการ และอนุรักษ์ข้อมูลเอกสารจดหมายเหตุ เป็นต้น

การทำงานแยกส่วนตามประเภทและชนิดของหลักฐาน (แหล่งโบราณคดี โบราณสถาน โบราณวัตถุ และจดหมายเหตุ) ดังกล่าว การจัดให้จดหมายเหตุทางโบราณคดีอยู่ในเครือข่ายหน้าที่เฉพาะของหน่วยงานใด จึงเป็นเรื่องยาก และกลายเป็นข้อจำกัดสำคัญทำให้ระบบการจัดเก็บไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ แตกต่างจากแนวทางจัดการในสถาบันต่างประเทศ เช่น สหราชอาณาจักร “มักจะรวมหลักฐานทางโบราณคดีและเอกสารบันทึกต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และศูนย์จดหมายเหตุโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานที่มีเป็นสถานที่เดียวกัน”⁷ และมีหน่วยงานที่จัดตั้งเพื่อการรวบรวม จัดเก็บเฉพาะจดหมายเหตุทางโบราณคดี เช่น The London Archaeological Archive and Research Centre (LAARC) หรือมีการจัดตั้งกลุ่มหรือสมาคมนักจดหมายเหตุทางโบราณคดี เช่น UK-AAF, The Archaeology Data Service (ADS) เป็นต้น

นอกจากความไม่พร้อมด้านมาตรฐานการจัดการแล้วนั้น อีกหนึ่งความสำคัญที่ต้องกล่าวถึงและมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับงานโบราณคดีซึ่งรวมความถึงจดหมายเหตุทางโบราณคดี และเป็นประเด็นที่มีการถกเถียงอย่างกว้างขวางในปัจจุบันคือ เรื่องของสิทธิที่เกี่ยวข้องในระบบหรือกระบวนการทางโบราณคดี ทั้ง (1) สิทธิความเป็นเจ้าของทรัพยากรทางวัฒนธรรม (2) สิทธิด้านการจัดการและบริหารทรัพยากรทางวัฒนธรรม

⁶ Shanks, M, “Public Archaeology/ Museology/ Conservation/ Heritage” in Colin Reinfrew and Paul Bahn, Archaeology: The key concepts (New York: Routledge, 2005), p 219.

⁷ รัศมี ชูทรงเดช, “จากหลักฐานทางโบราณคดีสู่จดหมายเหตุดิจิทัล”, หน้า 10

(3) สิทธิความเป็นเจ้าของผลงานทางวิชาการ และ
สุดท้าย (4) สิทธิในการเป็นผู้สร้าง ผู้ให้บริการ หรือผู้
ดูแลในขั้นตอนการแปลงจดหมายเหตุทางโบราณคดีให้
เป็นจดหมายเหตุดิจิทัล

สิทธิประการแรก ความเป็นเจ้าของทรัพยากร
ทางวัฒนธรรม เป็นที่แน่นอนว่ากรมศิลปากรเป็นผู้ดูแล
หลักฐานเหล่านี้โดยตรงในฐานะสมบัติและมรดกทาง
วัฒนธรรมของชาติ โดยแหล่งโบราณคดี โบราณสถาน
สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรม
 ฯลฯ ที่สำรวจควรต้องได้รับการกันเขตพื้นที่การใช้งาน
และการขึ้นทะเบียน เช่นเดียวกับกรณีโบราณวัตถุและ
ศิลปวัตถุต่างๆ ซึ่งต้องได้รับการประเมิน ลงทะเบียน
เบื้องต้น เพื่อทราบถึงสถานภาพและสภาพในปัจจุบัน

ประการที่สอง สิทธิการบริหารจัดการทรัพยากร
ทางวัฒนธรรม สิทธิต่อเนื่องจากความเป็นเจ้าของ
แต่ซับซ้อนกว่าเพราะเดิมถือตามกรอบคิดและนโยบาย
เรื่องสิทธิการบริหารจัดการ “แบบรวมศูนย์อำนาจ
ยึดถือแนวทางการจัดการที่ใช้กฎหมาย คือ พ.ร.บ.
โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑ
สถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535)
กฎกระทรวงฉบับที่ 1-14 และประกาศคณะปฏิวัติ
ฉบับที่ 189 และฉบับที่ 308”⁸ แต่ภายหลังตั้งแต่ พ.ศ.
2540 เป็นต้นมา ตามความในรัฐธรรมนูญแห่งราช
อาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540 หมวด 3 สิทธิและ
เสรีภาพของชนชาวไทย มาตรา 46, หมวด 5 แนวน
นโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ มาตรา 78, และหมวด 9 การ
ปกครองส่วนท้องถิ่น มาตรา 289 สนับสนุนให้ท้องถิ่น
และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมใน
การบริหารจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณ
คดีมากขึ้น⁹

ความแตกต่างของทั้งสองวิธีการคิดนั้น ด้านหนึ่ง
ก็ได้รับพัฒนาขึ้นในรูปแบบของการประสานงานระหว่าง
ชุมชนและรัฐ เช่น การพัฒนาแหล่งทัศนศึกษาที่แหล่ง
โบราณคดีบ้านมะนาว อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี
หรือกรณีของแหล่งโบราณคดีหนองราชวัตร อำเภอ
หนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี แต่ในทางกลับกัน
หลายกรณีพบว่าแนวคิดและแนวทางการดำเนินงานที่
ต่างกันนั้นได้นำไปสู่ปัญหาและความขัดแย้ง ระหว่าง
การใช้ประโยชน์พื้นที่ การพัฒนาระบบสาธารณูปโภค
และโครงสร้างพื้นฐานกับแนวทางการจัดการอนุรักษ์
ทรัพยากรวัฒนธรรม เช่น กรณีการก่อสร้างสะพานข้าม

แม่น้ำยมบดบังภูมิทัศน์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุเขลียง
อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย
 เป็นต้น

สิทธิการบริหารจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม
ที่เต็มไปด้วยความซับซ้อนหลากหลาย ทั้งในรูปความ
ร่วมมือและความขัดแย้งส่งผลโดยตรงต่อเรื่องสิทธิ
การครอบครอง ดูแล และรักษาโบราณวัตถุหรือวัตถุ
จดหมายเหตุในอีกความหมายหนึ่ง ทำให้การวางแผน
จัดการแต่ละโครงการมีขั้นตอนการทำงานมากขึ้น ใช้
ระยะเวลาการดำเนินงานมากขึ้นอาจส่งผลให้ขาดความ
สมบูรณ์โดยเฉพาะตามหลักวิชาการ เช่น กรณีการขุด
ค้นทางโบราณคดีเพื่อจัดแสดงเป็นพิพิธภัณฑก์กลางแจ้ง
(Site museum) ข้อมูลที่ได้จะมีเพียงเอกสาร ภาพถ่าย
กับบันทึกต่างๆ ข้อมูลการขุดค้นเบื้องต้น และข้อมูล
โบราณวัตถุชิ้นสำคัญที่เก็บขึ้นเพื่อจัดแสดงภายใน
พิพิธภัณฑก์ สิ่งที่ขาดหายไปคือข้อมูลหลักฐานซึ่งยังคงอยู่
ภายในหลุมและมีการเสื่อมสลายตามสภาพ เป็นต้น อีก
ทั้งยังส่งผลโดยนัยให้ระบบการจัดการจดหมายเหตุ
โบราณคดีซึ่งต้องการเอกภาพหรือมาตรฐาน เกิดความ
ซ้ำซ้อนในด้านการจัดการและหน่วยงานผู้ดูแลรักษาโดย
เฉพาะกลุ่มของวัตถุจดหมายเหตุ

ประการที่สาม สิทธิความเป็นเจ้าของผลงาน
ทางวิชาการ แม้ว่าการดำเนินงานโครงการทางโบราณ
คดีแต่ละครั้งใช้ค่าดำเนินงานจากงบประมาณของรัฐใน
กรณีโครงการรัฐ ค่าใช้จ่ายจากชุมชน อปท. หรือบริษัท
เอกชนในโครงการโบราณคดีสาธารณะอื่นๆ หรือกรณี
โครงการวิจัยด้วยเงินสนับสนุนของสถาบันหรือองค์กร
การศึกษา ซึ่งตามหลักการ สิทธิทางวิชาการเหล่านี้เป็น
ของหน่วยงานที่จัดทำหรือสนับสนุนงบประมาณโดยตรง
เช่น กรมศิลปากร อปท. บริษัท มหาวิทยาลัย ฯลฯ
อย่างไรก็ดี ในการบันทึกหลักฐานระหว่างและหลังงาน
ภาคสนามทั้งงานบันทึกบนกระดาษและไฟล์ดิจิทัล
ตลอดจนผลการวิเคราะห์วิจัยในประเด็นต่างๆ อันเป็น
งานซึ่งนักวิจัยหรือนักโบราณคดีประจำโครงการเป็นผู้
ทำงาน ก็ควรต้องเคารพสิทธิในฐานะผู้ผลิตงานเหล่านี้
ด้วย เช่น ภาพถ่ายโดย... บันทึกโดย... วิเคราะห์โดย...
 เป็นต้น เฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่นำบันทึกหลักฐาน
เหล่านี้มาใช้ประกอบการตีพิมพ์เผยแพร่สู่สาธารณะใน
นามบุคคล การนำข้อมูลมาวิเคราะห์แปลความใหม่
หรือการอ้างอิงซ้ำในฐานะข้อมูลที่เป็นจดหมายเหตุทาง
โบราณคดี

⁸ สายันต์ ไพเราะญัตติ์, การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพฯ: โครงการหนังสือโบราณคดีชุมชน, 2550), หน้า 133.

⁹ ดุรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 137-138.

การจัดการจดหมายเหตุทางโบราณคดีของ The London Archaeological Archive and Research Centre (LAARC), Museum of London ประเทศสหราชอาณาจักร (ภาพจาก <http://www.museumoflondonarchaeology.org.uk/English/ArchiveResearch/Archaeological-archive/> (accessed on 17 February 2010))

ประการสุดท้าย สิทธิการเป็นผู้สร้าง ผู้ให้บริการ เผยแพร่ และผู้จัดทำการแปลงจดหมายเหตุโบราณคดีให้เป็นดิจิทัล เพราะในกระบวนการแปลงหลักฐานนั้นรวมถึงการวางระบบเพื่อการเผยแพร่ ต้องใช้ระยะเวลาการทำงาน งบประมาณ และบุคลากรเพื่อดำเนินการและดูแลรักษา ถือเป็นหน้าที่การจัดการส่วนปลายสุดของการทำงาน “จากหลักฐานทางโบราณคดีสู่จดหมายเหตุดิจิทัล” และถือเป็นผู้ได้รับมอบสิทธิจากเจ้าของผลงานเพื่อเผยแพร่โดยตรง

แม้ว่าปัจจุบัน เทคโนโลยีใหม่ๆ จะทำให้กระบวนการในศาสตร์การศึกษาเรื่องเก่าอย่างโบราณคดี มีความง่ายในการเข้าถึงข้อมูลและผลการศึกษา มีความสะดวกในการบันทึก จัดเก็บ และจัดระเบียบหลักฐานประเภทเอกสารจดหมายเหตุ เช่น บันทึกการปฏิบัติงานประจำวัน แบบบันทึก ภาพถ่าย ภาพเคลื่อนไหว ผลการศึกษาเบื้องต้น ฯลฯ ช่วยส่งเสริมการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลการศึกษาของโครงการ และเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการกับการประมวลผลข้อมูลปริมาณมาก ด้วยการบันทึกหรือแปลงข้อมูลหลักฐานทั้งหมดให้อยู่ในรูปจดหมายเหตุดิจิทัลที่มีการส่งผ่าน เชื่อมต่อ และเข้าถึงได้ง่ายด้วยเครือข่ายโทรคมนาคม

แต่เมื่อพิจารณางานโบราณคดีไทยปัจจุบัน ยังพบความไม่พร้อมในหลายประการ เบื้องต้นคือข้อจำกัดเรื่องมาตรฐานการจัดการด้านจดหมายเหตุทางโบราณคดี ลักษณะการทำงานที่มีการบันทึก จัดการ และจัดเก็บจดหมายเหตุประเภทวัตถุและเอกสารแบบแยกส่วน ยังไม่มีการจัดตั้งหน่วยงานหรือสถาบันหลัก

เข้ามาดูแลโดยตรงเหมือนอย่างในสหราชอาณาจักร ประเทศต้นแบบแนวคิดด้านจดหมายเหตุทางโบราณคดี นอกจากนี้ยังไม่รวมถึงการละเอียด ไม่ตระหนักในความสำคัญของจดหมายเหตุโบราณคดีของนักโบราณคดีผู้ปฏิบัติงาน ซึ่งถือเป็นเรื่องมาตรฐานการทำงานเฉพาะบุคคล

นอกจากนี้ สิทธิด้านการบริหารจัดการทรัพยากร วัฒนธรรมและด้านวิชาการซึ่งถือเป็นประเด็นสำคัญทั้งในเรื่องสิทธิความเป็นเจ้าของและความขัดแย้งในการบริหารจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและวัฒนธรรมระหว่างรัฐกับชุมชน ลักษณะความเป็นเจ้าของและความเหลื่อมล้ำของสิทธิทางวิชาการในการเป็นผู้สนับสนุนงบประมาณ สิทธิการเป็นผู้ผลิต และสิทธิการเป็นผู้ให้บริการเอกสารจดหมายเหตุและจดหมายเหตุดิจิทัลในทางวิชาการทั้งส่วนของข้อมูลดิบ ข้อมูล และผลการวิเคราะห์ศึกษา ส่งผลให้การแปลงหลักฐานทางโบราณคดีสู่จดหมายเหตุดิจิทัลของไทยเต็มไปด้วยข้อจำกัด ปัญหา และอุปสรรคทั้งที่เกิดขึ้นแล้ว และกำลังจะเกิดขึ้นอีกนับประการ อย่างไรก็ตาม หากรองงานที่เกี่ยวข้องเล็งเห็นถึงความสำคัญของกระบวนการดังกล่าวและมีความพร้อมที่จะก้าวผ่านข้อจำกัดเหล่านี้ ก็ควรเริ่มปฏิบัติการงานจดหมายเหตุงานโบราณคดีอย่างเป็นระบบ ข้อเสนอในบทความของวิวัฒน์ ชูทรงเดช เรื่องการจัดการจดหมายเหตุทางโบราณคดีกับสถานภาพงานโบราณคดีไทยปัจจุบัน จะถูกทิ้งให้ห่างและเว้นช่องว่างระหว่างกันมากขึ้นด้วยอัตราเร่งเท่าเดิม ก็เท่านั้นเอง

เอกสารอ้างอิง

- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเชียง. โครงการปรับปรุงแหล่งประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม เชื่อมโยงการท่องเที่ยวภูมิภาค
- อินโดจีน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเชียง ประจำปี พ.ศ. 2546.
- วิศมี ชูทรงเดช. "จากหลักฐานทางโบราณคดีสู่จดหมายเหตุดิจิทัล (From Archaeological Record to Digital Archive)" ใน จดหมายเหตุวัฒนธรรมในยุคดิจิทัล บทความความสนใจในการประชุมนานาชาติ เรื่อง "จดหมายเหตุวัฒนธรรมในยุคดิจิทัล" วันที่ 7-8 สิงหาคม พ.ศ. 2552 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) (อัดสำเนา)
- _____. พลวัตทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูง (กรุงเทพฯ: โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่ 2), 2549
- _____. โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- วิศมี ชูทรงเดชและนัทธมน ภูริพัฒน์พงศ์. โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน.
- สายัณห์ ไพโรชญางค์. การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน (กรุงเทพฯ: โครงการหนังสือโบราณคดีชุมชน), 2550
- Brown, A. and Kathy Perrin. A Model for the Description of Archaeological Archives (Portsmouth: Centre of Archaeology), 2000
- Brown, Duncan H. Archaeological Archives: A guide to best practice in creation, compilation, transfer and curation (Archaeological Archives Forum (AAF)), 2007
- Shanks, Michael. "Public Archaeology/ Museology/ Conservation/ Heritage" in Archaeology: The key concepts, p. 219, edited by Colin Reinfrew and Paul Bahn (New York: Routledge), 2005
- Museum of London. Archaeological Archive and Research [online], available from <http://www.museumoflondonarchaeology.org.uk/English/ArchiveResearch> (accessed 17 February 2010).

กระบวนการการคืนชีวิต ให้บันทึกภาคสนาม

ลลิตศักดิ์ รุ่งเจริญสุขศรี

เกริ่นนำ

เมื่อกล่าวถึง “บันทึกภาคสนามทางมานุษยวิทยา” กับ “เอกสารจดหมายเหตุ” หลายคนอาจมองสองสิ่งนี้ว่าไม่มีความเกี่ยวข้องกัน เพราะเมื่อกล่าวถึงบันทึกภาคสนาม ผู้คนส่วนใหญ่มักนึกถึงวัสดุทั้งหลายที่นักมานุษยวิทยาผลิตขึ้นระหว่างการทำงานภาคสนาม เช่น สมุดบันทึก บันทึกประจำวัน ภาพถ่าย แบบบันทึกข้อมูล แผนผัง ฯลฯ เนื้อหาภายในเต็มไปด้วยเรื่องราวที่นักมานุษยวิทยابันทึกเกี่ยวกับผู้คนในชุมชนที่พวกเขาเฝ้าสังเกตการณ์ แต่เมื่อกล่าวถึงเอกสารจดหมายเหตุ ผู้คนส่วนใหญ่มักนึกถึงเอกสารที่ผลิตโดยหน่วยงานราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือหน่วยงานเอกชน เนื้อหาภายในเกี่ยวข้องกับการบริหารงานภายในหน่วยงาน เช่น การเงิน กฎหมาย¹ ซึ่งเรื่องราวเหล่านี้ดูเหมือนไม่ใช่เรื่องที่ผู้คนทั่วไปจะเข้าถึง หรือให้ความสนใจ

แต่สำหรับโครงการวิจัยและพัฒนาฐานข้อมูลจดหมายเหตุนักมานุษยวิทยาในประเทศไทย² ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) บันทึกภาคสนามเป็นอีกหนึ่งแหล่งข้อมูลที่ช่วยสะท้อนให้เห็นภาพความเปลี่ยนแปลงของชุมชนไทยในอดีต เพราะสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในชุมชนซึ่งถูกบันทึกไว้ในบันทึกภาคสนามของนักมานุษยวิทยา ถือเป็นแหล่ง

ข้อมูลที่มีคุณค่าสำหรับบรรดานักวิจัย และผู้ที่สนใจศึกษาเปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ (พื้นที่ที่ถูกเลือกเป็นสนามวิจัย) ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนาต่อยอดงานวิจัยได้ นอกจากนี้ ข้อมูลทั้งหลายที่ถูกบันทึกลงในบันทึกภาคสนามยังช่วยให้เราเห็นภาพกระบวนการทำงาน สภาพความเป็นอยู่ หรือแม้แต่ความรู้สึกนึกคิดของนักมานุษยวิทยาในระหว่างการทำงานภาคสนามอีกด้วย ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อบรรดานักวิจัยรุ่นหลังในการนำไปใช้เป็นแบบอย่าง หรือแนวทางในการทำงานภาคสนาม

อย่างไรก็ดี แม้บันทึกภาคสนามจะมีคุณค่าเพียงใดในสายตาของบรรดานักวิจัย และผู้ที่สนใจศึกษาความเปลี่ยนแปลงของชุมชนไทยในอดีต แต่การจัดทาบันทึกภาคสนามกลับเป็นเรื่องยากลำบาก เพราะบันทึกภาคสนามถือเป็นทรัพย์สินส่วนบุคคลของนักวิจัยผู้ผลิตเอกสาร และเมื่อนักวิจัยผู้เป็นเจ้าของเสียชีวิตลง บันทึกภาคสนามมักถูกทิ้งไว้ในตู้เก็บหนังสือที่หน่วยงานต้นสังกัด หรือถูกทิ้งไว้ในลิ้นชักของที่บ้าน ซึ่งเป็นเรื่องน่าเสียดายอย่างยิ่ง และแม้ว่าโครงการฯ จะแสวงหาจนได้มาซึ่งบันทึกภาคสนามแล้วก็ตาม แต่ก่อนที่จะนำบันทึกภาคสนามออกเผยแพร่สู่สาธารณชนได้นั้น ยังมีกระบวนการทำงานที่ซับซ้อนและข้อควรระวังที่ต้องมีการพิจารณาอย่างรอบคอบอีกหลายประการ

¹ สมสรวง พุดติกุล, หลักการและแนวปฏิบัติงานจดหมายเหตุสำหรับภาครัฐและเอกชน, (โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2539), น. 3.

² ต่อจากนี้ไปในบทความ เมื่อมีการกล่าวถึงโครงการวิจัยและพัฒนาฐานข้อมูลจดหมายเหตุนักมานุษยวิทยาในประเทศไทย ผู้เขียนจะใช้คำย่อแทนว่าโครงการฯ ยกเว้นในบางตอนที่อาจจำเป็นต้องใช้ชื่อเต็ม เพื่อความสมบูรณ์ของรูปประโยค.

ชิน อยู่ดี
บิดาแห่งวิชา
ก่อนประวัติศาสตร์ไทย

DS
568
.ข63

หนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพอาจารย์ชินเมื่อ พ.ศ. 2529

บทความชิ้นนี้ ผู้เขียนต้องการนำเสนอให้เห็นถึงกระบวนการทำงานของโครงการวิจัยและพัฒนาฐานข้อมูลจดหมายเหตุนักมานุษยวิทยาในประเทศไทย ในการคืนชีวิตให้กับบันทึกภาคสนามอีกครั้งบนโลกออนไลน์ รวมถึงความพยายามหาจุดสมดุลในการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่มีหน้าที่ในการจัดเก็บเอกสาร กับการเผยแพร่เอกสารให้เป็นไปอย่างเหมาะสมตามความประสงค์ของเจ้าของเอกสาร โดยยกตัวอย่างกรณีศึกษาจากการทำงานของโครงการฯ ซึ่งกำลังดำเนินการจัดการเอกสารงานวิจัยของศาสตราจารย์ชิน อยู่ดี บิดาแห่งวิชาก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย³

การแสวงหาเอกสาร: ที่มาและที่ไป

การได้มาซึ่งเอกสารงานวิจัยของอาจารย์ชินชุดนี้ นับเป็นเรื่องบังเอิญอย่างยิ่ง แรกเริ่ม รองศาสตราจารย์ ดร. รัศมี ชูทรงเดช ได้เล่าให้ผู้เขียนทราบว่า เอกสารงานวิจัยของอาจารย์ชินซึ่งเป็นปราชญ์ทางโบราณคดีคนสำคัญ ถูกปล่อยทิ้งไว้ในตู้หนังสือที่คณะโบราณคดีอย่างละเลเยอรวันเสื่อมสภาพ ผู้เขียนจึงให้ความสนใจและสอบถามข้อมูลเพิ่มเติม จนนำไปสู่การพูดคุยกับ รองศาสตราจารย์สุรพล นาดะพินธุ ซึ่งดำรงตำแหน่งคณบดีคณะโบราณคดีในขณะนั้น (พ.ศ. 2552) เพื่อแนะนำการทำงานของโครงการฯ และขอความอนุเคราะห์ในการนำเอกสารเหล่านี้ไปทำการแปลงสภาพให้อยู่ในรูปแบบดิจิทัล (digitization) เพื่อเผยแพร่สู่สาธารณชนผ่านทางฐานข้อมูลของโครงการฯ

อย่างไรก็ดี ปัญหาสำคัญที่ผู้เขียนต้องประสบเมื่อได้รับมอบเอกสารชุดนี้ คือ การไม่สามารถหาผู้มีสิทธิ์อันชอบธรรมเพื่อลงนามในเอกสารยินยอมบริจาคผลงาน (consent form) ได้ เพราะคณะโบราณคดีมีหน้าที่รับฝากเอกสารชุดดังกล่าวเท่านั้น สิทธิ์อันชอบธรรมในเอกสารชุดนี้ยังเป็นของครอบครัวของอาจารย์ชิน และไม่มีใครทราบว่า จะติดต่อครอบครัวอาจารย์ชินได้อย่างไร

อาจารย์สุรพลได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมกับผู้เขียนว่า เอกสารดังกล่าวอยู่ในตู้หนังสือของคณะมาเป็นเวลานานแล้ว และไม่มีใครเข้าไปจัดการใดๆ กับเอกสารชุดนี้เลย นับตั้งแต่งานพระราชทานเพลิงศพอาจารย์ชินเมื่อ พ.ศ. 2529 ซึ่งบรรดาศักดิ์ศิษย์คนสำคัญของอาจารย์ เช่น ดร. พิสิฐ เจริญวงศ์ (ผู้อำนวยการศูนย์ SPAFA)

ศาสตราจารย์ ดร.สุรินทร์ ภูษจร (คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร) ได้นำข้อมูลบางส่วนจากเอกสารชุดนี้ไปจัดพิมพ์หนังสืองานศพในครั้งนั้น

เมื่อไม่สามารถตามหาผู้มีสิทธิ์อันชอบธรรมเพื่อลงนามในเอกสารยินยอมบริจาคผลงานได้ อาจารย์รัศมีจึงรับปากกับผู้เขียนว่าจะสอบถามจากบรรดาศักดิ์ศิษย์ของอาจารย์ชิน ซึ่งรับหน้าที่จัดทำหนังสืองานพระราชทานเพลิงศพในครั้งนั้นว่า จะมีหนทางติดต่อครอบครัวของอาจารย์ชินได้อย่างไรบ้าง แต่ในเบื้องต้นนี้ควรรับนำเอกสารทั้งหมดไปดำเนินการอนุรักษ์เสียก่อน เพราะหากปล่อยทิ้งไว้เอกสารทั้งหมดอาจเสื่อมสภาพมากไปกว่านี้ ผู้เขียนจึงได้แต่ทอกลงใส่เอกสารทั้งหมดกลับมาที่ศูนย์ฯ พร้อมด้วยความแคลงใจว่า ตนเองปฏิบัติงานข้ามขั้นตอนมาตรฐานการทำงานจดหมายเหตุหรือไม่?

เอกสารยินยอมบริจาคผลงานสำคัญอย่างไร?

ในโลกยุคปัจจุบัน การเคารพในสิทธิ์ (Rights) ของผู้สร้างสรรค์ผลงานถือเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง โดยเฉพาะงานของโครงการฯ ซึ่งรับมอบเอกสารจากบรรดานักวิจัยมาทำการเผยแพร่สู่สาธารณชนนั้น จำเป็นต้องได้รับความยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษรจากเจ้าของเสียก่อน เพื่อเป็นการรักษาสิทธิ์และผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่าย เพราะเจ้าของเอกสารสามารถระบุขอบเขตหรือข้อกำหนดพิเศษต่างๆ สำหรับการเผยแพร่เอกสารของตน ในเอกสารยินยอมบริจาคผลงานได้ และหน่วยงานที่ทำหน้าที่ดูแลเอกสารเองจะได้ทราบถึงขอบเขตในการเผยแพร่เอกสารดังกล่าวอีกด้วย นอกจากนี้ เอกสารยินยอมบริจาคผลงานยังเป็นเอกสารทางกฎหมายที่จะช่วยป้องกันหน่วยงานซึ่งทำหน้าที่เผยแพร่เอกสารดังกล่าว หากเกิดปัญหาจากการทำงาน และมีการฟ้องร้องทางกฎหมายตามมาในภายหลัง

³ เนื่องจากบทความชิ้นนี้ มีการกล่าวถึงบุคคลในแวดวงโบราณคดีหลายท่าน ซึ่งทุกท่านล้วนเป็นอาจารย์ที่ผู้เขียนให้ความเคารพ ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงบุคคลเหล่านี้เป็นครั้งแรกในบทความ ผู้เขียนจะระบุตำแหน่งทางวิชาการของบุคคลเหล่านี้ แต่เมื่อกล่าวถึงชื่อของบุคคลเหล่านี้ซ้ำเป็นครั้งที่สอง ผู้เขียนเลือกที่จะใช้คำว่า “อาจารย์” นำหน้าชื่อของบุคคลเหล่านี้แทน.

การจัดการเอกสาร: จากกองเอกสารสู่กล่องเก็บเอกสาร

เนื่องจากเอกสารงานวิจัยของอาจารย์ชินไม่มีการจัดการเอกสารเบื้องต้นก่อนการรับมอบ ผู้เขียนจึงต้องรับหน้าที่ในการจัดการเอกสารให้เป็นไปตามความเหมาะสม จากการสำรวจเอกสารทั้งหมดในเบื้องต้นพบว่า เอกสารส่วนใหญ่เป็นสมุดบันทึกส่วนตัว รายงานการสำรวจและรายงานการชูดค้นทางโบราณคดี เอกสารประกอบการสอน เอกสารราชการต่างๆ ในสมัยที่อาจารย์ชินทำงานที่กรมศิลปากรและที่คณะโบราณคดี รวมถึงเอกสารจากหน่วยงานราชการต่างๆ ที่อาจารย์ติดต่อกันด้วย ผู้เขียนจึงเลือกที่จะจำแนกเอกสารงานวิจัยของอาจารย์ชินออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ ดังนี้

1. เอกสารที่ผลิตขึ้นเพื่อใช้เองเป็นการส่วนตัว ซึ่งได้แก่สมุดบันทึกส่วนตัว รายงานการสำรวจทางโบราณคดี และเอกสารประกอบการสอน โดยมีตัวอย่างที่น่าสนใจ เช่น

- รายงานการชูดค้นถ้ำอ่องบะ จังหวัดกาญจนบุรีเมื่อ พ.ศ. 2508
- ต้นฉบับลายมือตัวเขียนวิชา "ก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย" ซึ่งเป็นหนึ่งในหนังสือเรียนเล่มสำคัญที่นักเรียนวิชาก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยต้องอ่าน
- ภาพร่างลายเส้นโบราณวัตถุจากแหล่งโบราณคดีต่างๆ

เอกสารงานวิจัยภาคสนามบางส่วนของอาจารย์ชิน

2. เอกสารที่ผลิตขึ้นเพื่อใช้ติดต่อกับหน่วยงานราชการ หรือบุคคลทั่วไป โดยมีตัวอย่างที่น่าสนใจ เช่น

- รายงานการประชุมวาระต่าง ๆ ของราชบัณฑิตยสถาน
- รายงานการสืบสวนและสอบสวนการลักลอบค้าโบราณวัตถุ
- จดหมายติดต่อกับบรรดานักวิจัยที่มีชื่อเสียง เช่น ศาสตราจารย์ชาร์ลส์ ไฮแอมส์ (Charles Higham)

ศาสตราจารย์ฌอง บวสเซลลีเย่ (Jean Boisselier) ฯลฯ

เมื่อจำแนกเอกสารออกเป็นสองกลุ่มแล้ว ผู้เขียนจึงเริ่มจัดเรียงลำดับก่อน-หลังเสียใหม่ตามความเหมาะสม โดยจัดเรียงเอกสารทั้งหมดตามปีที่ผลิตเอกสาร ซึ่งสืบค้นจากร่องรอยของปีที่อาจารย์ชินบัณฑิตเอกสาร และในส่วนของเอกสารที่ไม่สามารถระบุปีที่บันทึกได้ ผู้เขียนตัดสินใจที่จะนำไปเรียงไว้ในลำดับท้ายสุดของบัญชีทะเบียนเอกสาร จากนั้น จึงจัดทำเลขทะเบียนเอกสารก่อนที่จะส่งไปทำการอนุรักษ์ เลขทะเบียนเอกสารถูกออกแบบให้สอดคล้องกับตำแหน่งการจัดเก็บเอกสารภายในคลัง เพื่อความสะดวกในการค้นหา ตัวอย่างเช่น CY-1-14-12 ซึ่งมาจาก

ชื่อย่อเจ้าของเอกสาร	ลำดับตู้	ลำดับกล่อง	ลำดับแฟ้ม/ซอง/สไลด์
CY (Chin Yudee)	1	14	12

ตัวอย่างเลขทะเบียนเอกสารของโครงการวิจัยและพัฒนาฐานข้อมูลจดหมายเหตุนักมานุษยวิทยาในประเทศไทย

การประเมินสภาพเอกสารเบื้องต้นก่อนการอนุรักษ์พบว่า เอกสารส่วนใหญ่อยู่ในสภาพชำรุด มีร่องรอยของคราบเข็วรา และแมลงกัดกินเอกสารหลายจุด ในส่วนของการอนุรักษ์เอกสาร เนื่องจากโครงการฯ ได้วางหน้าที่การทำงานเอาไว้เพียงแค่การจัดเก็บและเผยแพร่เท่านั้น จึงมิได้มีห้องปฏิบัติการเพื่อการอนุรักษ์อย่างเต็มรูปแบบ ผู้เขียนสามารถอนุรักษ์เบื้องต้นด้วยวิธีการปิดฝุ่นทำความสะอาดเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ ทางโครงการฯ จึงได้ติดต่อประสานงานให้คุณจิราภรณ์ อรรถะนาค (อดีตผู้อำนวยการส่วนวิทยาศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์ สำนักโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร) เป็นผู้ดำเนินงานอนุรักษ์เอกสารชุดดังกล่าว

เมื่อเอกสารทั้งหมดได้รับการอนุรักษ์แล้ว จึงเริ่มทำการแปลงสภาพเอกสารให้อยู่ในรูปแบบดิจิทัลด้วยวิธีการกวาดภาพ (scanning) หรือวิธีการอื่นๆ ตามความเหมาะสม (การถ่ายภาพ) เพื่อนำไปใช้สำหรับงานฐานข้อมูลซึ่งเปิดให้บริการดาวน์โหลดดูไฟล์เอกสารต้นฉบับได้ วิธีการดังกล่าวจะช่วยหลีกเลี่ยงการนำเอกสารต้นฉบับออกมาใช้ โดยไม่มีความจำเป็น⁴ ทั้งนี้ ชนิดของไฟล์และค่าความละเอียดของเอกสารที่จะทำการแปลงสภาพ ขึ้นอยู่กับประเภทของเอกสารและวัตถุประสงค์ในการนำไปใช้งาน ซึ่งทางโครงการฯ มีมาตรฐานความละเอียดสำหรับการกวาดภาพ ดังนี้

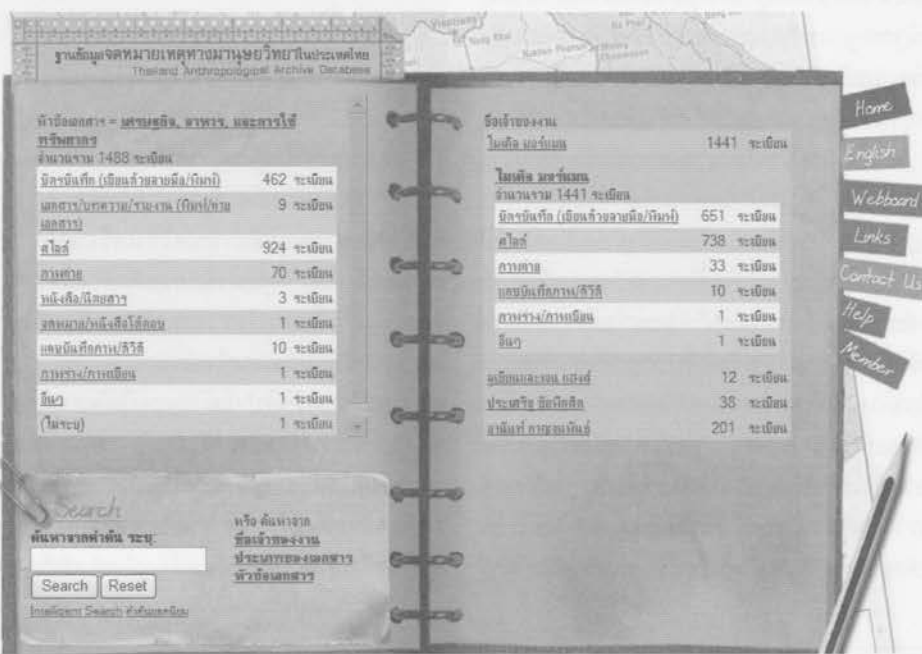
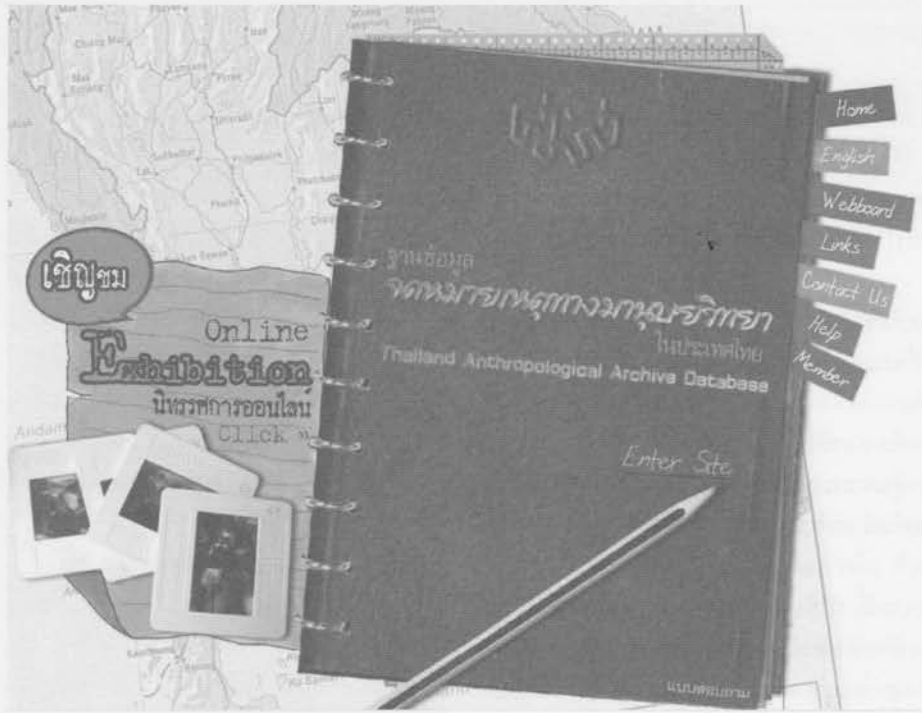
ภาพถ่าย	JPEG	72 dpi	(สำหรับใช้งานฐานข้อมูล)
	TIFF	600 dpi	(สำหรับใช้งานสื่อสิ่งพิมพ์)
เอกสารลายลักษณ์	PDF (grey/colour)	72 dpi	(สำหรับใช้งานฐานข้อมูล)
	TIFF	600 dpi	(สำหรับใช้งานสื่อสิ่งพิมพ์)

จากนั้น เอกสารทั้งหมดจะได้รับการจัดเก็บตามหลักมาตรฐานเอกสารจดหมายเหตุ โดยใช้วัสดุจัดเก็บที่ไม่มีความเป็นกรด และจัดเก็บภายในห้องที่มีการควบคุมอุณหภูมิและความชื้นสัมพัทธ์ตลอด 24 ชม. (ค่าอุณหภูมิเฉลี่ยที่ 20-22 องศาเซลเซียส และค่าความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยที่ 55-65% โดยประมาณ) และในส่วนของเอกสารที่ได้รับการแปลงสภาพให้อยู่ในรูปแบบดิจิทัลแล้ว จะได้รับการจัดเก็บในสองรูปแบบ คือ บันทึกลงใน External Harddisk และบันทึกลงในแผ่น CD ที่ใช้สำหรับงานจดหมายเหตุโดยเฉพาะ โดยจะมีการตรวจสอบทุกๆ 6 เดือนว่าข้อมูลที่ถูกบันทึกไว้สามารถอ่านค่าได้ตามปกติหรือไม่

⁴ สามารถอ่านบทความเพิ่มเติมเกี่ยวกับผลดีและข้อควรตระหนักที่ตามมา จากการแปลงสภาพเอกสารให้อยู่ในรูปแบบดิจิทัลได้จากบทความเรื่อง “การแปลงสภาพเอกสาร: โอกาสหรือการยอมขอม” (Digitisation: Opportunities or Compromise?) ของ คาร์โรไลน์ บราวน์ (Caroline Brown) ซึ่งผู้เขียนได้แปลและเรียบเรียงเป็นภาษาไทยเอาไว้แล้วได้ทาง <http://www.sac.or.th/web2007/article/archive/52-08-17-digitisation.pdf>.

**การเผยแพร่ข้อมูล:
ข้อควรตระหนักในการเผยแพร่เอกสารออนไลน์**

แม้ว่าเอกสารทั้งหมดจะได้รับการแปลงสภาพและจัดเก็บในรูปแบบที่เหมาะสมแล้วก็ตาม แต่หากไม่มีการนำไปใช้ศึกษาค้นคว้า หรือนำข้อมูลไปต่อยอดเพื่อผลิตงานวิจัยขึ้นมาใหม่ การทำงานของโครงการฯ ที่ผู้เขียนกล่าวมาทั้งหมดก็จะเป็นการสูญเปล่า ด้วยเหตุนี้ เพื่อส่งเสริมให้เกิดการใช้ข้อมูลจากบันทึกภาคสนามอย่าง "เข้าถึงและทั่วถึง" ทางโครงการฯ จึงได้ดำเนินการจัดทำฐานข้อมูลจดหมายเหตุทางมานุษยวิทยาในประเทศไทยขึ้น เพื่อเผยแพร่บันทึกภาคสนามสู่สาธารณะชนในรูปแบบของฐานข้อมูลออนไลน์

เว็บไซต์ฐานข้อมูลจดหมายเหตุทางมานุษยวิทยาในประเทศไทย (http://www2.sac.or.th/databases/anthropological_archive/)

โครงการวิจัยและพัฒนาฐานข้อมูลจดหมายเหตุนักมานุษยวิทยาในประเทศไทย ได้ใช้เวลาเกือบหนึ่งปีเต็มในการออกแบบและพัฒนาตารางบันทึกข้อมูลของฐานข้อมูลให้สอดคล้องกับชุดเอกสารงานวิจัยภาคสนามที่อยู่ในความครอบครอง โดยมีโจทย์ที่สำคัญในการสร้างฐานข้อมูล คือ ต้องรักษาหัวข้อการแบ่งเอกสารงานวิจัยของนักมานุษยวิทยาแต่ละท่านไว้ในรูปแบบเดิม และต้องมีวิธีการสืบค้นที่ไม่ซับซ้อนเนื่องจากการแบ่งหัวข้อเอกสารงานวิจัยภาคสนามของนักมานุษยวิทยาแต่ละท่านที่ทางโครงการฯ ได้รับมอบเอกสารมานั้น มีการแบ่งจำนวนหัวข้อไม่เท่ากัน และต่างก็เน้นการแบ่งหัวข้อไปในประเด็นที่ตนเองสนใจ เช่นงานของศาสตราจารย์ ดร.ไมเคิล มอร์แมน (Michael Moerman) ซึ่งแบ่งหัวข้อการศึกษาเอาไว้มากถึง 82 หัวข้อ หรืองานของศาสตราจารย์ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ ซึ่งเน้นประเด็นไปที่การจัดการทรัพยากรของชุมชน

ภายหลังจากการวิเคราะห์อย่างถ่วงถือนี้ ทางโครงการฯ เลือกที่จะแบ่งช่องทางการสืบค้นเอกสารออกเป็น 3 ช่องทาง คือ

- สืบค้นจากชื่อเจ้าของเอกสาร
- สืบค้นจากประเภทเอกสาร
- สืบค้นจากหัวข้อเอกสาร

นอกจากนี้ ผู้ใช้บริการสามารถเลือกที่จะสืบค้นได้อย่างอิสระด้วยคำสำคัญ (key word) และยังมี คำค้นยอดนิยม (popular search) เพื่อไว้เป็นทางเลือกสำหรับผู้ที่ไม่มีความชำนาญในการสืบค้นด้วยคำสำคัญ รวมทั้งยังสามารถดูการเชื่อมโยงกันของข้อมูลเอกสารในแต่ละประเภท และแต่ละหัวข้อเอกสารด้วยว่ามีจำนวนเท่าใด หรืออยู่ในรายการเอกสารของนักวิจัยท่านใดบ้าง

ในส่วนของการสืบค้นผ่านทางหัวข้อเอกสารทางโครงการฯ ตระหนักดีถึงความสำคัญของการกำหนดหัวข้อเอกสารในรูปแบบเดิมที่เจ้าของเอกสารได้จำแนกเอาไว้ เพราะสิ่งนี้จะช่วยบ่งบอกถึงแนวคิดและวิธีการเลือกข้อมูลที่ต้องการจัดเก็บระหว่างการทำงานภาคสนาม ดังนั้น โครงการฯ จึงได้ประยุกต์เอาการแบ่งหัวข้อการศึกษาทางด้านมานุษยวิทยาของ Human Relations Area Files (HRAF) ซึ่งเป็นองค์กรวิจัยที่ได้รับการยอมรับในระดับสากลในการศึกษาทางด้านมานุษยวิทยาวัฒนธรรม ภายใต้อำนาจของมหาวิทยาลัยเยล (Yale University) มาเป็นเกณฑ์ในการจัดหมวดหมู่

การจัดแบ่งหัวข้อเอกสารของโครงการฯ ซึ่งอ้างอิงมาจากการแบ่งหัวข้อการศึกษาทางด้านมานุษยวิทยาของ HRAF

- A = ข้อมูลทั่วไป
- B = ประวัติศาสตร์ ก่อนประวัติศาสตร์ และการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม
- C = ภาษาและการสื่อสาร
- D = เศรษฐกิจ อาหาร และการใช้ทรัพยากร
- E = เทคโนโลยีและวัฒนธรรมทางวัตถุ
- F = การแต่งงาน ครอบครัว เครือญาติ และการจัดระเบียบทางสังคม
- G = ความสัมพันธ์ทางสังคม
- H = วงจรชีวิต
- I = เพศและการสืบพันธุ์
- J = การจัดระเบียบการปกครองและพฤติกรรม
- K = ความยุติธรรม กฎหมาย และปัญหาทางสังคม
- L = ความสัมพันธ์กับคนต่างชาติ และคนต่างชาติพันธุ์
- M = ศาสนา
- N = สุขภาพ การเจ็บป่วย ยารักษาโรค และการตาย
- O = การศึกษาและความรู้
- P = ศิลปะ
- Q = การสันตนาการ
- R = แหล่งข้อมูลและการวิจัย
- S = เหตุการณ์ประจำวัน
- T = อื่นๆ

หัวข้อเอกสารที่อยู่ในครอบครอง โดยที่ยังคงหัวข้อเอกสารเดิมที่เจ้าของผลงานได้ทำการจัดหมวดหมู่เอาไว้เป็นหัวข้อย่อย และได้กำหนดให้หัวข้อเอกสารของ HRAF เป็นหัวข้อหลักที่คุมหัวข้อย่อยอีกทีหนึ่ง⁵

ทั้งนี้ หากเรายอมรับว่าบันทึกภาคสนามมีลักษณะพิเศษเฉพาะในตัวเองที่แตกต่างไปจากเอกสารจดหมายเหตุทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นความหลากหลายของประเภทเอกสารและหัวข้อเอกสาร โดยเฉพาะความพิเศษของข้อมูลที่อาจมีเรื่องราวและความเห็นส่วนตัวของเจ้าของเอกสาร เรื่องราวที่อาจมีการพาดพิงถึงบุคคลที่สาม หรือแม้แต่ข้อมูลทางพิธีกรรมที่สงวนไว้

⁵ สามารถดูรายละเอียดการแบ่งหัวข้องานวิจัยภาคสนามของนักวิจัยแต่ละท่านได้โดยการเลือก “หัวข้อเอกสารโดยเจ้าของงาน” ซึ่งอยู่หน้าประวัติและผลงานโดยย่อของนักวิจัยแต่ละท่าน.

ผลการค้นหาฉบับที่ 1	รายละเอียด
เลขทะเบียน	MM-1-21-197
ประเภทของเอกสาร	บัตรบันทึก (เขียนด้วยลายมือ/พิมพ์)
ชื่อเจ้าของงาน	โมเคิล มอร์แมน (จำนวน 6250 ชิ้น)
ชื่อเอกสาร	คติมาตกรรมนักศึกษา
ปริมาณของเอกสาร	1 แผ่น
เนื้อหาโดยสรุป	สำหรับสมาชิกเท่านั้น
เอกสารต้นฉบับ	สำหรับสมาชิกเท่านั้น
หัวข้อที่กำหนดโดยเจ้าของงาน	
หัวข้อเอกสาร	ความยุติธรรม, กฎหมาย และปัญหาทางสังคม (จำนวน 693 ชิ้น)
เอกสารที่สัมพันธ์กัน	(ดูเอกสารในกล่องเดียวกัน)

ตัวอย่างจากเอกสารงานวิจัยภาคสนามของมอร์แมน ซึ่งบันทึกคติมาตกรรมนักศึกษาที่จังหวัดเชียงใหม่เอาไว้ ผู้เขียนเลือกที่จะปกปิดข้อมูลดังกล่าวไว้เป็นความลับ โดยสงวนสิทธิ์เอาไว้สำหรับสมาชิกที่ได้รับอนุญาตเท่านั้น

เฉพาะกลุ่มบุคคล ดังนั้น เราจึงควรตระหนักว่าการเผยแพร่ข้อมูลเหล่านี้ต้องเป็นไปอย่างเหมาะสม โดยเฉพาะการเผยแพร่ในรูปแบบฐานข้อมูลออนไลน์ของทางโครงการฯ ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้ใช้บริการสามารถเข้าถึงข้อมูลอย่างเจาะลึกได้ด้วยตนเอง และสามารถเรียกดูเอกสารต้นฉบับได้จากเครื่องคอมพิวเตอร์ส่วนบุคคล

ด้วยเหตุนี้ ทางโครงการฯ จึงได้มีการจัดลำดับขั้นการเข้าถึงข้อมูลขึ้น ข้อมูลที่เจ้าของเอกสารประสงค์จะปิดบังไว้เป็นความลับ หรือข้อมูลที่มีความอ่อนไหวซึ่งอาจมีผลกระทบต่อผู้ให้ข้อมูล จะไม่นำออกเผยแพร่ต่อสาธารณชน แต่จะสามารถเข้าดูได้เมื่อได้รับความยินยอมจากเจ้าของเอกสาร หรือปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ทางโครงการฯ กำหนดไว้ เพื่อป้องกันมิให้ข้อมูลถูกนำไปใช้ในทางที่ไม่เหมาะสม และจากผลการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเอกสารงานวิจัยของอาจารย์ชิน ผู้เขียนพบว่า มีเอกสารหลายชิ้นที่มีการพาดพิง หรือกล่าวถึงบุคคลที่สามอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะรายงานสืบสวนและสอบสวนการลักลอบค้าโบราณวัตถุ เอกสารดังกล่าวจึงไม่สามารถนำออกเผยแพร่ต่อสาธารณชน เพราะอาจนำไปสู่การฟ้องร้องในภายหลังได้

อย่างไรก็ดี การเลือกที่จะไม่นำเอกสารที่มีความสัมพันธ์ต่อการละเมิดสิทธิ์ของเจ้าของเอกสาร หรือ

บุคคลที่ถูกกล่าวพาดพิงในเอกสารออกเผยแพร่ เป็นเพียงการหลีกเลี่ยงปัญหาที่ผู้เขียนประเมินไว้เท่านั้น เพราะทางโครงการฯ ยังไม่ได้วางมาตรฐานสำหรับการกำหนดว่าเอกสารใดควรเผยแพร่หรือไม่ ทุกอย่างขึ้นอยู่กับพิจารณาของผู้ปฏิบัติงานเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ โครงการฯ จึงได้วางแผนที่จะพัฒนาระเบียบปฏิบัติในการทำงาน (protocol) ซึ่งจะนำมาใช้สำหรับการเผยแพร่ข้อมูลบันทึกภาคสนามที่มีอยู่ในความครอบครอง ระเบียบดังกล่าวมุ่งหวังให้เจ้าของข้อมูลหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเรื่องราวของพวกเขาปรากฏในบันทึกภาคสนาม ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการข้อมูลร่วมกับทางโครงการฯ รวมถึงการหาแนวทางในการเผยแพร่ข้อมูลเหล่านี้สู่สาธารณชนอย่างเหมาะสม

ในการประชุมจดหมายเหตุวัฒนธรรมในยุคดิจิทัล (Archiving Culture in the Digital Age) เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2552 ซึ่งจัดขึ้น ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร โรเบิร์ต ลีโอโพลด์⁶ (Robert Leopold) ได้นำเสนอประเด็นที่เรียกว่า การจัดการเอกสารก่อนจัดเก็บเข้าคลัง (pre-custodial intervention) เพื่อลดขั้นตอนในการทำงานที่ซับซ้อนยุ่งยาก เพราะหากยอมรับว่าบันทึกชาติพันธุ์วรรณนาที่เราแสวงหามา เพื่อแปลงสภาพให้เป็นวัสดุดิจิทัลนั้นเป็นรายการวัสดุที่มีความพิเศษ การได้มีโอกาสพูดคุยกับนักมานุษยวิทยาที่คาดว่าจะบริจาค

⁶ ผู้อำนวยการหอจดหมายเหตุมานุษยวิทยาแห่งชาติ สถาบันสมิธโซเนียน (National Anthropological Archives, Smithsonian Institution).

นักมานุษยวิทยาในประเทศไทย ให้กับนักศึกษาและผู้คนที่สนใจเข้าใจถึงขั้นตอนการทำงานของโครงการให้มากขึ้น ทางโครงการฯ ได้จัดทำนิทรรศการเพื่ออธิบายกระบวนการคิดชีวิตให้บันทึกภาคสนามและแนะนำเอกสารจดหมายเหตุของนักมานุษยวิทยาที่อยู่ในความครอบครอง ณ ห้องจดหมายเหตุมานุษยวิทยา (807) ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ผู้ที่สนใจสามารถเข้าเยี่ยมชมได้ในวันเวลาราชการ และสามารถติดตามชมนิทรรศการดังกล่าวในรูปแบบของนิทรรศการออนไลน์ได้ประมาณต้น พ.ศ. 2554 โดยติดตามความคืบหน้าได้จากเว็บไซต์ของศูนย์ฯ (www.sac.or.th)

บรรณานุกรม

สมสรวง พดุงกุล. หลักการและแนวปฏิบัติงานจดหมายเหตุสำหรับภาครัฐและเอกชน. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2539.

ฐานข้อมูลจดหมายเหตุมานุษยวิทยาในประเทศไทย. Available from: http://www2.sac.or.th/databases/anthropological_archive/ (accessed on 1 March 2010).

ขอขอบคุณ

รองศาสตราจารย์ ดร.รัศมี ชูทรงเดช และรองศาสตราจารย์สุรพล นาถะพินธุ ที่ช่วยเป็นธุระในการติดต่อประสานงาน จนนำไปสู่การรับมอบเอกสารงานวิจัยของอาจารย์ชินในที่สุด

คุณนิตยา และคุณชัยฤทธิ์ อยู่ดี ซึ่งได้มอบความไว้วางใจให้ศูนย์ฯ เป็นผู้ดูแลเอกสารงานวิจัยของอาจารย์ชิน

เมื่อจดหมายเหตุออนไลน์ :

แนวทางและข้อควรตระหนัก

ในการเผยแพร่ข้อมูลส่วนตัวและข้อมูลทางวัฒนธรรม

ธันวาคม สุขประเสริฐ

Search....

หากท้อไปบนโลกอินเทอร์เน็ตวันนี้ เราจะเห็นความนิยมของการนำสิ่งต่างๆ เผยแพร่ออนไลน์ ไม่ว่าจะเป็นสินค้าออนไลน์ ทวีตออนไลน์ หนังสือพิมพ์ออนไลน์ หรือเรื่องส่วนตัวอย่างไดอารี่ออนไลน์ ฯลฯ ในแวดวงวิชาการก็เช่นเดียวกัน คงจะหลีกเลี่ยงกระแสเหล่านี้ไม่พ้น เพราะอินเทอร์เน็ตจะเป็นช่องทางในการนำเสนอข้อมูลข่าวสารไปสู่ผู้บริโภคได้อย่างรวดเร็วและสะดวกที่สุด ในปัจจุบันเทคโนโลยีดิจิทัลได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในแวดวงจดหมายเหตุ เราพบว่าหอจดหมายเหตุหลายแห่งได้พัฒนาระบบการจัดเก็บเอกสารจดหมายเหตุไปสู่รูปแบบดิจิทัล เพื่อเก็บรักษาข้อมูลอันมีค่าเหล่านี้ให้มีอายุยืนนานที่สุด และเพื่อเผยแพร่ไปสู่วงกว้างมากที่สุดด้วยการเผยแพร่ข้อมูลแบบ “ออนไลน์”

ด้วยตระหนักถึงบทบาทของสื่อดิจิทัลและจดหมายเหตุ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) จึงได้จัดการประชุมจดหมายเหตุวัฒนธรรมในยุคดิจิทัล เมื่อวันที่ 6-7 สิงหาคม พ.ศ. 2552 ในวาระดังกล่าว ศูนย์ฯ เชิญนักจดหมายเหตุและนักมานุษยวิทยาทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติมาพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการทำงาน จากการประชุมครั้งนี้ ทำให้ได้เข้าใจเนื้อหาและคุณค่าของจดหมายเหตุมานุษยวิทยาและจดหมายเหตุวัฒนธรรม ได้เรียนรู้การทำจดหมายเหตุดิจิทัลส่วนบุคคลแบบพื้นฐาน รวมไปถึงได้เรียนรู้การจัดการและเผยแพร่จดหมายเหตุมานุษยวิทยาและจดหมายเหตุวัฒนธรรมจากองค์กรต่างประเทศ เช่น สถาบันสมิธโซเนียน (Smithsonian Institution) คลังเก็บเอกสารงานวิจัยทางชาติพันธุ์วรรณนาที่เก่าแก่ที่สุดในสหรัฐอเมริกา องค์กรทรัพย์สินทางปัญญาโลก (The World Intellectual Property Organization) ที่ดูแลเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านและการแสดงออกซึ่งศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน (Traditional Knowledge and Traditional Cultural Expressions) เพื่อนำมาพัฒนาการจัดเก็บและเป็นแนวทางในการเผยแพร่จดหมายเหตุออนไลน์ให้เหมาะสมตามหลักกฎหมายและจริยธรรม ซึ่งประเด็นเรื่องกฎหมายและจริยธรรมนี้ เป็นประเด็นที่มีความอ่อนไหวและนักจดหมายเหตุต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ โดยเฉพาะเมื่อจะนำเอกสารจดหมายเหตุเผยแพร่ออนไลน์ จากประสบการณ์ของนักจดหมายเหตุต่างชาติพบว่า ถึงแม้จะพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้ว ก็ยังมีปัญหาที่คาดไม่ถึงเกิดขึ้นได้ และเป็นช่องทางที่เสี่ยงต่อการละเมิดลิขสิทธิ์ อันนำมาซึ่งความขัดแย้งระหว่างเจ้าของเอกสาร ผู้ดูแลเอกสาร และผู้ใช้เอกสาร

บทความนี้จึงต้องการชี้ให้เห็นแนวโน้มของปัญหาเมื่อมีการนำเอกสารเผยแพร่ออนไลน์ รวมไปถึงนำเสนอแนวทางเบื้องต้นทั้งทางด้านกฎหมายและจริยธรรมที่หน่วยงานจดหมายเหตุในต่างประเทศใช้เพื่อป้องกันการเกิดปัญหา

คุณค่าของเอกสารจดหมายเหตุมานุษยวิทยา

ดร.มาร์ค ทูริน นักมานุษยวิทยา จากภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ บอกเล่าถึงการทำงานกับโครงการ “ดิจิทัลหิมาลายา” (<http://www.digitalhimalaya.com/>) โครงการนี้มีการนำเสนอจดหมายเหตุออนไลน์อย่างเป็นระบบ โดยเริ่มโครงการเมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ.2000 ในภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ โครงการดังกล่าวมีวัตถุประสงค์หลักเพื่ออนุรักษ์เอกสารทางมานุษยวิทยาที่ได้จากการศึกษาวัฒนธรรมในภาคพื้นหิมาลัยในรูปแบบดิจิทัล

เอกสารจดหมายเหตุที่เผยแพร่ออนไลน์ประกอบด้วย ข้อมูลประชากรชาวเนปาล ภาพยนตร์ ภาพถ่าย วารสาร แผนที่ ดนตรีและบทเพลง หนังสือและต้นฉบับเขียนด้วยลายมือ ซึ่งบันทึกเรื่องราวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อาศัยในภาคพื้นหิมาลัย เช่น ชาว Thak (ค.ศ.1969) ชาว Thangmi (ค.ศ.1997) ชาว Naga (ค.ศ.1980) เป็นต้น เอกสารเหล่านี้ได้รับการผลิตโดยนักวิจัย นักการเมือง และนักพัฒนา ที่เข้าไปอาศัยในแถบภาคพื้นแห่งนี้ในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็น Christoph von Fürer-Haimendorf นักมานุษยวิทยาที่เข้าไปอาศัยและทำงาน ช่วงคริสต์ทศวรรษ 1930-1980 Frederick Williamson เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองชาวอังกฤษซึ่งประจำการอยู่ที่สิกขิม ภูฏาน และทิเบต ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1930 และได้บันทึกภาพถ่ายวิถีชีวิตของชาวบ้านไว้มากกว่า 1000 ภาพ

เป้าหมายของโครงการ คือการแปรสภาพเอกสารดั้งเดิมไปสู่รูปแบบดิจิทัล เพื่อยืดอายุเอกสารต้นฉบับที่มีแนวโน้มเสื่อมสภาพอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นภาพยนตร์ ภาพถ่าย แถบบันทึกเสียง บัตรบันทึก แผนที่ และสิ่งพิมพ์หายาก จากนั้นนำทรัพยากรเหล่านี้เผยแพร่ออนไลน์เพื่อให้นักวิจัยหรือนักศึกษาสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้ และนำทรัพยากรเหล่านี้ในรูปแบบดิจิทัลกลับไปยังลูกหลานของคุณคณบดีที่เป็นเจ้าของข้อมูลและเจ้าของวัฒนธรรม

UNIVERSITY OF CAMBRIDGE Search About us | Contact us

Home > Collections > Haimendorf > Fürer-Haimendorf Collection

Overview

Collections

- Census of Nepal 2001
- Fürer-Haimendorf Film Collection
- Films
- Journals
- Maps
- Music
- Naga Videodisc
- Rare Books & Manuscripts
- Thak Archive
- Thangmi Archive
- Williamson Collection
- Wutu Collection

Technologies

Project Team

Publications

Support

News

Links

Search

Register

Contact Us

Fürer-Haimendorf Collection

Christoph von Fürer-Haimendorf lived and worked as an anthropologist throughout the Himalayas from the 1930s through the 1980s. Fürer-Haimendorf's specific interests included the Naga ethnic groups of the North Eastern Frontier Area of India and the Sherpa ethnic group of north-eastern Nepal. However, he travelled far and wide throughout the entire region, taking over 100 hours of film throughout his career. Extraordinary in both its breadth and its depth, the Fürer-Haimendorf collection is one of the finest extant ethnographic film collections that document Himalayan cultures. The collection includes both archival footage from Fürer-Haimendorf's lengthy research career in the Himalayas, as well as interviews with the Professor himself recorded on video. Samples of both appear below. The Fürer-Haimendorf film collection is located in the School of Oriental and African Studies (SOAS) where he was Professor.

The film clips available here are in QuickTime format. If you do not have QuickTime, click here to download it from Apple.

© Alan Macfarlane

Click on the image above to view excerpts from an interview with Fürer-Haimendorf, conducted in Cambridge by Professor Alan Macfarlane in 1987.

© Christoph von Fürer-Haimendorf

Click on the image above to view an excerpt from *The Land of the Gurkhas*, filmed in Nepal by Fürer-Haimendorf in 1957.

© Christoph von Fürer-Haimendorf

Click on the image above to view excerpts from Fürer-Haimendorf's Arunachal Pradesh footage filmed in 1944 and 1945.

© Christoph von Fürer-Haimendorf

Click on the image above to view a silent excerpt from *Among the Sherpas*, filmed in Nepal by Fürer-Haimendorf in 1971.

ชุดภาพยนตร์ที่บันทึกโดย Christoph von Fürer-Haimendorf ซึ่งบันทึกเรื่องราวของชนพื้นเมือง Naga ที่อาศัยอยู่บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย และชนพื้นเมือง Sherpa ที่อาศัยอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของเนปาล นอกจากนี้ยังมีวิดีโอที่บันทึกการสัมภาษณ์ Fürer-Haimendorf โดย Prof. Alan Macfarlane เมื่อ ค.ศ.1987 แถบทางด้านซ้ายคือรายการเอกสารที่ให้บริการออนไลน์ (*ภาพจาก www.digitalhimalaya.com*)

ดร.ทวีนแนะนำว่า ไม่จำเป็นที่จะต้องใช้เงินทุนสูง หรือใช้เจ้าหน้าที่จำนวนมาก โครงการฯ ใช้โปรแกรมสำเร็จรูปที่ไม่ซับซ้อน เช่น HTML PDF MPEG และ PHP ซึ่งเป็นโปรแกรมที่เปิดให้ใช้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย เป็นอิสระ และน่าจะมียุขยยืนยาวกว่าในโลกของดิจิทัลที่ทุกอย่างล้าสมัยอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะแล้วผู้ดูแลจะจัดการข้อมูลใหม่ๆ บนเว็บไซต์ทุกเดือนตามประเภทของเอกสาร เช่น เพลงร่วมสมัยของชาวทิมาลายัน วรรณกรรมและสิ่งพิมพ์ที่เป็นต้นฉบับ เป็นต้น

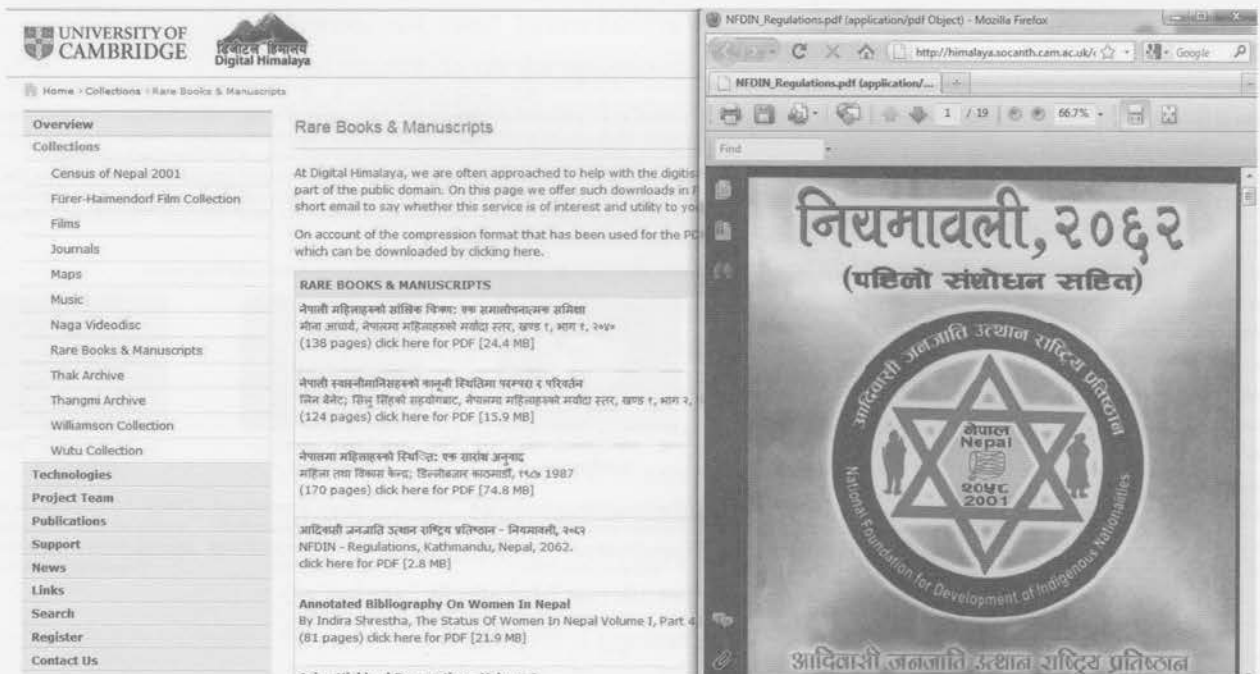
สิ่งที่เกิดขึ้นและอยู่นอกเหนือความคาดหมายจากการเชื่อมโยงผ่านระบบอินเทอร์เน็ตในแถบเอเชียคือปัจจุบันมีผู้ใช้เว็บไซต์ภายในภูมิภาคเพิ่มขึ้น เว็บไซต์เปิดพรมแดนทางภาษา เวลาและสถานที่ ด้วยระบบบริการสาธารณะ ผู้ใช้บริการใช้งานง่ายและไม่เสียค่าใช้จ่าย นอกจากนี้โครงการดังกล่าวสามารถสร้างความร่วมมือในการทำงานจากหลายองค์กร มีอาสาสมัครเข้าร่วมโครงการ และได้รับเงินทุนสนับสนุนที่คาดไม่ถึง

ในอนาคต โครงการฯ ตั้งเป้าที่จะพัฒนาเว็บไซต์ด้วยการออกแบบใหม่โดยใช้รูปแบบเว็บไซต์ของเคมบริดจ์ และจัดเก็บข้อมูลทุกอย่างไว้ที่ DSpace¹ โครงการจะจัดทำดัชนีและบีบข้อมูลที่เป็น PDF เข้าด้วยกันทั้งหมด ปรับปรุงการค้นหาข้อมูลวารสาร และหา

ภาพยนตร์มาเพิ่ม ผลิตและแบ่งปันชุดดิจิทัลข้อมูลจำนวน 20 GB ที่เก็บอยู่บนเว็บไซต์ให้แก่โรงเรียนและมหาวิทยาลัย และสุดท้ายโครงการจะนำข้อมูลไปไว้ในห้องสมุดดิจิทัลของมหาวิทยาลัยเพื่อการทำงานในอนาคต

เอกสารจดหมายเหตุเหล่านี้ให้ประโยชน์ต่อสังคมอย่างไรบ้าง ดร.โรเบิร์ต เลโอโพล ผู้อำนวยการหอจดหมายเหตุมานุษยวิทยาแห่งชาติ (National Anthropological Archives) สถาบันสมิธโซเนียน สหรัฐอเมริกา ได้มาเล่าประสบการณ์การทำจดหมายเหตุออนไลน์ของหอจดหมายเหตุมานุษยวิทยาแห่งชาติ

หอจดหมายเหตุมานุษยวิทยาแห่งชาติแห่งนี้ทำหน้าที่เก็บรวบรวม และสงวนรักษาวัสดุทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์การทำงานมานุษยวิทยาร่วมสมัย เพราะเอกสารเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นประวัติศาสตร์ของงานวิจัยทางมานุษยวิทยาและวัฒนธรรมจากมุมต่างๆ ของโลก โดยมีเอกสารต่างๆ เช่น บันทึกรากฐาน บันทึกรประจำวัน จดหมาย ต้นฉบับลายมือที่ยังไม่เคยตีพิมพ์ ภาพถ่ายทางชาติพันธุ์ของชนพื้นเมือง ผลงานศิลปะพื้นเมือง (ส่วนใหญ่เป็นงานศิลปะบนกระดาษ) แถบบันทึกเสียง ฟิล์มภาพยนตร์และแถบวีดิทัศน์ทางชาติพันธุ์ ฯลฯ

หนังสือและเอกสารต้นฉบับที่เขียนด้วยลายมือซึ่งเป็นเอกสารหายาก เอกสารต้นฉบับจะได้รับการแปลงเป็น PDF ไฟล์ เพื่อให้บริการออนไลน์ (ภาพจาก www.digitalhimalaya.com)

¹ DSpace เป็น Open Source Software ตัวหนึ่งที่มีคุณสมบัติในการจัดการเอกสารและสื่อประเภทต่างๆ ได้เป็นอย่างดี ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ <http://www.dspace.org/>

More Smithsonian Searches

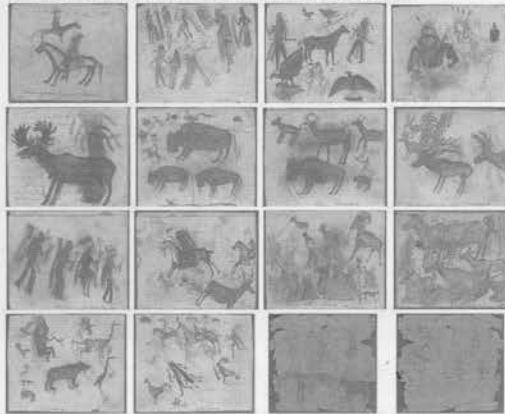
Who also has...

- Antelope (Blackfoot)
- Blackfoot
- War (Arctic)
- Topic - American Indians
- Drawings
- Indian art
- Ledger drawing

Antelope drawings, possibly Blackfoot, n.d.

Add to my list

Creator: [Antelope \(Blackfoot\)](#)
Title: Antelope drawings, possibly Blackfoot, n.d.
Contained in: [National manuscripts, 1850s-1900s \(Access online\)](#)
Phys. Description: 16 drawings (1 volume of 14 leaves; 1 loose leaf) graphite and colored pencil; 12 x 15 cm.-16 x 18 cm.
Digital Reference:

Summary: The drawings include a view of tents, a war dance, and sketches of venison and various animals.
Organization: Collection
Provenance: The provenance is uncertain. The donor, Leavenworth Holden, relates that a relative once spent time in Wyoming and Montana. Candace Greene postulated a Blackfoot origin of the basis of the dress of the figures and the drawing of a moose included among the animals. John C. Ewers examined the drawings and agrees that they are possibly by a Blackfoot.
The drawings were donated by Mr. Leavenworth Holden, of Easton, Maryland, March 1921. They were brought to the museum by Dr. Thomas Kivianagh, a friend of Mr. Holden and an employee of the Handbook of American Indians. Kivianagh delivered them to Candace Greene together with a number of other objects. Only the drawings were retained. Greene's correspondence with Holden is filed in the Collection Management files of the Department of Anthropology.
Cite as: Manuscript 7499, National Anthropological Archives, Smithsonian Institution.
Genre: [Blackfoot](#)
Subject/Topic: [War \(Arctic\)](#)
[Topic - American Indians](#)
[Drawings](#)
[Indian art](#) - [North America](#)
Form / Genre: [Ledger drawing](#)
Repository Loc: National Anthropological Archives, Smithsonian Museum Support Center, Suitland, Maryland
Local Number: NAA MS 7499

Item information

Repository	Call No.
National Anthropological Archives	NAA MS 7499

Add Copy to My List

Format: [HTML](#) [Plain text](#) [Delimited](#)

Subject: Antelope drawings, possibly Blackfoot, r

ระบบการสืบค้นข้อมูลวิจัยของสถาบันสมิธโซเนียน ซึ่งเมื่อใส่คำค้นเข้าไป จะปรากฏบัญชีรายการเอกสารแบบออนไลน์ ซึ่งมีรายละเอียดเกี่ยวกับเอกสารชุดนั้น ๆ เช่น เจ้าของผลงาน ปีที่ผลิต ชื่อเอกสาร ลักษณะทางกายภาพของเอกสาร สาระสังเขปของเอกสาร รวมไปถึงตัวอย่างเอกสารในรูปแบบดิจิทัล (ภาพจาก <http://siris-archives.si.edu>)

หอจดหมายเหตุแห่งนี้เป็นแหล่งข้อมูลที่นักวิชาการต่างให้ความสนใจเข้ามาใช้บริการค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมในดินแดนอเมริกาเหนือ อเมริกากลาง เอเชีย แอฟริกา ยุโรป และหมู่เกาะต่างๆ ในมหาสมุทรแปซิฟิก แม้ผู้ที่เข้ามาใช้บริการหอจดหมายเหตุมานุษยวิทยาส่วนใหญ่จะเป็นนักมานุษยวิทยา นักโบราณคดี นักโบราณชีววิทยา และนักภาษาศาสตร์ แต่ทั้งนี้ เอกสารที่อยู่ในครอบครองก็ถูกใช้งานโดยผู้ใช้บริการที่มีทั้งนักมานุษยวิทยาด้วยกันเอง โดยเฉพาะกลุ่มคนพื้นเมืองที่สนใจศึกษารากเหง้าวัฒนธรรมของตน

นักวิจัยท้องถิ่นหลายคนได้ใช้ข้อมูลจากบันทึกภาคสนามในรูปแบบต่างๆ เช่น นำไปใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาลำดับวงศ์วาน (genealogical research) นำ

ไปใช้เป็นข้อมูลในการรื้อฟื้นภาษาประจำเผ่าที่กำลังสูญหาย นำไปใช้เป็นหลักฐานยืนยันกรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดินของบรรพชน นำไปใช้เป็นหลักฐานรับรองอำนาจอธิปไตยในการปกครองเผ่าของตน หรือนำไปใช้เพื่อยืนยันสิทธิ์การสืบทอดอำนาจในการปกครองเผ่าท้ายที่สุดแล้ว นักวิจัยท้องถิ่นหลายคนได้ใช้ข้อมูลจากคลังเอกสารของหอจดหมายเหตุมานุษยวิทยาแห่งชาติในการเรียกร้องสิทธิ์ที่มีในสมบัติทางวัฒนธรรมของตน ซึ่งจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์ของสถาบันสมิธโซเนียน

เมื่อจดหมายเหตุออนไลน์

สำหรับในต่างประเทศแล้ว ในทศวรรษที่ผ่านมา ได้มีความสนใจที่จะอนุรักษ์เอกสารภาคสนามทางมานุษยวิทยา และนำเอกสารเหล่านี้ออกเผยแพร่สู่

สาธารณะในระบบออนไลน์ ในขณะที่เดียวกันก็มีความพยายามที่จะรักษาความเป็นส่วนตัวของชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมซึ่งเรื่องราวของพวกเขาปรากฏในบันทึกภาคสนาม แนวโน้มปรากฏการณ์ทั้งสองนี้เต็มไปด้วยข้อถกเถียงต่างๆ เช่น คุณลักษณะพิเศษของข้อมูลและคุณค่าที่ปรากฏในบันทึกภาคสนาม หรือแม้แต่ความเป็นไปได้ในการนำเอกสารเหล่านี้เผยแพร่ในระบบออนไลน์

นักมานุษยวิทยาหลายคนไม่คิดที่จะบริจาคบันทึกภาคสนามของตนให้กับหอจดหมายเหตุ เพราะมองว่าบันทึกภาคสนามเป็นเรื่องส่วนตัวเกินกว่าที่จะเผยแพร่ให้ผู้อื่นรับรู้ และรู้สึกว่าคุณเองเป็นส่วนหนึ่งกับบันทึกภาคสนาม เพราะเนื้อหาภายในได้แสดงให้เห็นตัวตนของพวกเขา ผู้อ่านสามารถเข้าใจและมองเห็นข้อบกพร่องต่างๆ ในบันทึกภาคสนามได้ ซึ่งทำให้นักมานุษยวิทยาหลายคนเป็นกังวล

อย่างไรก็ดี บ่อยครั้งที่หอจดหมายเหตุได้รับมอบเอกสารบันทึกภาคสนามจากคู่สมรสของนักมานุษยวิทยา หรือบรรดาลูกหลานมากกว่าการได้รับมอบโดยตรงจากนักมานุษยวิทยาผู้ผลิตเอกสาร สิ่งนี้ได้ก่อให้เกิดปัญหาเรื่องจริยธรรมตามมา เนื่องจากนักมานุษยวิทยามักจำกัดการเข้าถึงข้อมูลในบันทึกภาคสนามของพวกเขา แต่บรรดาครอบครัวของพวกเขากลับไม่ตระหนักถึงในจุดนี้ และเมื่อนักจดหมายเหตุนำเอกสารเหล่านี้เผยแพร่สู่สาธารณะผ่านระบบออนไลน์ พวกเขาก็ไม่ได้ตระหนักถึงการรักษาความเป็นส่วนตัวของนักมานุษยวิทยาเช่นกัน รวมถึงประเด็นต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในข้อมูลซึ่งอาจมีผู้อื่นเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

เพราะฉะนั้น ข้อมูลบางประเภทควรได้รับการพิจารณาว่าเป็นเรื่องราวส่วนตัว เป็นความลับ หรือมีความอ่อนไหวทางวัฒนธรรม เช่น ข้อมูลที่เป็นเรื่องส่วนตัวของนักวิจัย ข้อมูลเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของชุมชน ข้อมูลแหล่งโบราณคดี ข้อมูลทางการแพทย์และกฎหมาย ข้อมูลลำดับวงศ์วาน ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพย์สินทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา สถานที่ที่ใช้ประกอบพิธีกรรม ข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม เป็นต้น

เราควรที่จะหาจุดสมดุลในการทำงานร่วมกันระหว่างนักมานุษยวิทยา หอจดหมายเหตุซึ่งเก็บรวบรวมเอกสารทางชาติพันธุ์ และชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมซึ่งเรื่องราวของพวกเขาปรากฏในบันทึกภาคสนาม ดังนี้²

1. คำนึงถึงบริบทดั้งเดิมของเอกสารภาคสนาม

เพราะหากเอกสารเหล่านี้ถูกนำเสนอในรูปแบบของฐานข้อมูล สิ่งสำคัญคือการจัดเรียงหัวข้อ ลำดับเวลาในการบันทึก ตามรูปแบบดั้งเดิมที่นักมานุษยวิทยากำหนดมา นักจดหมายเหตุมีหน้าที่ในการรวบรวมและจัดระเบียบข้อมูลทั้งหมดเพื่อนำเสนอ ทั้งนี้ ควรครอบคลุมถึงเอกสารต่างๆ ที่ผลิตโดยนักมานุษยวิทยาด้วย เช่น จดหมายเหตุตอบ โครงร่างเพื่อขอรับทุนวิจัย วัสดุต่างๆ ที่เกี่ยวกับรายงานการทำงานของนักวิจัย อีกทั้ง นักมานุษยวิทยาไม่ควรที่จะเพิกเฉยต่อการอ้างถึงบริบททางวัฒนธรรมที่ปรากฏในบันทึกภาคสนามของพวกเขา

2. จำเป็นต้องมีแนวทางในการรวบรวมความเห็นและเสียงสะท้อนจากชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมผู้สาธารณะชนผ่านฐานข้อมูลและเอกสารบันทึกภาคสนามที่เผยแพร่ออนไลน์ ตัวอย่างที่หอจดหมายเหตุมานุษยวิทยาแห่งชาติเคยทำคือ จัดนิทรรศการออนไลน์เกี่ยวกับสัญลักษณ์ในปฏิทินของอเมริกันอินเดียนเผ่า Lakota และเปิดโอกาสให้ชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมเข้ามามีส่วนร่วมในการนำเสนอข้อมูลเหล่านี้ด้วย

3. ควรพูดคุยกับนักมานุษยวิทยา ก่อนที่พวกเขาจะมอบเอกสารบันทึกภาคสนามให้กับหอจดหมายเหตุ การทำงานในลักษณะนี้เรียกว่า การจัดการเอกสารก่อนจัดเก็บเข้าคลัง (pre-custodial intervention) เพราะหากเอกสารชาติพันธุ์ที่จะถูกแปลงไปสู่รูปแบบดิจิทัลนั้นมีประเด็นการศึกษาที่มีลักษณะเฉพาะ ควรพูดคุยกับนักมานุษยวิทยาที่จะบริจาคผลงานของตนให้กับคลังตั้งแต่ตอนที่เขาจะเริ่มลงมือทำงานจะช่วยให้เราสามารถกำหนดได้ว่า เรื่องใดเป็นเรื่องส่วนตัว หรือเรื่องใดเป็นความลับ ซึ่งอาจรวมถึงการพูดคุยกับชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมเพื่อประเมินถึงความเป็นไปได้ในการนำข้อมูลของพวกเขาออกเผยแพร่ออนไลน์ และผลกระทบต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นตามมาเมื่อข้อมูลถูกเผยแพร่ต่อสาธารณะ

4. ความคิดเห็นส่วนตัวถือเป็นความลับ สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่ต้องคำนึงถึงสำหรับการจำกัดการเข้าถึงข้อมูล เพื่อให้เป็นไปตามข้อตกลงที่เห็นพ้องกันระหว่างนักจดหมายเหตุและผู้บริจาคเอกสารในการรักษาความเป็นส่วนตัวของผู้บริจาคเอกสาร ข้อตกลงดังกล่าวเป็นข้อตกลงที่เคร่งครัด แต่จะไม่มีผลกระทบใดๆ ต่อผู้ให้ข้อมูลแก่นักวิจัย

5. จำเป็นต้องมีการพูดคุยอย่างจริงจังถึงแนวทางการเข้าถึงข้อมูลทางชาติพันธุ์ที่อยู่ในความดูแลของหอจดหมายเหตุ ว่าการเข้าถึงข้อมูลบางเรื่องควรจะ

² จากเอกสารประกอบการบรรยาย โดย ดร. โรเบิร์ต เลโอโพล เรื่อง "Skeptical Remarks on Placing Ethnographic Fieldnotes Online" นำเสนอในการประชุมนานาชาติจดหมายเหตุวัฒนธรรมในยุคดิจิทัล วันที่ 6-7 สิงหาคม 2552 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

(VIEW WINTER COUNTS) | WHAT ARE WINTER COUNTS? | WHO ARE THE LAKOTA? | Help

WINTER COUNTS	OVERVIEW	1827	1829	1829	1830	1831	1833	1834	1835	1836	1837	1839	1840	1841
SPERK HORN														
SPRICE HORN														
GLASS SHIELD														
TUNE														
LINE DOG														
IRON SILVER														
WHEEL														
WOLF														
PAWEE BIRD														
NO EYES														

SEARCH

COMMENTARY

WINTER COUNT OVERVIEW

LAKOTA COMMENTS

These video interviews conducted in 2003 offer the perspectives of six Lakota men and women who have personal connections to the tradition of keeping winter counts. They present the winter counts as related to a wide range of concerns, both local and global, historic and current. The full interviews are available in the 'Contemporary Perspectives' section of 'Who Are the Lakota?' where they are accompanied by visual materials provided by the speakers.

Southwestern
National Museum of Natural History

(ซ้าย) นิทรรศการออนไลน์ "Lokata Winter Counts" บนหน้าเว็บเพจของสถาบันสมิธโซเนียน Winter Counts เป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์หรือปฏิทินที่บันทึกเหตุการณ์ด้วยภาพของชนพื้นเมืองอินเดียนเผ่า Lakota (ชาว) วิดีทัศน์บทสัมภาษณ์มุมมองและความคิดเห็นจากเจ้าของวัฒนธรรมผู้เกี่ยวข้องกับจารีตการเก็บรักษา Winter Counts ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้เจ้าของวัฒนธรรมได้มีส่วนร่วมต่อการนำเสนอวัฒนธรรมของตนเอง (ภาพจาก <http://www.nmnh.si.edu/naa/exhibits.htm>)

สงวนไว้สำหรับชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมเท่านั้นหรือไม่ ดร. เลโอโพล ได้ทิ้งท้ายเรื่องการมีส่วนร่วมของเจ้าของวัฒนธรรมในการบริหารจัดการข้อมูลอันเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมของพวกเขาก่อนที่จะเผยแพร่ออนไลน์ เนื่องจากเอกสารจดหมายเหตุมานุษยวิทยาและชาติพันธุ์วิทยามักจะมีข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความรู้ทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรมหรือชนพื้นเมืองดั้งเดิมบันทึกที่ประเมินค่าไม่ได้ของวัฒนธรรมโบราณและประวัติศาสตร์ของชุมชน มีความสำคัญอันแสดงถึงอัตลักษณ์และความสืบเนื่องกันของเจ้าของวัฒนธรรม ฯลฯ จึงทำให้เอกสารที่บรรจุข้อมูลเหล่านี้แตกต่างจากเอกสารชุดอื่นๆ ผู้บันทึกเองก็เกิดความรู้สึกลำบากใจที่จะให้บันทึกของตัวเองถูกเผยแพร่ ขณะเดียวกันเจ้าของข้อมูลและเจ้าของวัฒนธรรมเองก็ลำบากใจที่จะให้มีการนำสมบัติของตัวเองไปใช้เพื่อหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจหรือการพาณิชย์

ดังนั้นเมื่อข้อมูลหรือความรู้ได้รับการประเมินค่าให้เป็นเสมือนสมบัติและทรัพย์สินของเจ้าของวัฒนธรรมแล้ว เราจะมีมาตรการในการควบคุมดูแลการใช้สมบัติ

ทางวัฒนธรรมอย่างไร? กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาสามารถเป็นแนวทางในการจัดการจดหมายเหตุมานุษยวิทยาได้หรือไม่?

กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญากับจดหมายเหตุมานุษยวิทยา

บริจิตต์ เวชเนา ที่ปรึกษาด้านการทรัพย์สินทางปัญญาโลก หรือ WIPO (The World Intellectual Property Organization)³ ได้เสนอแนวทางด้านกฎหมาย โดยใช้กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาเป็นกรอบในการร่างนโยบายการทำงาน

ในหลายทศวรรษที่ผ่านมา WIPO ได้เริ่มวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทรัพย์สินทางปัญญากับการคุ้มครอง ส่งเสริม และอนุรักษ์การแสดงออกซึ่งศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน (traditional cultural expressions-TCEs)⁴ ส่วนงานภูมิปัญญาท้องถิ่น (The Traditional Knowledge Division) ทำงานเกี่ยวกับประเด็นเรื่องการปกป้องภูมิปัญญาท้องถิ่นและการแสดงออกซึ่งศิลป

³ ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับ WIPO ได้ที่ http://www.wipo.int/about-wipo/en/what_is_wipo.html

⁴ traditional cultural expressions หรือ expressions of folklore หมายถึง การแสดงออกซึ่งศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ในที่นี้รวมหมายถึงดนตรี งานศิลปะ การออกแบบ ชื่อ เครื่องหมายและสัญลักษณ์ การแสดง รูปแบบสถาปัตยกรรม งานหัตถกรรม และนิทานเรื่องเล่า การแสดงออกซึ่งศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นอัตลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมและชุมชนพื้นเมือง ที่เกิดจากการรวบรวม สังสม ทักษะและองค์ความรู้ จากนั้นส่งผ่านความรู้ที่มีค่าไปสู่คนรุ่นหลัง, (available from <http://www.wipo.int/tk/en/folklore/> (accessed on 2 October 2008).

วัฒนธรรมพื้นบ้าน/คติชน โดยต่อต้านการนำไปใช้ในทางที่ผิดและไม่เหมาะสม รวมไปถึงกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาในส่วนที่ว่าด้วยการเปิดให้ใช้และการใช้ประโยชน์ร่วมในทรัพยากรพันธุกรรม⁵

ชุมชนของเจ้าของวัฒนธรรมและชนพื้นเมืองดั้งเดิมรู้สึกกังวลต่อการจัดระบบเอกสารโดยนักจดหมายเหตุและสถาบันอื่นๆ ที่รับผิดชอบ ในบางกรณีการทำงานขาดความระมัดระวังในเรื่องสิทธิและผลประโยชน์ของมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมตามกระบวนการในการอนุรักษ์ TCEs⁶ เช่น การจัดระบบเอกสารและวัตถุ การจัดแสดงดนตรีพื้นเมืองดั้งเดิมหรือสัญลักษณ์ของชนเผ่า กระบวนการเหล่านี้อาจขาดความคุ้มครองด้านกฎหมายที่ป้องกันการใช้ผิดประเภทและใช้อย่างไม่เหมาะสม มีกรณีศึกษา 4 กรณีดังนี้⁷

กรณีแรก บางครั้งอาจเกิดขึ้นเนื่องมาจากเอกสารของเจ้าของวัฒนธรรมมักจะถูกรวบรวมโดยนักวิจัยที่ไม่ใช่เจ้าของวัฒนธรรม โดยปราศจากการยินยอมเบื้องต้นจากชุมชนเจ้าของวัฒนธรรม ท้ายที่สุดคนที่ครอบครองเนื้อหาทางด้านวัฒนธรรมเหล่านี้ก็กลับกลายเป็นคนที่ถ่ายทำภาพยนตร์ บันทึกเสียง ถ่ายภาพ และจัดบันทึก

กรณีที่สอง ข้อมูลที่อยู่ในเอกสารจดหมายเหตุอาจเป็นข้อมูลเฉพาะทางศาสนาหรือเป็นความลับและจำกัดให้ใช้ภายใต้กฎหมายจารีตประเพณีเท่านั้น เช่นในกรณีของเอกสารที่เกี่ยวข้องกับความศักดิ์สิทธิ์ ไม่ว่าจะ เป็นวิญญาณหรือสิ่งอื่นซึ่งเป็น TCEs การจัดการกับเอกสารประเภทนี้ควรได้รับการใส่ใจอย่างมาก เพราะในบางกรณี แม้จะได้รับอนุญาตให้ใช้ประโยชน์ภายใต้กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา แต่กลับเป็นการใช้ที่ไม่ถูกต้องในบางชุมชน

กรณีที่สาม สถานภาพทางกฎหมายของเอกสารดังกล่าวภายใต้กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญานั้นไม่ชัดเจน ตัวอย่างเช่น ในขณะที่เพลงพื้นเมืองได้รับการรับรองด้วยกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาในฐานะที่เป็นสาธารณสมบัติ การบันทึกเพลงนั้นๆ ได้ก่อให้เกิดสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาขึ้นมาใหม่ ซึ่งผู้ที่ได้สิทธินั้นคือผู้ที่บันทึกเพลงนั้นขึ้นมาใหม่ สิ่งนี้แสดงให้เห็นประเด็นที่ซับซ้อนในเรื่องความเป็นเจ้าของและการใช้ TCEs

กรณีสุดท้าย เจ้าของวัฒนธรรมมีโอกาสได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับการมีอยู่หรือสถานที่เก็บเอกสารหรือวัตถุที่เกี่ยวข้องกับพวกเขาอย่างมาก ทุกวันนี้เจ้าของวัฒนธรรมและชุมชนท้องถิ่นอื่นๆ ออกมายืนยันกันว่าพวกเขาไม่ได้เป็นวัตถุเพื่อให้คนมาศึกษา แต่เป็นผู้มีสิทธิตามกฎหมายที่ควรจะเป็นผู้ควบคุมว่าจะนำเสนอวัฒนธรรมของตนอย่างไร พวกเขาหวังที่จะครอบครอง ควบคุม และใช้ประโยชน์จากเอกสารที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เก็บไว้ในสถาบันด้านวัฒนธรรมหลายๆ แห่ง

เทคโนโลยีของการแปลงเอกสารไปสู่รูปแบบดิจิทัลและอินเทอร์เน็ตนั้น เป็นโอกาสที่จะได้ส่งเสริมอนุรักษ์ พื้นฟู เผยแพร่และปกป้อง TCEs ตัวอย่างเช่นในโลกของดิจิทัล คนกลุ่มใหม่ๆ สามารถเข้าถึงดนตรีพื้นเมือง งานออกแบบและผลงานศิลปะที่มีความแตกต่าง หลากหลายและมีความเป็นท้องถิ่น อันเป็นการส่งเสริมการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม อีกทั้งกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม แต่การจะเผยแพร่ TCEs ออกสู่สาธารณะไม่จำเป็นต้องกำหนดให้สิ่งนี้เป็น “สาธารณสมบัติ” (public domain) แท้จริงแล้วการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ก็เพื่อเป็นเครื่องมือในอนุรักษ์และและชุบชีวิตให้มรดกทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะในส่วนที่เสี่ยงต่อการสึกกร่อนและสูญหายของเอกสารต้นฉบับ อย่างไรก็ตามการแปลงสภาพเอกสาร TCEs และเผยแพร่อาจไม่สอดคล้องกับมุมมองของเจ้าของวัฒนธรรมในเรื่องการยินยอมให้ใช้ ในบางครั้งความพยายามอนุรักษ์เอกสารทางวัฒนธรรมที่มีความอ่อนไหว อาจนำไปสู่การเปิดเผยข้อมูลที่ไม่ได้รับอนุญาตโดยไม่เจตนา

เพื่อผลประโยชน์ของชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมและเหมาะสมกับลักษณะข้อมูลของ TCEs ที่มีความอ่อนไหว หอจดหมายเหตุสามารถหากวิธีหรือเครื่องมือเข้าไปเสริมกับกฎหมายที่มีอยู่แล้ว เช่น สร้างระเบียบกำหนดนโยบายแนวทางการทำงาน มาตรการในการจัดการ การขออนุญาต และการจัดระบบอื่นๆ สิ่งเหล่านี้ช่วยกระตุ้นการสร้างระบบการจัดการที่ต้องคำนึงถึงหลักจริยธรรม ยิ่งไปกว่านั้นยังส่งเสริมการปฏิสัมพันธ์ที่อยู่บนพื้นฐานของความศรัทธาและเคารพซึ่งกันและกัน

⁵ ทรัพยากรพันธุกรรม (Genetic Resource) หมายถึง ทรัพยากรพันธุกรรม สิ่งมีชีวิตหรือส่วนใดของสิ่งมีชีวิต หรือองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับสิ่งมีชีวิตของระบบนิเวศ ซึ่งมีประโยชน์หรือคุณค่าตามความเป็นจริง เช่น พืชสมุนไพรประจำท้องถิ่นที่สามารถนำมาผลิตยารักษาโรคได้ เป็นต้น, accessible from <http://ip.payap.ac.th/file/thai.pdf> (accessed on 2 October 2008)

⁶ จากนี้ไปผู้เขียนจะขอใช้อักษรย่อ TCEs เมื่อกล่าวถึง การแสดงออกซึ่งศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน (traditional cultural expressions)

⁷ จากเอกสารประกอบการบรรยาย โดย บริจิตต์ เวซิน่า เรื่อง “The Intellectual Property Management of Anthropological Archives: Legal and Ethical Issues” นำเสนอในการประชุมนานาชาติจดหมายเหตุวัฒนธรรมในยุคดิจิทัล วันที่ 6-7 สิงหาคม 2552 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

แม้ทั้งสองฝ่ายจะมีหน้าที่ที่แตกต่างกัน แต่สามารถร่วมกันกำหนดวิธีใช้เอกสารของเจ้าของวัฒนธรรมและเอกสารด้านวัฒนธรรมที่เหมาะสมได้ รวมไปถึงกำหนดวิธีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนเจ้าของวัฒนธรรม ปัจจุบันสถาบันและชุมชนหลายแห่งได้พัฒนาเรื่องดังกล่าวไปบ้างแล้ว

เวชีน่าแสดงความคิดเห็นว่า ในวันนี้ คงต้องมีการทบทวนบทบาทและหน้าที่ของหอจดหมายเหตุและสถาบันทางวัฒนธรรมอีกครั้ง เอกสารที่ครอบครองอาจต้องได้รับการจัดการใหม่เช่นกัน แน่ใจว่ามีธรรมเนียมปฏิบัติและมุมมองที่แตกต่างกันในการจัดการความรู้ รวมไปถึงเหตุและผลในการอนุรักษ์ การเข้าถึงและการใช้เอกสาร เหล่านี้ล้วนส่งผลให้เกิดการตอรองในเรื่องสิทธิและผลประโยชน์ของเจ้าของวัฒนธรรมซึ่งเป็นสิ่งท้าทายต่องานจดหมายเหตุอย่างมาก

สรุป

การอนุรักษ์เอกสารจดหมายเหตุด้วยระบบดิจิทัล เป็นการถนอมรักษาและยืดอายุการใช้งานเอกสารต้นฉบับ รวมไปถึงชุบชีวิตให้เอกสารต้นฉบับอีกครั้ง อีกด้านหนึ่ง การเผยแพร่เอกสารออนไลน์ก็เอื้อให้การเข้าถึงความรู้ทางวัฒนธรรมเป็นไปอย่างสะดวกและรวดเร็ว ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้วัฒนธรรมที่หลากหลาย เพื่อสร้างความเข้าใจและเคารพความแตกต่างทางวัฒนธรรม

ผู้เก็บข้อมูล ผู้ที่ทำงานภาคสนาม และหอจดหมายเหตุอาจจะอยู่บนทางเลือกระหว่างภาระตระหนักถึงชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมกับสาธารณะประโยชน์ หอจดหมายเหตุเป็นพื้นที่ที่สำคัญที่มักถูกตั้งคำถามเกี่ยวกับการเปิดให้ใช้ข้อมูล ความเป็นเจ้าของและผู้ได้รับลิขสิทธิ์ตัวจริงในเอกสาร หอจดหมายเหตุอาจต้องทำหน้าที่เป็นตัวกลางที่สำคัญในการปกป้อง

คุ้มครองเอกสารที่บันทึกข้อมูลทางวัฒนธรรม ในขณะที่เดียวกันต้องให้เจ้าของวัฒนธรรมหรือประชาชนสามารถใช้เอกสารเหล่านี้ หรือนำกลับมาใช้ใหม่ หรือสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ ซึ่งเป็นการทำให้มรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้มีชีวิตอยู่รอดต่อไปได้

อย่างไรก็ตาม หอจดหมายเหตุควรตระหนักและสร้างระบบจัดการเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา กฎเกณฑ์ และแนวทางการทำงานที่ดีที่สุดโดยคำนึงถึงความสมดุลระหว่างผลประโยชน์ของบุคคลหรือชุมชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมกับสาธารณชนในวงกว้าง เอกสารที่เป็นเอกสารส่วนบุคคลหรือเป็นข้อมูลส่วนบุคคลถือเป็นความลับ การพิจารณาที่จะเผยแพร่หรือไม่เผยแพร่ ควรอยู่บนพื้นฐานการตัดสินใจของผู้บันทึกและผู้ที่ถูกบันทึกเป็นสำคัญ นอกจากนี้ควรพิจารณาถึงบทบาทและขอบเขตของคำว่า “สาธารณะสมบัติ” การพัฒนาข้อกำหนดและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ต้องพิจารณาผู้ถือผลประโยชน์ร่วมในระดับกว้างด้วย

กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาควมมีใช้เครื่องมือที่สมบูรณ์แบบที่สุดในการควบคุมการใช้เอกสารทางวัฒนธรรม หรือตัดสินว่าใครผิดหรือถูกเมื่อเกิดกรณีพิพาท เพราะการใช้ในบางกรณีอาจถูกต้องภายใต้กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา แต่กลับเป็นการใช้ที่ไม่ถูกต้องในบางวัฒนธรรม ดังนั้น กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาอาจทำหน้าที่ได้เพียงแค่เป็นพื้นฐานในการให้ข้อมูลเพื่อถกเถียงเรื่องนโยบายในวงกว้างต่อไป รวมไปถึงช่วยสร้างกฎเกณฑ์ที่เป็นมิตรร่วมในระดับสากลเพื่อปกป้องคุ้มครองการแสดงออกซึ่งศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ที่สำคัญไปกว่านั้นการจะกำหนดนโยบายใดๆ ควรเปิดโอกาสให้เจ้าของวัฒนธรรมเข้าไปมีส่วนร่วมในการร่างข้อกำหนด และพิจารณาการเปิดให้ใช้เอกสารเหล่านั้นด้วย.

Visual repatriation:

แนวคิดและปฏิบัติการของการส่งคืน สมบัติวัฒนธรรมด้วยการให้ชม

โดย ชิวสิทธิ์ บุญเกียรติ

repatriates เป็นภาษาลาติน แปลว่า “กลับบ้านอีกครั้ง”¹

สมบัติวัฒนธรรมมีความหมายหลากหลาย ทั้งที่เป็นสมบัติที่เป็นชิ้นเป็นอัน และสมบัติที่เป็นทรัพย์สินทางปัญญา ในบทความนี้ จะมุ่งพิจารณาถึงสมบัติวัฒนธรรมภูมิปัญญาที่เป็นการบันทึกและจัดเก็บเรื่องราวทางสังคมและวัฒนธรรมของชนพื้นถิ่น สมบัติวัฒนธรรมในที่นี้จึงหมายถึงผลผลิตที่เกิดจากการทำงานภาคสนามของนักมานุษยวิทยา หรือผู้ที่ศึกษาสังคมของกลุ่มชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรูปแบบของสื่อประเภทโสตทัศนอันได้แก่ รูปถ่ายและเอกสารภาพยนตร์สารคดี “บันทึกเหล่านี้มีลักษณะเป็นวัตถุชาติพันธุ์ที่ซับซ้อน (complex ethnographic artifacts) ซึ่งบันทึกทั้งหลายทั้งปวงเกิดขึ้นมาจากปฏิสัมพันธ์ของคนที่เกี่ยวข้องหลากหลาย และมีผลประโยชน์จากสื่อบันทึกในระดับที่แตกต่างกัน ข้อมูลที่บรรจุลงสื่อบันทึกดังกล่าว จึงเป็นการตีความความเป็นจริงทางสังคมมากกว่าจะเป็น ‘ข้อเท็จจริง’ งานชาติพันธุ์จึงฉายให้เห็นความเป็นไปทางประวัติศาสตร์ของชีวิตชุมชนพร้อมกันไป”²

เมื่อเป็นเช่นนี้ คำถามเกี่ยวกับการครอบครอง และการควบคุมการใช้ประโยชน์จากงานชาติพันธุ์จึงเป็นประเด็นที่อภิปรายอย่างเนื่องๆ ใครควรครอบครองสมบัติวัฒนธรรม และใครควรควบคุมการเข้าถึงแหล่งข้อมูลดังกล่าว เมื่อพิจารณาคำประกาศ Mataatua ในงานประชุมนานาชาติ ว่าด้วยสิทธิทางวัฒนธรรมและทรัพย์สินทางปัญญาของชนพื้นถิ่น ครั้งที่ 1 มีความในตอนหนึ่งว่า “คนพื้นถิ่นมีสิทธิในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง และ...เป็นเจ้าของโดยสมบูรณ์ในทรัพย์สินทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา คนพื้นถิ่นสามารถจัดการความรู้ที่สืบทอดต่อกันมาด้วยตัวเอง” (ปรากฏใน Posey and Duffield 1996, appendix 7)³ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงบทบาทของเจ้าของวัฒนธรรมในการครอบครองและควบคุมสมบัติวัฒนธรรมตามถ้อยแถลงข้างต้น ข้อคำนึงที่ควรนำมาใช้ในการพิจารณาเพิ่มเติม ได้แก่ “มุมมองที่สัมพันธ์กับการตัดสินใจส่งคืนสมบัติวัฒนธรรม คือ ประการแรก เราต้องตระหนักอยู่เสมอว่า เราจะไม่สร้างความเดือดร้อนเสียหายให้กับชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมที่เราศึกษา หรือบุคคลที่เป็นผู้ให้ข้อมูลในขณะที่เราทำงานภาคสนาม ประการที่สอง เราไม่ควรสร้างความเสียหายใดๆ ให้เกิดแก่วงการวิชาการและงานที่จะเกิดต่อไปในอนาคต”⁴

¹ Available on <http://www.merriam-webster.com/dictionary/repatriation>, (accessed on 22 October 2009).

² Sjoerd R. Jaarsma, *Handle with care, ownership and control of ethnographic materials*, (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2002), pp.211.

³ Ibid, pp. 4.

⁴ Ibid, pp. 6.

จะเห็นได้ชัดเจนว่า คนที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ประกอบด้วยคนสองกลุ่มใหญ่ ๆ คือ ผู้ศึกษา ซึ่งอาจหมายถึงนักมานุษยวิทยา นักประวัติศาสตร์สังคมและท้องถิ่น และอื่นๆ และ “ผู้ที่ถูกศึกษา” อันได้แก่ ชาวบ้านเจ้าของวัฒนธรรม และลูกหลานของชาวบ้านเหล่านั้น ฉะนั้นแล้ว การส่งคืนสมบัติวัฒนธรรมจึง “เปิดช่องทางให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามีส่วนร่วมในการกำหนดการเข้าถึงข้อมูลและการควบคุมการใช้งานข้อมูลเหล่านั้น ...การตัดสินใจต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขในแต่ละบริบทและสถานการณ์ หนึ่ง ชุมชนมีความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องเสมอมา มากไปกว่านั้น ผลประโยชน์ของชาติอาจไม่สอดคล้องกับผลประโยชน์ในระดับท้องถิ่นเสมอไป”⁵

ด้วยเหตุนี้ การคืนสมบัติวัฒนธรรมจึงควรปรับเปลี่ยนไปตามบริบทต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง “การส่งคืนบันทึกชาติพันธุ์ที่คิดอย่างไตร่ตรองและถ่วงถ่วง ไม่ใช่เพียงการปลดปล่อยความเป็นอาณานิคมของมานุษยวิทยา แต่เป็นการเสริมและเพิ่มพลังให้กับชุมชนและผู้คนที่ปรากฏในข้อมูลเหล่านั้น ได้เข้าถึงข้อมูลชาติพันธุ์ได้อย่างสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ดี การจะตัดสินใจในการคืนสมบัติวัฒนธรรม ควรคำนึงถึงส่วนได้ส่วนเสียของทุก ๆ คนที่เกี่ยวข้อง”⁶ แนวคิดนี้ครอบคลุมถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้สร้างข้อมูลและชุมชนที่ผู้สร้างข้อมูลนั้นศึกษา บทบาทของผู้เก็บรักษาข้อมูล (หน่วยงานทางจดหมายเหตุ) ต่อพันธกิจในการใช้ประโยชน์จากข้อมูลชาติพันธุ์ (ในความหมายที่กว้างที่สุด) จรรยาบรรณและจริยธรรมของวิชาชีพมานุษยวิทยาและจดหมายเหตุ และประโยชน์ที่พึงมีต่อทั้งปัจเจกบุคคลและชุมชน

การคืนสมบัติวัฒนธรรมที่จะได้กล่าวถึงต่อไปนี้เป็นโครงการวัฒนธรรมที่เป็นการส่งคืนข้อมูลชาติพันธุ์ประเภทภาพ (รูปถ่ายและสื่อโสตทัศน) กลับคืนให้ชุมชนเจ้าของวัฒนธรรม ด้วยกระบวนการ visual repatriation ในที่นี้ ผู้เขียนขอใช้ภาษาไทยว่า “การคืนสมบัติวัฒนธรรมด้วยการให้ชม” โครงการหนึ่งมาจากการเรียนรู้จากบทความของ เดวิด เอ. สมิธ (David A. Smith) ซึ่งได้บอกเล่าการทำงานของหอสมุดและหอจดหมายเหตุแคนาดาในการจัดการบันทึกชาติพันธุ์ของกลุ่ม Nunavut ซึ่งอยู่อาศัยในดินแดนภาคเหนือของแคนาดา และอีกโครงการหนึ่ง เป็นโครงการที่ผู้เขียนมีส่วนร่วมในการทำงาน ในฐานะของ “นายอำนวยการ” (facilitator) Images Returning Home หรือที่ผู้เขียน

ให้ชื่อในภาษาไทยว่า “หนังสือกลับบ้าน” เป็นโครงการความร่วมมือระหว่างศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ประเทศไทย และสถาบันการผลิภาพยนตร์ทางวิชาการ ประเทศเยอรมนี โครงการดังกล่าวเป็นการเริ่มต้นกระบวนการส่งคืนสมบัติวัฒนธรรมประเภทฟิล์มภาพยนตร์ ที่สร้างขึ้นมาก่อนเมื่อกว่า 40 ปี และเกี่ยวข้องกับชนบทพื้นที่สูงในจังหวัดเชียงรายและตาก

ผู้เขียนจะกล่าวประวัติ แนวคิด และปฏิบัติการของโครงการทั้งสองในเบื้องต้น จากนั้น จะเป็นการวิเคราะห์เปรียบเทียบทั้งสองโครงการ เพื่อให้เห็นความเหมือนและความต่างของการคืนสมบัติวัฒนธรรมด้วยการให้ชม

Project Naming

และบทบาทของเจ้าของวัฒนธรรม

ในการกำกับเนื้อหาเอกสารจดหมายเหตุ⁷

ตัวอย่างของโครงการจัดการเอกสารภาพถ่ายของชนพื้นถิ่นโดยหอจดหมายเหตุและหอสมุดแคนาดา (Library and Archives Canada – LAC) เมืองออตตาวา เป็นความพยายามในการส่งเสริมให้เจ้าของวัฒนธรรมร่วมแบ่งปันความรู้เกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมของตนเองให้สาธารณะ ทั้งนี้ โดยการใช้เว็บไซต์และอินเทอร์เน็ตเป็นฐานในการทำงาน “โครงการระบุชื่อ” หรือ Project Naming ดังที่ปรากฏใน <http://www.collectionscanada.ca/inuit/index-e.html> ชุดภาพถ่ายในโครงการดังกล่าวครอบคลุมการจัดการภาพถ่ายที่อยู่ในรูปแบบดิจิทัลของกลุ่ม Inuit ซึ่งมีความเก่าแก่ตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1900 ถึงคริสต์ทศวรรษ 1970

ต้นกำเนิดของโครงการ

ในอดีต เอกสารจากการศึกษาภาคสนามที่ส่งให้หอจดหมายเหตุ มักได้รับการอธิบายในภาษาและความเข้าใจของเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานที่อนุรักษ์เอกสาร ด้วยเหตุนี้ การส่งคืนภาพผ่านระบบอินเทอร์เน็ตไปยังลูกหลานของชนพื้นถิ่น ก็คือ “การใช้รูปถ่ายส่งคืนภาพของบรรพบุรุษ ช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ และมรดกวัฒนธรรม ไปยังชุมชนที่เป็นต้นกำเนิด” (Peers and Brown, back cover) กระบวนการทำงานมี 2 ขั้นตอน คือการนำเอกสารภาพมาให้บริการบนอินเทอร์เน็ต

⁵ Ibid, pp.212.

⁶ Ibid, pp.214.

⁷ เก็บความอย่างย่อจาก David A. Smith, “From Nunavut to Micronesia: Feedback and Description, Visual Repatriation and Online Photographs of Indigenous Peoples,” Partnership: the Canadian Journal of Library and Information Practice and Research, 3 (1), 2008, pp. 1-19.

ภาพอีกจำนวนมากยังได้รับการบรรยายละเอียดของภาพ โดยอาศัยช่องทางกรเข้าถึงแบบออนไลน์ การสัมภาษณ์ออนไลน์ และการเผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ ในช่วงกลางเดือนสิงหาคม ค.ศ. 2007 เบธ กรีนฮอว์น ผู้จัดการโครงการได้รับโทรศัพท์จากเบตตี ลีฮอล บิวีสเตอร์ (Betty Lyall Brewster) ที่ระบุว่าภาพนี้เป็นภาพของเธอในสมัยที่ยังเป็นเด็กน้อย ส่วนคนที่อุ้มเธอไว้คือ พี่สาวเบลลา ลีฮอล-วิลคอกซ์ (Bella Lyall-Willcox) รูปถ่ายได้รับการบันทึกไว้ที่ Taloyoak (เดิมคือ Spence Bay) ในช่วงประมาณ ค.ศ.1949 ภาพอนุเคราะห์จากหอสมุดและหอจดหมายเหตุ คานาดา ออตตาวา เลขทะเบียน 3575.61 (ภาพจาก David A. Smith, *From Nunavut to Micronesia: Feedback and Description, Visual Repatriation and Online Photographs of Indigenous Peoples*, 2008, pp.7)

ที่สองของโครงการ ขอบเขตของการทำงานขยายอาณาบริเวณครอบคลุมพื้นที่ของ Nunavut ในอีก 3 บริเวณ ได้แก่ Baffin (Qikiqtaaluk), the Central Arctic (Kitikmeot) และ Kivalliq (เดิมเรียกว่า Keewatin) ด้วยการเพิ่มเนื้อหาของงานเช่นนี้ ยังผลให้มีภาพได้รับการแปลงสภาพเป็นไฟล์ดิจิทัลเพิ่มขึ้น 1,700 ภาพ แหล่งที่มาของภาพถ่ายจึงไม่ได้มีเพียงภาพชุดของแฮร์ริงตัน แต่มีมากไปกว่านั้นคือ ภาพจากฝ่ายการปกครองอินเดียนและอาณาบริเวณทางเหนือ กระทรวงการสาธารณสุขและสวัสดิการแห่งชาติ ภาพทั้งหมดมีอายุย้อนไปในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1920 ถึง 1960 ขอบข่ายของงานยังขยายอย่างต่อเนื่อง ใน ค.ศ. 2008 โครงการนำภาพจากกรมตำรวจคานาดา ซึ่งถ่ายไว้ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1900 ถึง 1970 และชุดภาพของเดวิด มูดี (Géraldine Moodie) ในการออกสำรวจอ่าวฮัดสัน เมื่อ ค.ศ. 1904 - 1905 มาดำเนินการต่อเนื่อง

ภาพที่ใช้ในโครงการ “ระบุชื่อ” ไม่ใช่ภาพทั้งหมดในคลังจดหมายเหตุ เมื่อถามถึงประเด็นนี้ กรีนฮอว์นให้อรรถาธิบายถึงวิธีการคัดเลือกภาพในการแปลงสภาพเป็นดิจิทัล และนำเข้าสู่กระบวนการการทำงานกับเจ้าของวัฒนธรรม เงื่อนไขหนึ่ง คือต้องการอนุรักษ์ต้นฉบับภาพถ่าย และรักษาคุณภาพของภาพ รวมทั้งสืบค้นเนื้อหาของภาพอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ ภาพในโครงการส่วนใหญ่จึงเป็นภาพบุคคล มีความคมชัด มากกว่าจะเป็นภาพที่ถ่ายจากระยะไกลหรือเป็นภาพวัตถุข่าวของ มากไปกว่านั้น ความเคารพต่อความเปราะบางทางวัฒนธรรม (cultural sensitivity) ต้องอยู่ในความคำนึงตลอดการทำงาน หากบางภาพเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม หรือภาพแสดงถึงความเป็นส่วนตัวของผู้ที่อยู่ในภาพ หรือมีเนื้อหาที่อาจส่งผลกระทบต่อไม่พึงปรารถนา เช่น ภาพของเด็กชายที่ไม่ใส่เสื้อผ้าและเห็นกระดูกซี่โครง ภาพเหล่านั้นจะไม่ได้รับการแปลงสภาพหรือนำมาใช้ในโครงการ

Naming Continues – การระบุชื่ออย่างไม่หยุดยั้ง

“หากปราศจากข้อมูลและรายละเอียดของผู้อาวุโสแล้ว ยากยิ่งนักที่เราจะเดาได้ว่า ผู้คนที่ปรากฏในภาพเหล่านั้นเป็นใคร” กรีนฮอว์น ผู้จัดการโครงการ “ระบุชื่อ” กล่าว นอกจากนี้ สิ่งที่สร้างความต่อเนื่องของโครงการ คือการเปิดโอกาสให้สาธารณชนที่ใช้บริการสืบค้นทางอินเทอร์เน็ต ช่วยให้ข้อมูลเพิ่มเติม ในกรณีที่สามารถจดจำบุคคล สถานที่ หรือเหตุการณ์ในภาพถ่าย โครงการสร้างแบบกรอกข้อมูลที่สัมพันธ์กับภาพนั้น โดยกำหนดขอบเขตของคำถาม เพื่อให้ได้คำตอบที่ถูกต้องและมีความน่าเชื่อถือ

คำถามมีดังนี้ คุณสามารถบอกชื่อของบุคคลที่อยู่ในภาพถ่ายได้ไหม? คุณรู้หรือไม่ว่าภาพนี้ถ่ายไว้ที่ใด? แล้วพอจะประมาณเวลาที่ถ่ายภาพนี้ได้หรือไม่? อะไรบ้างที่เกิดขึ้นในภาพ? จากนั้น ผู้ให้ข้อมูลจะต้องบอกชื่อของตนเอง ชื่อชุมชน และอีเมล เพื่อให้เจ้าหน้าที่ของหอสมุดและหอจดหมายเหตุแคนาดา (LAC) ติดต่อกลับไปเพื่อตรวจสอบข้อมูล ก่อนที่จะนำข้อมูลนั้นๆ ให้บริการหรือตัดสินใจดำเนินการอื่นใดต่อไป

แน่นอนว่าฐานข้อมูลย่อมอำนวยความสะดวกในการค้นคืน ผู้ใช้สามารถกำหนดเงื่อนไขในการสืบค้นด้วยชื่อของชุมชน Nunavut จำนวน 12 แห่ง รวมทั้งชุมชนใกล้เคียง และหรือรายชื่อของช่างภาพ คำสำคัญ ปีของภาพถ่าย เลขทะเบียนของการแปลงภาพเป็นดิจิทัล รูปแบบหนึ่งของการสืบค้น คือแผนที่แสดงตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ของแหล่งกำเนิดภาพถ่าย อนึ่ง ผู้ใช้บริการยังสามารถค้นหาภาพด้วยเงื่อนไขของนามบุคคลที่ปรากฏในสถานที่เฉพาะ หรือช่วงเวลาที่กำหนดเป็นเงื่อนไขในการค้นหา เครื่องมือดังกล่าวนับได้ว่าทรงประสิทธิภาพในการให้บริการไม่น้อยทีเดียว

แม้การทำงานของโครงการจะเน้นข้อมูลประกอบเอกสาร (metadata) จากการใช้เทคโนโลยีในการแปลงภาพจนสามารถพัฒนาเป็นฐานข้อมูล แต่บทบาทของโครงการกลับมีนัยสำคัญตรงที่เสริมให้เจ้าของวัฒนธรรมได้มีโอกาสให้ข้อมูล บรรยาย หรือพรรณนาเอกสารภาพตามกระบวนการส่งคืนสมบัติวัฒนธรรมด้วยการให้ชม หรือ visual repatriation ดังเช่นที่กล่าวมา เสี่ยงที่ให้รายละเอียดของภาพเหล่านั้น จึงไม่ใช่คำบรรยายของเจ้าหน้าที่ทางการ นักจดหมายเหตุอาชีพ หรือสมาชิกของกลุ่มวัฒนธรรมใหญ่ ในทางตรงข้าม การคืนสมบัติวัฒนธรรมด้วยการให้ชมคือ “...การเผยให้เสียงของผู้คนที่อยู่น่ากลองดังขึ้นมา” หรืออาจเรียกว่าเป็นการอ้างสิทธิ์ของความทรงจำของชนพื้นถิ่น (native memory) ดังที่ เจฟรี่ ทอมัส ช่างภาพและภัณฑารักษ์จาก Onondaga นั้นหมายถึง โครงการได้ช่วยพัฒนาความเข้าใจเกี่ยวกับการบอกเล่าประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของ Inuit และชนชาว Nunavut บอกเล่าวัฒนธรรมสู่สาธารณชนด้วยตนเอง

ประเด็นความต่อเนื่องในแนวคิดของโครงการ ยังเกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีที่ใช้ในโครงการ ลองจินตนาการกันอีกสักหน่อย ก่อนที่ระบบดิจิทัลจะแพร่หลาย คงมีคนไม่กี่มากน้อย โดยเฉพาะคนที่ไม่ได้มีโอกาสเดินทางไปไหนมาไหน จะเข้ามาสืบค้นคลังภาพในหอสมุดและหอจดหมายเหตุแคนาดา แต่ด้วยระบบอินเทอร์เน็ตและระบบดิจิทัล ทำให้การสื่อสารในพื้นที่อันห่างไกลเป็นไปได้ Boardband Internet หรือโครงข่ายที่เชื่อมต่อความเร็วสูงกระจายให้บริการได้ในชุมชน 25 แห่งของ Nunavut ทั้งในสถานที่ราชการ หน่วยงานทางสุขภาพ โรงเรียน และครัวเรือน ฉะนั้น เมื่อโครงการดำเนินการอยู่บนโครงข่ายทางอินเทอร์เน็ต จึงได้รับการต้อนรับจากสมาชิกในแต่ละชุมชนเป็นอย่างดี สิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับเทคโนโลยีอีกประเด็นหนึ่ง คือสำหรับผู้อาวุโสหลายคนที่ไม่คุ้นเคยกับการใช้คอมพิวเตอร์ เด็กหนุ่มสาวจะทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมต่อระหว่างคลังภาพอดีต ความทรงจำของผู้สูงวัย และการส่งต่อภูมิปัญญา ความรู้ และความทรงจำต่อไปในอนาคต

Images Returning Home (IRH)

หนังสือกลับบ้านนรอยทางแห่งความทรงจำ

จากภาพนิ่งสู่ภาพเคลื่อนไหว การคืนสมบัติวัฒนธรรมด้วยการให้ชมในโครงการที่ 2 นี้ เป็นโครงการความร่วมมือระหว่างสถาบันวิชาการ 2 แห่ง อันได้แก่ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ประเทศไทย และสถาบันผลิตภาพยนตร์ทางวิชาการ (Insitut für den Wissenschaftlichen Film - IWF) ประเทศเยอรมนี ที่เริ่มต้นโครงการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2551 และจะสิ้นสุดโครงการใน พ.ศ. 2553 หัวใจสำคัญของโครงการดังกล่าวคือ การนำภาพยนตร์เก่าที่แปลงสัญญาณจากฟิล์มขนาด 16 มม. สู่ระบบดิจิทัล และส่งกลับคืนให้แก่ชุมชนที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการจัดฉายภาพยนตร์ดังกล่าวให้สมาชิกในชุมชนได้ชม เพื่อสังเกตปฏิกิริยาของชาวบ้าน ทั้งนี้ หากเราต้องการจะเข้าใจแนวคิดและเนื้อหาของการทำงานนี้ จำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องเข้าใจที่มาที่ไปของชุดภาพยนตร์ดังกล่าว

การส่งมอบสำเนาภาพยนตร์ให้กับชุมชนอาข่า บ้านอาเยะ จังหวัดเชียงราย เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน 2552 หลังจากที่ได้ชมภาพยนตร์ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มวัฒนธรรมของตนเองที่ศาลาประชุมของหมู่บ้าน (ภาพโดย ชยุตม์ ประกอบแก้ว)

บันทึกเรื่องราวทางวัฒนธรรม บนแผ่นฟิล์ม

ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1950 สถาบันการผลิตภาพยนตร์วิชาการ ประเทศเยอรมนี สร้างและดำเนินโครงการผลิตสารานุกรมภาพยนตร์หรือ Encyclopaedia Cinematographica โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อการบันทึกกิจกรรมทางวัฒนธรรม และจัดเก็บอย่างเป็นระบบเพื่อการศึกษาเปรียบเทียบทางชาติพันธุ์วิทยา

เนื้อหาของสารานุกรมภาพยนตร์ มีลักษณะที่หลากหลายตั้งแต่การผลิตอาหารจนถึงการผลิตข้าวของหรือวัฒนธรรมทางวัตถุ ในบางโอกาส โครงการฯ ยังบันทึกช่วงเวลาของการเฉลิมฉลองและพิธีกรรมด้วย นอกจากนี้ นักมานุษยวิทยาในโครงการผู้ทำหน้าที่ผลิตและหรือให้คำแนะนำในการสร้างสารคดี ถือเป็นผู้มี ความเชี่ยวชาญในวัฒนธรรมที่ได้รับการอบรมจากโครงการสารานุกรม และต้องรับผิดชอบในการบันทึก รายละเอียดของภาพต่างๆ เป็นสำคัญ ภาพยนตร์ทั้งหมดมีขนาดสั้นยาวแตกต่างกันไป เฉลี่ยแล้วไม่เกินเรื่องละ 30 นาที เนื้อหาของภาพยนตร์สัมพันธ์กับกลุ่มวัฒนธรรมในหลายพื้นที่ทั่วโลก เช่น Senugo ในแอฟริกา Fellahin ในอียิปต์ Atacameno ในอาร์เจนตินา และภาพยนตร์อีกจำนวนมากที่เป็นข้อมูลด้านคติชนวิทยาในยุโรป

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย ชุดภาพยนตร์ดังกล่าวมาจากการทำงานของ ดร. ฮันส์ มานน์ดอร์ฟฟ์ ซึ่งเป็นนักมานุษยวิทยาชาวออสเตรเลียนในช่วงต้นคริสต์ทศวรรษ 1960 ในเวลานั้น ดร. มานน์ดอร์ฟฟ์ ทำงานให้กับองค์การยูเนสโกและเป็นที่ปรึกษาให้กับรัฐบาลไทยในการพัฒนาชนพื้นเมืองในประเทศไทย หรือที่ขณะนั้นเรียกว่า “ชาวเขา”⁸ ในช่วงสองปีหลังจากการทำงานในครั้งนั้น เขาได้บันทึกภาพชีวิตของกลุ่มคนที่เขาศึกษาด้วยกล้องภาพยนตร์ไว้อีกจำนวนหนึ่ง และนำกลับไปเสนอกับสถาบันการผลิตภาพยนตร์ทางวิชาการ ทางสถาบันฯ ตัดสินใจให้การสนับสนุนการบันทึกกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมบนแผ่นฟิล์ม ด้วยทุนสนับสนุนของมูลนิธิโพลีคสวาเกน โครงการดังกล่าวใช้เวลาในการถ่ายทำสองปีคือ ค.ศ. 1964-1965 ภาพบันทึกทางชาติพันธุ์ที่ปรากฏในการทำงานครั้งนั้น ฉายให้เห็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม พิธีกรรม และเรื่องราวอื่นๆ ในกลุ่มชนลีซู ลาหู่ อาข่า ม้ง และเย้า ในการทำงาน ฮันส์ มานน์ดอร์ฟฟ์ มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการให้คำปรึกษาของทีมงานในการบันทึกเรื่องราวในหมู่บ้าน อันประกอบด้วย ฟรีดริช โซลซ์ (Friedrich Scholz) นักมานุษยวิทยาจากเมืองไฮเดลเบิร์ก, เคลาส์ ฟอลเพรคท์ (Klaus Volprecht) เจ้าหน้าที่ของสถาบันการผลิตภาพยนตร์ทางวิชาการในฐานะผู้บันทึกเสียง และ

⁸ โปรดอ่าน Kwanchewan Buadaeng, “Redefining “Otherness” from Northern Thailand, the Rise and Fall of the Tribal Research Institute (TRI): “Hill Tribe” Policy and Studies in Thailand.” Southeast Asian Studies, Vol.44, No.3, December 2006, p. 359-384.

เฮร์มันน์ เชลลิงเคอร์ (Hermann Schlenker) ช่างภาพที่มีความรู้และประสบการณ์ในการถ่ายภาพนิ่ง ทำหน้าที่บันทึกภาพเคลื่อนไหวและภาพนิ่ง

“จากการทำงานในครั้งนั้น สถาบันการผลิภาพยนตร์ทางวิชาการประเทศเยอรมนี สร้างเอกสารภาพยนตร์จำนวน 54 เรื่อง ในจำนวนนั้น เอกสาร 30 เรื่องเกี่ยวข้องกับมั้งที่บ้าน ห้วยเลื่อง จ.ตาก เอกสาร 17 เรื่องเกี่ยวข้องกับอาซา บ้านอาโยะ จ.เชียงราย เอกสาร 6 เรื่องเกี่ยวข้องกับลาหู่ดำ และ 2 เรื่องเกี่ยวกับลีซู จ.ตาก... เอกสารภาพยนตร์มีความยาวระหว่าง 2 ถึง 25 นาที โดยมี 32 เรื่องเป็นฟิล์มสี และ 22 เรื่องเป็นฟิล์มขาวดำ ในการถ่ายทำครั้งนี้ มีภาพยนตร์เพียง 2 เรื่องที่บันทึกด้วยระบบเสียงในฟิล์ม หนูแตะสายที่ใช้ในการเชื่อมต่อการบันทึกเสียง รวมทั้งไม่มีอุปกรณ์สำรอง จึงทำให้ภาพยนตร์ที่เหลือทั้งหมดเป็นภาพยนตร์เงียบ อย่างไรก็ตาม มีภาพยนตร์จำนวน 2 เรื่องที่มีการบันทึกเสียงในระบบแถบบันทึกเสียง ซึ่งทั้งสองเรื่องเกี่ยวข้องกับดนตรีและการรำรำ^๑ ทั้งนี้ แนวคิดพื้นฐานของการทำงานเน้นการบันทึกภาพเคลื่อนไหวในขณะที่กิจกรรมนั้นๆ เกิดขึ้น ไม่ใช่การลำดับเรื่องราวและบันทึกภาพไปตามโครงเรื่องที่กำหนดไว้ล่วงหน้า เนื้อหาจึงมีความหลากหลาย ตั้งแต่การบันทึกการตีเหล็ก พิธีกรรม การรำรำ การทอผ้า การย้อมผ้า การพันผ้าสะพายลูก ฯลฯ นอกจากสื่อภาพยนตร์ เอกสารประกอบภาพยนตร์หรือ Begleitveröffentlichungen เป็นสื่อประกอบ แต่ละตอนบรรยายถึงเนื้อหาในภาพยนตร์อย่างละเอียด นอกจากนี้ ยังมีโลดอีกกว่า 800 ภาพที่ถ่ายโดย ดร.มานันดอร์ฟฟ์ และภาพเงาตีฟองเชลลิงเคอร์ อีกจำนวนหนึ่ง ดร. ฮันส์ มันนดอร์ฟฟ์ ยังเขียนบทความอีกเป็นจำนวนไม่น้อยที่อธิบายถึงเหตุการณ์ สถานที่ และลักษณะการทางวัฒนธรรมของผู้คนและกิจกรรมตามที่ได้มีการบันทึกไว้ อย่างไรก็ตาม ภาพยนตร์ไม่เคยมีโอกาสมเผยแพร่สื่อภาพยนตร์ที่ได้บันทึกไว้ในดินแดนที่เป็นต้นกำเนิดของเรื่องราว ด้วยข้อจำกัดทางด้านการเงิน การเดินทางที่ยากลำบาก และศักยภาพของอุปกรณ์ในการฉายภาพยนตร์ แต่ในวันนี้ ภาพยนตร์กำลังเดินทาง “กลับบ้าน”

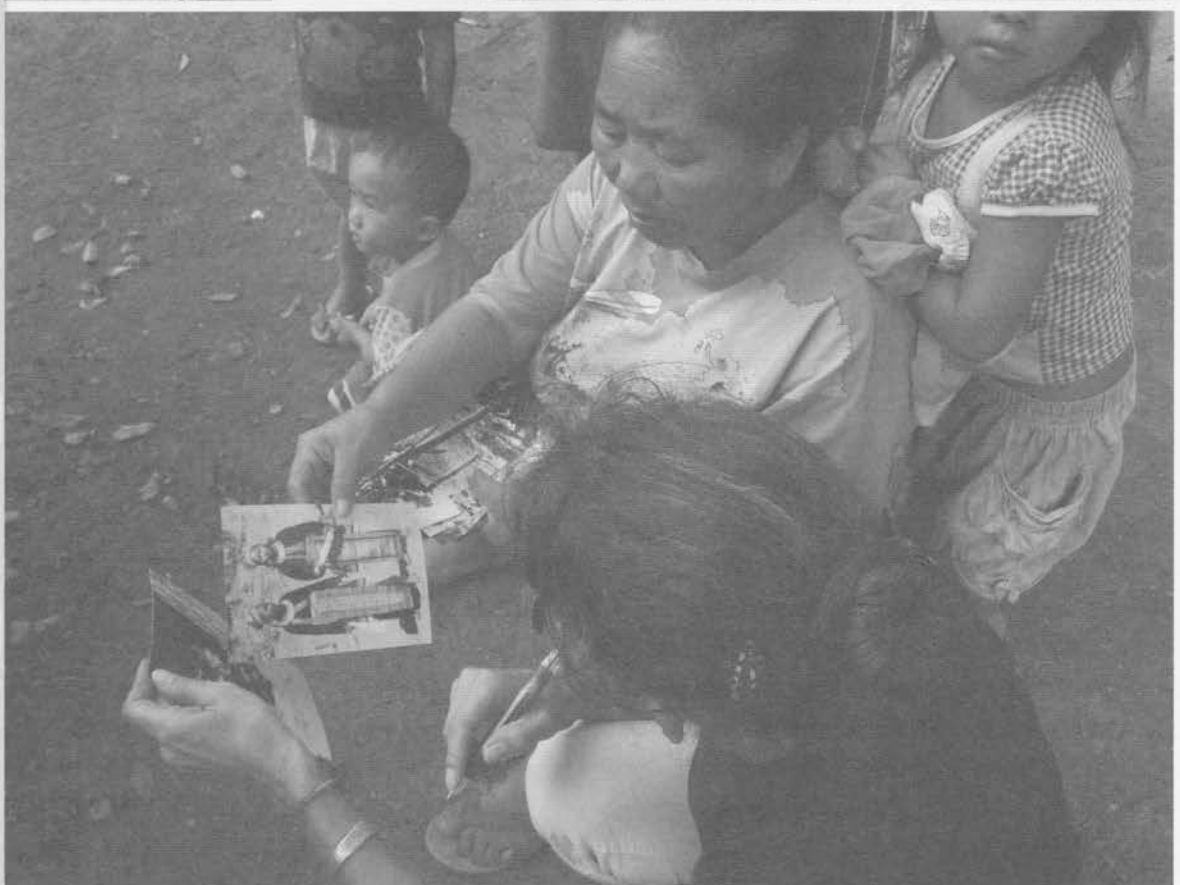
เส้นทางของ “หนังสือกลับบ้าน”

ตั้งแต่ พ.ศ. 2547 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรได้พัฒนาคลังข้อมูลบันทึกทางมานุษยวิทยา และภาพยนตร์ชาติพันธุ์ ต่อมาในปี 2550 ศูนย์มานุษยวิทยาฯ ทราบถึงโครงการสารคดีดังกล่าว จึงได้ประสานความร่วมมือไปยังสถาบันสื่อภาพยนตร์วิชาการ ประเทศเยอรมนี เพื่อจัดทำสำเนาภาพยนตร์ที่เกี่ยวข้องกับชนบนพื้นที่สูงและเอกสารที่เกี่ยวข้อง จำนวน 54 รายการ และในปีถัดมา ดร.รอล์ฟ ฮุสมันน์ (Dr. Rolf Husmann) นักวิชาการของสถาบัน ได้เสนอโครงการนำสำเนาภาพยนตร์เก่าส่งคืนให้กับคนในพื้นที่ และผลิตภาพยนตร์ใหม่ที่บอกเล่าเรื่องราวของสารานุกรมภาพยนตร์วัฒนธรรมชุดนี้ ด้วยการย้อนรอยเส้นทางการเดินทางและความทรงจำของผู้สร้างภาพยนตร์ และชุมชนเจ้าของวัฒนธรรม

เมื่อวันที่ 4 - 7 เมษายน และ 17 - 20 เมษายน พ.ศ. 2551 ดร.ฮุสมันน์, ดร.คาร์ินา ชัวร์ ชตราสเซน (Dr. Carina zur Strassen) สมชาย จะย่อ หรือ “จะคะแต” ผู้ทำหน้าที่เป็นช่างภาพในการผลิตภาพยนตร์ใหม่ และผู้เขียนในฐานะนักวิชาการดูแลงานภาพยนตร์ชาติพันธุ์ เดินทางสำรวจหมู่บ้านซึ่งเป็นพื้นที่เดิมของการทำงานของ ดร.มานันดอร์ฟฟ์ และคณะ ที่บ้านอาโยะ จังหวัดเชียงราย (หมู่บ้านอาซา) และบ้านอุบยอม (บ้านมุเซอ) จังหวัดตาก เพื่อยืนยันความถูกต้องของพื้นที่ ในการสำรวจครั้งนี้ ยังเปิดโอกาสให้ทีมงานได้พูดคุยกับชาวบ้านในพื้นที่ถึงโครงการนำสำเนาภาพยนตร์เก่า “กลับบ้าน”

ในการเตรียมการโครงการนำภาพยนตร์เก่ากลับบ้านและการสร้างภาพยนตร์ใหม่ ดร.ปรีดา เฉลิมเผ่า กออ่อนตกุล ผู้อำนวยการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ได้หารือถึงความเป็นไปได้ในการสร้างความร่วมมือและการสนับสนุนจากสถานทูตเอกอัครราชทูตเยอรมนีประจำ

^๑ รอล์ฟ ฮุสมันน์, หนังสือกลับบ้าน ชาติพันธุ์นิพนธ์ที่คนในกลุ่มมั้ง อาซา ละหู่ และลีซู, บรรยายวิชาการ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, วันที่ 16 พฤศจิกายน 2552.

(ภาพบน) การฉายหนังเก่าที่บ้านอุบยอม (บ้านลาน) ต.แม่ท้อ อ.เมือง จ.ตาก เมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2551 ภาพยนตร์
เจียบกลับตั้งขึ้นด้วยเสียงของความทรงจำของเจ้าของวัฒนธรรมที่จดจำตัวเอง และญาติพี่น้องได้จากภาพยนตร์ที่ฉายอยู่เบื้องหน้า
ตนเอง ในภาพ "จะคะเต" หรือสมชาย จะย่อ เตื่อสายลานู เป็นช่างภาพที่ทำหน้าที่บันทึกปฏิกิริยาของผู้ชม สำหรับการติดต่อใน
ภาพยนตร์เรื่องใหม่ (ภาพโดย ชยุตม์ ประกอบแก้ว)

(ภาพล่าง) Carina zur Strassen ทีมงานในโครงการหนังสือกลับบ้านกำลังสัมภาษณ์นางยุพา แซ่ม้า ที่บ้านห้วยเหลียง (บ้านม่วง)
จ.ตาก เธอจดจำตนเองในภาพได้ ขณะนั้นเธอมีอายุประมาณ 12 ปี (ภาพโดย ชิวสิทธิ์ บุญเกียรติ)

ประเทศไทย ทั้งนี้ ได้แบ่งระยะดำเนินการเป็น 2 ช่วง คือ ระยะที่หนึ่ง (พ.ศ. 2551) การแปลงฟิล์มภาพยนตร์ ให้เป็นระบบดิจิทัล เพื่อเตรียมการส่งคืนให้สถาบันการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์วิทยาและภาพยนตร์ และชุมชนเจ้าของวัฒนธรรม นอกจากนี้ ยังสืบค้นเอกสารและบันทึกอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำงานสารคดีในครั้งนั้นเพิ่มเติม รวมทั้งการสัมภาษณ์ ดร.มานันต์ออร์พี เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2552 และเซอร์มันน์ชเล็งเคอร์ เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2552

ในระยะที่ 2 พ.ศ. 2552 คือการนำส่งสำเนาภาพยนตร์ให้แก่สถาบันทางวิชาการ และให้กับชุมชนเจ้าของวัฒนธรรม สำหรับสถาบันการศึกษา ศูนย์มานุษยวิทยาฯ ส่งมอบชุดภาพยนตร์ให้กับสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และหอภาพยนตร์ (องค์การมหาชน) ในการประชุมชนานาชาติ เรื่องจดหมายเหตุวัฒนธรรมในยุคดิจิทัล ที่จัดขึ้นที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2552 ในงานสัมมนาดังกล่าว ผู้เขียนมีส่วนร่วมในการจัดนิทรรศการ เรื่อง Picturing Culture: Fieldnotes, Motion Pictures and Still photo โดยทำหน้าที่ในการเขียนบทนิทรรศการในส่วนที่เกี่ยวข้องกับภาพเคลื่อนไหวบันทึกวัฒนธรรม

เมื่อวันที่ 8-12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552 ทีมงานปฏิบัติการภาคสนามในการนำหนังกลับบ้านด้วยการเดินทางไปยังบ้านห้วยเหลียง (บ้านม้ง) และจัดการฉายจำนวน 2 ครั้ง ครั้งแรกเป็นการฉายให้เด็กนักเรียนในชั้นเรียนได้ชมในช่วงเช้า และครั้งที่สอง ฉายที่สนามหน้าอาคารเรียนเพื่อให้สมาชิกทั่วไปในชุมชนได้ชมในช่วงค่ำ ส่วนที่บ้านลาหู่ จ.ตาก มีการจัดฉายภาพยนตร์จำนวนหนึ่งครั้งที่สนามหน้าศูนย์พัฒนาเด็กประจำหมู่บ้าน และลงท้ายด้วยการฉายภาพยนตร์ที่บ้านอาโ๊ะ (บ้านอาข่า) จ.เชียงราย จำนวนหนึ่งครั้งที่ศาลาประชุมของหมู่บ้าน โดยใช้เวลาเดินทางทั้งสิ้นหนึ่งสัปดาห์ เมื่อสิ้นสุดการจัดฉายในแต่ละหมู่บ้าน ทีมงานส่งมอบสำเนาภาพยนตร์ให้กับคนในพื้นที่เป็นผู้ดูแลต่อไป อนึ่ง ในระหว่างการฉายภาพยนตร์ ทีมงานเฝ้าสังเกตการณ์และบันทึกปฏิกิริยาของผู้ชมทั้งที่เป็นบุคคลที่ปรากฏในภาพยนตร์ ญาติ คนรู้จัก หรือลูกหลานของเจ้าของวัฒนธรรมในหนังเก่าด้วยกล้องวิดีโอและกล้องถ่ายรูป การบันทึกภาพปฏิกิริยาเป็นวัตถุประสงค์ที่จะใช้ในการตัดต่อเป็นภาพยนตร์เรื่องใหม่ใน พ.ศ. 2553

นอกจากนี้ ในช่วงกลางวันซึ่งเป็นช่วงเวลาก่อนการฉายภาพยนตร์ในแต่ละครั้ง ทีมงานเข้าพบผู้สูงอายุในแต่ละพื้นที่ เพื่อนำรูปถ่ายของชเล็งเคอร์ และ ดร. มานันต์ออร์พี มาใช้ในการสนทนากับผู้สูงอายุเหล่านั้น เรียกได้ว่าเป็นการสำรวจความเป็นไปได้ในการ

พัฒนาเป็นการศึกษาภาพถ่ายกับความทรงจำในอนาคต ปฏิกิริยาของสมาชิกในชุมชนมีแตกต่างกันไปในแต่ละชั่วอายุ หากเป็นคนสูงวัยที่ร่วมสมัยกับภาพยนตร์เก่าหรือภาพถ่ายเก่า มักระบุว่าคนนั้นคนนี้เป็นตัวเขาหรือเธอ เป็นญาติพี่น้องหรือเพื่อนพ้อง ส่วนคนในวัยกลางคนหรือมีอายุน้อยลงมา จะบ่งบอกว่าคนที่ปรากฏในภาพเป็นญาติผู้ใหญ่ของตน หรือคนรู้จักหรือไม่ ทั้งสองกลุ่มจะระบุในช่วงท้ายว่าคุณคลั่งกลัวยังมีชีวิตอยู่หรือไม่ นอกเหนือจากการระบุปัจเจกบุคคลแล้ว ผู้ชมยังเกิดอารมณ์กับภาพอากัปภิกิริยาที่ไม่คุ้นตาแล้วในปัจจุบัน เช่นภาพของหญิงที่ไม่ใส่เสื้อชั้นใน หรือภาพการพ้อนดาบที่ดูเหมือน “เกินจริง” สำหรับคนในปัจจุบัน

โดยสรุป การนำภาพยนตร์กลับไปบ้านเกิดมีนัยเชิงจริยธรรมของการศึกษาวัฒนธรรม นั้นหมายความว่า สาธารณชนหรือลูกหลานได้เห็นตนเองและภาพกิจกรรมวัฒนธรรมของตน เพราะในระหว่างการฉายหนังและการใช้ภาพถ่ายเก่าในการฟื้นความหลังหรือ photo elicitation เปิดโอกาสให้เจ้าของวัฒนธรรมพินิจพิจารณาสิ่งที่ปรากฏในภาพ และบอกเล่าความคิดและความรู้สึกอันเกิดจากการมองภาพเหล่านั้น การฉายภาพยนตร์และการใช้รูปถ่ายในการสนทนา ฉายให้เราเห็นมุมมองเกี่ยวกับสื่อและสังคมในบางระดับ ปฏิกิริยาหรือถ้อยคำจากผู้ชม สามารถนำมาสู่การวิเคราะห์ภาพในทางมานุษยวิทยาที่คณา ตามแนวทางการศึกษาตอบกลับหรือ “feedback approach” กิจกรรมนี้นับเป็นการนำภาพยนตร์เก่ามาใช้ประโยชน์ในการศึกษาวิจัยร่วมสมัย ในประเด็นนี้ ผู้เขียนจะกล่าวถึงข้อสังเกตเบื้องต้นในข้อวิเคราะห์เกี่ยวกับสื่อและความทรงจำในหัวข้อถัดไป

โครงการระบุชื่อ คานาดา และโครงการความร่วมมือ หนังกลับบ้าน ฉายให้เห็นถึงแนวคิดและปฏิบัติการของการคืนสมบัติวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี รายละเอียดของทั้งสองโครงการในบทความนี้ อยู่ในระดับที่แตกต่างกัน ด้วยเนื้อหาในโครงการแรกมาจากการอ่านบทความ ส่วนเนื้อหาในโครงการหลังมาจากประสบการณ์ตรงของผู้เขียน กระนั้นก็ดี เมื่อเปรียบเทียบโครงการวัฒนธรรมทั้งสอง ผู้เขียนพบประเด็นที่น่าสนใจหลายประการ ทั้งบทบาทและสถานภาพของโครงการปฏิบัติการและผลกระทบของโครงการกับผู้ที่เกี่ยวข้องและบริบทแวดล้อมอื่นที่จะช่วยให้โครงการสามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้เขียนจึงให้พื้นที่ในส่วนสุดท้ายของบทความนี้ บอกเล่าถึงมุมมองเชิงวิพากษ์ของผู้เขียนต่อโครงการทั้งสอง ในขณะเดียวกัน ผู้เขียนจะทิ้งประเด็นอีกหลายประการให้เกิดการถกเถียงต่อไป รวมทั้งเปิดช่องทางให้ผู้สนใจได้ศึกษาอย่างลึกซึ้งมากขึ้น

พินิจการคืนสมบัติวัฒนธรรมกับการให้ชม

ข้อวิเคราะห์หลายประการเกี่ยวกับการส่งคืนสมบัติวัฒนธรรมด้วยการให้ชมตามโครงการที่ได้ยกตัวอย่างมานี้ แสดงให้เรามองเห็นลักษณะเฉพาะของโครงการ ความเหมือน ความต่าง และข้อจำกัด ในการดำเนินโครงการทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับเอกสารจดหมายเหตุ ผู้เขียนจึงขอเสนอข้อวิเคราะห์เป็น 3 ประเด็น โดยในการอภิปรายประเด็นแต่ละประเด็น จะอาศัยการเปรียบเทียบกิจกรรมของทั้งสองโครงการไปพร้อมกัน ดังต่อไปนี้

การเมืองของการคืนสมบัติวัฒนธรรมด้วยการให้ชม

ใครคือผู้ชม? คำตอบของคำถามมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการส่งคืนสมบัติวัฒนธรรมด้วยการให้ชม เพราะการคืนสมบัติในที่นี้ สัมพันธ์กับผัสสะทางสายตาเป็นสำคัญ ผู้ชมบางคนในชุมชนอาจครอบครองสื่อ แบบได้รับสิ่งของคืนตามความหมายดั้งเดิมของการส่งคืน แต่ “การคืนวัตถุด้วยการให้ชม” ดังที่ปรากฏในโครงการทั้งสอง กลับใช้ผัสสะทางสายตาทำหน้าที่หลักใน “การครอบครอง” ผู้ชมที่ปรากฏในกระบวนการคืนสมบัติวัฒนธรรมด้วยการให้ชม ไม่เหมือนกับผู้ชมตามโรงภาพยนตร์ เพราะผู้ชมตามโรงหนังมีสิทธิ์ที่จะรู้จักหรือไม่รู้จักกับนักแสดงที่อยู่ในฉากหรือไม่ก็ได้ แน่แน่นอน ภาพยนตร์บันเทิงเป็นเรื่องราวสมมติ ในทางตรงข้าม ผู้ชมในการคืนสมบัติวัฒนธรรมที่มีสายสัมพันธ์บางอย่างกับ “ตัวละคร” ในสื่อ ไม่ว่าจะเป็นภาพนิ่งหรือภาพเคลื่อนไหว รวมทั้งเรื่องราวที่ปรากฏในภาพยนตร์ วัฒนธรรม มีลักษณะที่เป็นการบันทึกความเป็นจริงทางสังคมในระดับหนึ่ง ฉะนั้น นักวิชาการรุ่นหลังที่ใช้สื่อภาพเก่าเพื่อการศึกษาประเภทนี้ จึงมีข้อสรุปเบื้องต้นว่า ผู้คนที่อยู่ในชุมชนหรือสถานที่ที่เป็นแหล่งกำเนิดของเอกสารภาพยนตร์หรือจดหมายเหตุภาพนั้น เป็นลูกหลานของเขาหรือเธอที่ปรากฏในภาพ (assumption of unilinear descent) ด้วยเหตุนี้ นัยของภาพยนตร์จึงทำหน้าที่เป็นสื่อกลางทางวัฒนธรรมที่ยึดโยงความรู้สึกของความเป็นพวกพ้องเดียวกัน (images connoted socially)

“ความเป็นสังคม” ของภาพ ยิ่งเห็นเด่นชัดขึ้นเมื่อพิจารณา “เสียง” ของผู้ชม ดังที่กล่าวไปแล้ว เสียงจากเจ้าของวัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งในการ

คืนสมบัติวัฒนธรรมประเภทภาพ เพราะในหลายกรณี เอกสารภาพยนตร์และจดหมายเหตุภาพที่บันทึกเรื่องราววัฒนธรรมหนึ่ง ๆ ในช่วงทศวรรษหรือศตวรรษที่ผ่านมา ไม่ได้ให้บันทึกรายละเอียดที่บอกเล่าถึงบุคคล และในบางครั้ง ยังขาดรายละเอียดของสถานที่และเวลา ข้อมูลโดยส่วนใหญ่ให้คำอธิบายแบบภาพรวม เช่น หากเป็นภาพที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ข้อมูลและการจดบันทึกมุ่งอธิบายกระบวนการพิธีหรือขั้นตอนการปฏิบัติมากกว่าที่จะใส่ใจในรายละเอียดของบุคคลที่ปรากฏในภาพ นอกจากนี้ ผู้ศึกษาวัฒนธรรมหรือนักจัดการเอกสารยังเป็นผู้แสดงบทบาทหลักในการควบคุมคำอธิบายภาพหรือชาติพันธุ์นิพนธ์ของภาพ (ethnography of image)

เสียงของเจ้าของวัฒนธรรมในกระบวนการส่งคืนสมบัติวัฒนธรรม ทั้งผู้ที่มีประสบการณ์ตรงจากเหตุการณ์การบันทึกภาพยนตร์และภาพนิ่ง หรือลูกหลานที่ได้มีโอกาสเห็นภาพบุคคลในอดีตอีกครั้ง พวกเขาและเธอจะเชื่อมโยงตัวเองเข้ากับปัจเจกบุคคลในภาพ ฉะนั้น เสียงหน้ากล้องที่อาจไม่เคยปรากฏ ก็เกิดขึ้นและเข้าจังหวะกับภาพที่แสดงอยู่ต่อหน้าผู้ชม เสียงของเขาและเธอได้ทำลายความเงียบของภาพลงในบัดดล ภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวที่คลุไ้ชีวิตด้วยไ้เสียง กลับแสดงชีวิตชีวาของสื่อได้อยู่เนือง ๆ (ผู้เขียนจะได้อธิบายถึงความหมายของเสียงในหัวข้อถัดไป)

ในที่นี้ เมื่อมองเห็นตัวตนและได้ยินเสียงของผู้ชม เราควรพิจารณาต่อเนื่องไปอีกวาระหนึ่งว่า การคืนสมบัติวัฒนธรรมประเภทสื่อโสตทัศน มีบทบาทเพียงให้เจ้าของวัฒนธรรมถ่ายทอดเรื่องราวและการอ่านภาพตามแบบฉบับของตนเองเท่านั้นหรือ ความหมายของการคืนสมบัติวัฒนธรรมด้วยการให้ชม นำไปสู่การเปิดพื้นที่ให้เจ้าของวัฒนธรรมเข้าถึงข้อมูลและแหล่งข้อมูล ไม่ว่าจะผ่านทางอินเทอร์เน็ต ดังที่ปรากฏในโครงการระบุชื่อ ในคานาดา หรือผ่านการส่งมอบสื่อโสตทัศนให้ถึงชุมชนและผู้นำชุมชนได้การเก็บรักษาสื่อตามกิจกรรมในโครงการหนึ่งกลับบ้าน ตรงนี้ ลินดา ทูอิเวย์ สมิธ (Linda Tuhiwai Smith) (1999) เรียกกระบวนการส่งคืนสมบัติวัฒนธรรมว่า “decolonizing methodologies”¹⁰ ภูมิปัญญา/ความรู้¹¹ ที่เคยถูกจัดเก็บ บันทึกและอนุรักษ์โดยคนขาวหรือนักวิชาการจากภายนอกที่เข้าไปแสวงหาความรู้ในชุมชน ถูกปลดเปลื้องและส่งคืนให้กับชุมชน ดร.รอัลฟ ฮุสมันน์ คิดเห็นในแนวทางดังกล่าวนี้ในการจัดทำโครงการ “หนึ่งกลับบ้าน”

¹⁰ อ้างใน Jordan Jacobs, “Repatriation and the Reconstruction of Identity,” (Museum Anthropology, Vol.32, No. 2), pp. 84.

¹¹ หากจะพูดในภาษาของนักจัดการวัฒนธรรมในยุคปัจจุบัน คงไม่พ้นคำว่า “วัฒนธรรมไร้รูป” หรือ “วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้”.

“สำหรับสาขาวิชามานุษยวิทยาที่ศึกษา โครงการนี้ตอบสนองข้อเรียกร้องในการส่งคืนบรรดาภาพที่บันทึกชนกลุ่มต่าง ๆ กิจกรรมดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติตนเชิงจริยธรรมที่ถูกต้อง พร้อมกันนั้น ได้เปิดโอกาสให้มีการวิจัยด้านภาพอย่างต่อเนื่อง อนึ่ง โครงการยังแสดงให้เห็นถึงบทบาทของภาพยนตร์เก่าในกิจกรรมการสร้างภาพยนตร์ใหม่”¹²

จริยธรรมในกระบวนการส่งคืนสมบัติวัฒนธรรมด้วยการให้ชมอีกลักษณะหนึ่ง คือการตัดสินใจเลือกแสดงภาพหรือใช้ภาพในการส่งคืนภาพหนึ่งสู่ชุมชน ในกรณีโครงการระบุชื่อ (Project Naming) กรีนฮอว์กบอกเล่าถึงขั้นตอนการคัดเลือกภาพที่ต้องคำนึงถึงเนื้อหาของภาพ ที่จะไม่ลดทอนความเป็นมนุษย์ หรือไม่ยุ่มย่ามกับความเป็นส่วนตัวของผู้ที่ปรากฏในภาพถ่ายหรือกระทั่งลูกหลานของเขาหรือเธอเหล่านั้น ประเด็นนี้มีความน่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะ censorship ในสื่อหรือกระบวนการตรวจสอบและตัดต่อภาพ-เสียงที่จะก่อให้เกิดปัญหาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งในอนาคต สัมพันธ์โดยตรงกับจริยธรรม และยังเป็นข้อถกเถียงกันอย่างมากในวงการสื่อสารมวลชน เพราะในทางหนึ่ง สื่อมวลชนเรียกร้องความเป็นอิสระของตนกับการแสดงออก (freedom of expression) โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นทางการเมือง ในขณะที่รัฐมักปฏิบัติตนเป็น “แบบอย่างที่ดี” หรือ “ผู้ปกครองวิถัจจวิติ” กับพลเมืองของตนในผลกระทบที่ไม่พึงปรารถนา อันจะส่งผลร้ายต่อศีลธรรมทางสังคม

ผู้เขียนมีกิจกรรมในการคัดเลือกและตัดต่อภาพสำหรับการเผยแพร่สู่สาธารณะเช่นกัน ในการจัดทำนิทรรศการ เรื่อง *Picturing Culture: Fieldnotes, Motion Pictures and Still Photos* เพื่อจัดแสดงในงานสัมมนานานาชาติเรื่อง จดหมายเหตุวัฒนธรรมในยุคดิจิทัล เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2552 เนื้อหาของนิทรรศการส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับโครงการหนึ่งกลับบ้าน ผู้เขียนเล่าเรื่องของโครงการและแสดงภาพนิ่งจากสไลด์ที่ถ่ายขึ้นในวาระเดียวกับการถ่ายทำสารานุกรมภาพยนตร์วัฒนธรรม

ในเบื้องต้น ผู้เขียนเลือกภาพด้วยองค์ประกอบความคมชัด และความน่าสนใจในเนื้อหาของภาพ เช่น ภาพของช่างภาพที่อยู่ในทีมงานของ ดร.มานันด์อร์พพิ์ กิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เป็นประวัติศาสตร์สำคัญของ

ชนบนพื้นที่สูง หรือภาพที่หาดูไม่ได้ในปัจจุบัน ผู้เขียนเลือกภาพคนกริดยางผืนและคนสูบผืน เพราะในปัจจุบัน ชนบนพื้นที่สูงไม่ได้ยังชีพด้วยการเพาะปลูกพืชเสฟติดนี้แล้ว การแสดงให้เห็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจในอดีตช่วยสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงขั้นตอนการปรับแก้ไขภาพประกอบนิทรรศการในช่วงสุดท้ายก่อนการส่งไฟล์งานเข้าสู่การจัดพิมพ์ ผู้เขียนตัดสินใจเปลี่ยนภาพดังกล่าวด้วยเหตุผลสองประการ หนึ่ง ภาพดังกล่าวอาจตอกย้ำมายาคติเกี่ยวกับชนบนพื้นที่สูง และสอง ผู้เขียนไม่แน่ใจว่า หากลูกหลานของบุคคลที่อยู่ในภาพมาเห็นภาพญาติพี่น้องปรากฏในนิทรรศการเช่นนี้ จะมีปฏิกิริยาอย่างไร ฉะนั้น ภาพที่คัดเลือกไว้ในครั้งแรกจึงถูกแทนที่ด้วยภาพกิจกรรมทางการเกษตรอื่น

ผู้เขียนขอวางประเด็นดังกล่าวไว้ในขอบเขตของสิทธิอำนาจในการตัดสินใจ (authority of decision making) การตัดสินใจดังกล่าวควรอยู่ที่ใคร การทำความเข้าใจในเรื่องนี้ ต้องอาศัยบริบททางการเมืองเป็นสำคัญ ในกรณีของโครงการระบุชื่อ (Project Naming) สมมติไม่ได้ขยายความว่า การตัดสินใจให้ภาพถ่ายไหนร่วมอยู่ในโครงการ เป็นสิทธิอำนาจของผู้จัดการโครงการแต่เพียงอย่างเดียว หรือเป็นการตัดสินใจร่วมกับเจ้าของวัฒนธรรม สำหรับการดำเนินงานในโครงการหนึ่งกลับบ้าน สิทธิอำนาจยังคงอยู่ที่ผู้ดำเนินโครงการ (ผู้เขียนและทีมงาน) ความเป็นผู้กระทำการ (agency) ยังอยู่ในมือของนักวิชาการในโครงการ จนกว่าจะมีการสร้างโครงการสร้างความร่วมมือในการจัดการจดหมายเหตุวัฒนธรรมกับเจ้าของวัฒนธรรม

ในหลายประเทศ สถาบันทางวิชาการต้องเผชิญปัญหาการเรียกร้องสิทธิ์ของชนพื้นถิ่นในการดูแลสมบัติวัฒนธรรม กระบวนการตัดสินใจต่าง ๆ ควรเป็นความร่วมมือระหว่างผู้ดูแลสมบัติวัฒนธรรมและเจ้าของวัฒนธรรม¹³ ในขณะนี้ เมืองไทยยังไม่เกิดความเคลื่อนไหวที่เป็นรูปธรรมในการเรียกร้องสมบัติทางวัฒนธรรมคืนจากรัฐหรือหน่วยงานที่ครอบครองวัตถุทางวัฒนธรรม หรือสื่อที่จัดเก็บความรู้และภูมิปัญญาของคนในพื้นที่ แต่การไม่ใส่ใจหรือการเพิกเฉยต่อคำกล่าวที่นักวิชาการหลายคนอาจได้ยินกันบ่อยครั้ง เมื่อปฏิบัติงานภาคสนาม เช่น “มีนักวิชาการที่มาจากภายนอก แล้วมาเอาความรู้ของชาวบ้านไป โดยไม่ได้

¹² Rolf Hushman and Carina zur Strassen, “Images Returning Home – Ethnographic Films on Northern Thailand and Their Long-Term Values,” unpublished paper presented on the occasion of the International Conference “Archiving Culture in the Digital Age,” on the 6-7 September 2009, at the Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre, pp.3.

¹³ โปรดอ่าน Mounir Bouchenaki, “Return and restitution of cultural property in the wake of the 1970 Convention,” *Museum International*, 61 (1-2), 2009, pp. 139 -144.

ใส่ใจการอ้างอิงที่มาของข้อมูล หรือเอาข้อมูลเพื่อไปเพิ่ม วิทยฐานะทางวิชาการของตนเอง แล้วเจ้าของวัฒนธรรม จะได้อะไร?” หรือ “หน่วยงานนั้นหน่วยงานนี้ ได้นำเอา สมบัติที่มีค่าของชุมชนไป เพราะในอดีต เรามองสิ่งนั้น ไม่มีค่า มาถึงบัดนี้ ลูกหลานอยากเรียกร่องสิ่งเหล่านี้ คืน”

อย่างไรก็ดี ผู้เขียนไม่คิดว่าเจ้าของวัฒนธรรมที่ เรียกร่องจะถูกต้องเสมอไป เพราะประเด็นของการ แสดงความเป็นลูกหลานเป็นเรื่องที่ตั้งข้อกังขาได้เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียกร่องวัตถุจากการขุดค้นทาง โบราณคดี เพราะการอ้างสิทธิ์ความเป็นลูกหลาน เลย พ้นจากความทรงจำของผู้คนร่วมสมัย หรือจากหลักฐานประวัติศาสตร์

“ความซับซ้อนของสายสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม (cultural lineage) นับเป็นเรื่องที่ยังถกเถียงกันในการ ส่งคืนสมบัติวัฒนธรรม Marta Mirazon Lahr ผู้อำนวยการ Duckworth Collection มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ กล่าวไว้ว่า “ประชากรไม่ได้ผูกกันเป็นหนึ่งเดียวข้ามกาล เวลา และความผูกโยงระหว่างปัจจัยทางชีวภาพและ สายสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมเป็นแนวคิดที่ยังมีช่องว่าง (Jenkins 2004:16) Sebastian Payne หัวหน้านัก วิทยาศาสตร์ของคณะกรรมการมรดกแห่งสหราชอาณาจักร กล่าวไว้ว่า “ทำไมเราจะต้องเข้าใจเอาเองว่า ผู้คนที่ตั้งถิ่นฐานรกรากในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ควรจะพูด แทนใครสักคนที่เคยอาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน เมื่อกว่าเก้าพันหรือหมื่นกว่าปีที่แล้ว?”¹⁴

ทั้งนี้ การเรียกร่องสิทธิ์ในการจัดการสื่อสโ- ททัศน์ที่บันทึกเรื่องราวของชนรุ่นพ่อแม่ปู่ย่าตายาย หรือ การส่งคืนสมบัติวัฒนธรรมประเภทภาพ มีความ ประณีประนอมมากกว่า เพราะเทคโนโลยีภาพมีความ ร่วมสมัยการผู้ที่ศึกษากับเจ้าของวัฒนธรรมไม่มากนัก

ในอีกทางหนึ่ง ผู้เขียนไม่คิดว่า คำพูดของชาว บ้านที่ไม่พอใจเมื่อนักวิชาการหรือนักวิจัยจากภายนอก มาเอาประโยชน์จากภูมิปัญญาของคนพื้นถิ่น ควรถือ เป็นเพียงลมปาก และนักวิชาการควรเพิกเฉยต่อ สถานการณ์นั้น โดยจริยธรรมแล้ว นักวิชาการควรกลับ มาตรวจสอบตนเองหรือไม่ และควรรับผิดชอบต่อชุมชน ที่ตนเองเข้าไปศึกษาในลักษณะใดบ้าง ผู้เขียนขอทิ้ง ประเด็นทางการเมืองของการคืนสมบัติวัฒนธรรมไว้ เพียงเท่านี้ เพราะเป็นเรื่องที่จะต้องทำความเข้าใจ ทั้ง แนวคิดและปฏิบัติการที่เกิดขึ้นแล้วในสถานที่อื่น จาก

นั้น ควรย้อนกลับมาตั้งคำถามแบบนั้นบ้างในบ้านเรา อย่างจริงจังในอนาคต

สื่อกับความทรงจำ

ในทัศนะของสาธารณชนทั่วไป เมื่อกล่าวถึง อิทธิพลของสื่อกับบุคคล มักอยู่ในข้อกังขาประเภทผล กระทบของสื่อกับสังคมในเชิงลบ เช่น อิทธิพลของสื่อ กับพฤติกรรมก้าวร้าวในเด็กและวัยรุ่น หรือพฤติกรรม การลอกเลียนแบบอื่นๆ รวมไปถึงงานโฆษณาเกี่ยวกับการ กระตุ้นการบริโภคและความฟุ้งเฟ้อ แม้ในปัจจุบัน มี โครงการวิจัยอยู่หลายโครงการที่พยายามแสดงให้เห็น บทบาทของ “สื่อที่ดี” ทั้งในระดับของสื่อสารมวลชน และสื่อเพื่อการศึกษา งานสังคม และกิจกรรมทาง วัฒนธรรม ผู้เขียนเห็นว่า การศึกษาสื่อและนัยทางสังคม ควรได้รับการขยายพรมแดนของการศึกษาและความรู้ เพิ่มเติม ดังเช่นในงานเขียนของ ร็อกซานา วอเตอร์สัน (Roxana Waterson) (2007) กล่าวถึงการส่งต่อความ ทรงจำทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยอาศัยภาพยนตร์สารคดี เธอได้วิเคราะห์ให้เห็นถึงวง โคจรของความทรงจำ¹⁵ ที่ปรากฏในสองลักษณะ คือใน ระหว่างการสร้างภาพยนตร์ และเมื่อภาพยนตร์ออก ฉายสู่สาธารณชน

วอเตอร์สันแสดงนัยสำคัญของภาพยนตร์สารคดี อย่างน้อย 2 ประการ ได้แก่ ประการแรก “Testimony as performative act” นั้นหมายความว่า ปากคำของ บุคคลมีลักษณะการแสดง ซึ่งไม่ได้มีค่าเท่ากับความจริง หรือความเท็จ แต่ปากคำในฐานะของการแสดงสะท้อน สัมพันธภาพระหว่างผู้ให้ข้อมูล ผู้สัมภาษณ์ กาลเทศะ ของการสัมภาษณ์ และความทรงจำไหลเวียนอยู่โดย ตลอดระหว่างการถ่ายทำ และนั่นหมายความว่า ความ ทรงจำต้องการที่ทางหรือสถานที่และเวลา เข้ามากำกับ การให้ปากคำ การแสดงด้วยคำ การแสดงท่าทางหรือ อวัจนภาษาในการสื่อสาร ประการที่สอง การฉาย ภาพยนตร์สารคดีเป็นการส่งทอดความคิดและความทรง จำที่ได้บันทึกไว้ วอเตอร์สันหยิบยกเรื่องราวเกี่ยวข้องกับบาดแผลทางประวัติศาสตร์ เช่นหญิงที่ถูกทหารญี่ปุ่น ล่วงละเมิดทางเพศ เมื่อใดที่ภาพยนตร์จัดฉาย เท่ากับ เป็นการเตือนไม่ให้สังคมลืมเลือนข้อผิดพลาดดังกล่าว และหวังว่าในอนาคต ความผิดพลาดเช่นในอดีตจะไม่ เกิดขึ้นอีกคราว แต่ขณะเดียวกันต้องไม่ลืมว่าสภาวะ แบบตาบอดสองคมเกิดขึ้นได้เช่นกัน เพราะเหยื่อจากการ กระทำที่รุนแรงในภาพยนตร์ ก็กลายเป็นเหยื่อซ้ำซ้อนที่

¹⁴ Jordan Jacobs, “Repatriation and the Reconstruction of Identity,” (Museum Anthropology, Vol.32, No.2), pp.85.

¹⁵ ผู้เขียนแปลจากชื่อบทความในภาษาอังกฤษ Trajectories of Memories.

นำไปสู่ความรับผิดชอบยิ่งกว่า

ผู้เขียนกล่าวไว้ก่อนหน้านี้นี้ว่า การส่งคืนสมบัติวัฒนธรรมด้วยการให้ชมอาศัย feedback approach เป็นฐานในการทำงาน ฉะนั้นสื่อภาพจึงกระตุ้นเตือนผู้ชมต่อบุคคล เหตุการณ์ และสถานที่ เจ้าของวัฒนธรรม จึงครองสถานภาพของ “พยาน” ผู้ให้ปากคำต่อพ้อง เพื่อนร่วมสมัยที่ยังมีชีวิตอยู่ และต่อลูกหลานที่ร่วมอยู่ ในการชมครั้งนี้ รวมทั้งต่อผู้ศึกษาหรือนักวิจัยด้านสื่อในปัจจุบัน การเป็นพยานไม่ใช่เรื่องสาระล้วนๆ แต่กลับแฝงอารมณ์ กรีนฮอร์น ผู้จัดการโครงการระบุชื่อกล่าวในการให้สัมภาษณ์ในช่วงหนึ่งว่า “...ผู้คนที่ตื่นเตนและยินดีมากเพียงไรที่ได้เห็นภาพของสมาชิกในครอบครัว หรือใครบางคนที่เขาหรือเธอรู้จัก” ความรู้สึกของกรีนฮอร์นไม่ต่างจากประสบการณ์ของ Matthewise Ashevak นักเรียนที่เข้าร่วมโครงการ “...เมื่อฉันคลิกภาพแต่ละภาพ ฉันพลันเห็นสายตาของพ่อเฒ่าแม่แก่ เหล่านั้น เขาและเธอต่างจำได้ว่าบุคคลในภาพเป็นใคร รอยยิ้มปรากฏบนใบหน้า ประหนึ่งว่า ภาพถ่ายเพิ่งได้รับการบันทึกเมื่อวานนี้...โครงการได้มอบโอกาสให้ฉันได้พูดคุยกับผู้สูงวัย ทั้งๆ ที่ก่อนหน้านั้น ฉันไม่ได้พูดคุยกับพวกเขาเท่าไร Pauta หวนระลึกถึงวันเก่า เขาได้เห็นพ่อและลูกสาวสองคนของเขา ส่วน Kenojuk ได้เห็นลูกชายและสามีของเธอ เมื่อฉันได้เห็นความสุขแซมขึ้นบนใบหน้าของพวกเขา ฉันก็ได้แต่เพียงยิ้มตอบกลับ และเป็นสุขยิ่งที่ได้ทำโครงการนี้ (อ้างใน Greenhorn, *Project Naming: Always on Our Minds*)”¹⁶

รอล์ฟ ฮุสมันน์ ใช้คำว่า “cultural memory” หรือ “ความทรงจำทางวัฒนธรรม” ในการให้ความหมายกับภาพยนตร์ที่มีคุณลักษณะในการจุดประกายให้สมาชิกในสังคมหนึ่งพื้นวัฒนธรรมประเพณี¹⁷ เขายังได้กล่าวเพิ่มเติมในระหว่างการบรรยายที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552 “...เห็น จะมีข้อดีประการเดียวของการที่หนูกัดสายอุปกรณสำหรับการบันทึกเสียงในระหว่างการถ่ายทำภาพยนตร์ คือเมื่อภาพยนตร์เจียบและฉายภาพต่อหน้าผู้คนในชุมชน คนเหล่านั้นก็ใช้เวลาในการดูรายละเอียดของภาพ บุคคล และกิจกรรม” ผู้เขียนยังได้กล่าวเพิ่มเติมในการบรรยายครั้งนั้นว่า “...จากภาพยนตร์ที่เจียบเสียงผู้ชมตั้งขึ้นมา พูดถึงสิ่งนั้นสิ่งนี้ตามภาพที่ปรากฏ” นี้หรือไม่ คือเสียงหน้าเลนส์กล้องที่เคยถูกเก็บเจียบ จากอดีตที่เสียงถูกทาบทับด้วยเสียงของนักวิชาการหรือผู้ที่ศึกษาชนพื้นถิ่น (!)

สิ่งหนึ่งที่ยังตรึงอยู่ในความรู้สึกของผู้เขียนในระหว่างการนำหนังกลับบ้าน ได้แก่ ฉากตอนที่ทีมงานใช้รูปถ่ายที่ขยายใหญ่แจกจ่ายให้กลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน ลองพิจารณาเนื้อหาของภาพถ่าย ทั้งเขาและเธอพยายามระบุชื่อนามของบุคคล และสถานภาพของเขา และเธอที่ปรากฏในภาพว่ายังคงมีชีวิตอยู่หรือไม่ ใครเป็นญาติของใคร หรือพยายามอธิบายกิจกรรมที่แสดงอยู่บนภาพที่ล้าสมัยนั้น ผู้เขียนคิดว่าอัตลักษณ์หรือการผูกโยงตนเองเข้ากับกลุ่มอ้างอิงหรือ repère ในภาษาฝรั่งเศส เกิดขึ้นในจุดนี้ ฉะนั้นเป็นลูกหลานของพ่อหลวงท่านนี้ หรือฉันคือผู้หญิงกำลังกินอ้อยอยู่ในภาพ หรือผมคือผู้ชายที่เล่นดนตรี แล้วลิซุคนนั้นก็ขอภาพถ่ายไปโดยทันที ภาพสะท้อนตัวตนปฏิบัติการโดยฉับพลัน เมื่อสื่อเหล่านั้นเข้ามาแทนภาพที่พราวผิวของความทรงจำหรือกระทั่งภาพที่เลื่อนหายไปจากมโนสำนึก ลองจินตนาการว่า ในดินแดนอันห่างไกล เครื่องมือที่ใช้บันทึกภาพที่เรียกว่าทันสมัยมากในเวลานั้น สามารถเก็บบันทึกภาพอดีต จนกล่าวได้ว่าภาพนิ่งและเอกสารภาพยนตร์เหล่านี้เป็นมรดกวัฒนธรรมที่หาได้ยากสำหรับเรื่องราวของชนบนพื้นที่สูง และทำให้เรื่องราวในอดีตของพวกเขาสัมผัสได้ด้วยกำมือให้ชม

ปรากฏการณ์ของเสียงในการส่งคืนสมบัติวัฒนธรรมด้วยการให้ชมไม่ว่าในลักษณะใดก็ตามแต่ ช่วยบอกให้นักวิชาการเคารพเสียงจากชุมชน (indigenous voice) มากขึ้น เพราะเสียงดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความเท่าเทียมกันระหว่างคนทั้งสองกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากพิจารณาจากข้อเสนอในการจัดการบันทึกทางชาติพันธุ์ในรูปแบบต่างๆ (ethnographic materials) “สำหรับการคืนสมบัติวัฒนธรรมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ควรอาศัยความร่วมมือกับชุมชนอย่างยิ่งยวด การตัดสินใจร่วมเป็นสิ่งที่ช่วยป้องกันไม่ให้ข้อมูลถูกนำไปใช้อย่างไม่เหมาะสม ...การส่งคืนข้อมูล “ดิบ” ที่เขียนโดยปัจเจกบุคคล และเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป ควรคงสภาพเช่นนั้น ทั้งนี้ ผู้เขียนในฐานะเจ้าของลิขสิทธิ์และเป็นผู้ที่รับทั้งผิดและชอบ ควรร่วมในกระบวนการ การส่งคืนและช่วยสมาชิกชุมชนในการตีความข้อมูลทางวัฒนธรรมและสังคมที่กว้างมากขึ้น ...หากจะเผยแพร่สื่อบันทึกชาติพันธุ์สู่สาธารณะ ควรได้รับการไตร่ตรองเป็นอย่างดี เพราะข้อมูลเกี่ยวข้องกับเอกชน ครอบครัว หรือกลุ่มอื่นๆ ทั้งในเชิงการเมืองและสังคม”¹⁸

¹⁶ David A. Smith, Ibid., pp. 7.

¹⁷ Ibid., pp.2

¹⁸ Sjoerd R. Jaarsma, Ibid, pp. 212-213.

ข้อวิเคราะห์ที่ผู้เขียนแสดงไว้ในหัวข้อสื่อและความทรงจำ เป็นเพียงข้อสังเกตเบื้องต้นที่ฉายให้เห็นความน่าสนใจและเสน่ห์ของการเข้าไปศึกษาและสำรวจพรมแดนความรู้ดังกล่าว การเมืองที่ปรากฏในสื่อบอกให้เราเห็นเงื่อนไขของความทรงจำที่ไม่ได้ดำรงสถานะความเป็นส่วนตัวหรือเฉพาะบุคคล หากแต่ผูกโยงกับบริบททางสังคมบางประการ ในขณะเดียวกัน ปฏิกริยาของผู้คนในการบริโภคสื่อ ย้ำว่าความทรงจำต้องการสถานที่และอยู่ได้ด้วยเงื่อนไขของเวลาในการบริโภคสื่อ นั้น แต่ท้ายที่สุด ประสบการณ์ของปัจเจกบุคคลและอารมณ์ส่วนบุคคลที่ตอบโต้ต่อสื่อ ย่อมส่งอิทธิพลต่อความทรงจำ ปัจจัยสามสี่ประการนี้เองที่ควรจะได้รับ การขยายความและพัฒนาการศึกษาให้มากขึ้นในกระบวนการส่งคืนสมบัติวัฒนธรรมภาพ ทั้งหลายทั้งปวง กระบวนการที่ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างมาทั้งหมดนี้ ไม่สามารถเกิดขึ้นได้เลย หากไม่มีวิวัฒนาการของสื่อที่อำนวยความสะดวกในปฏิบัติการ ผู้เขียนขอขมวดการวิเคราะห์เรื่องของสื่อและเทคโนโลยีในโครงการวัฒนธรรมเป็นประเด็นสุดท้ายในหัวข้อถัดไป

บทบาทเทคโนโลยีในการส่งคืนสมบัติวัฒนธรรม

เมื่อพิจารณาเทคโนโลยีแห่งสหัสวรรษนี้ การคืนสมบัติวัฒนธรรมประเภทสื่อโสตทัศนเป็นเรื่องที่เป็นไปได้และควรดำเนินการ ดร. รอล์ฟ ฮุสมันน์ กล่าวถึงความยากลำบากของนักมานุษยวิทยารุ่นก่อนที่ไม่สามารถจะใช้นิทรรศการเรื่องราววัฒนธรรมด้วยภาพและเสียง ไม่ว่าจะในรูปของฟิล์มภาพยนตร์ รูปถ่ายแถบบันทึกเสียง หรือสื่ออื่นใดที่จะฉายให้เห็นตัวตนของกลุ่มวัฒนธรรม “ต้องลองจินตนาการถึงน้ำหนักของกล้องแบบฟิล์ม 16 มม. และจำนวนม้วนฟิล์มที่จะต้องแบกขึ้นไปยังพื้นที่ต่างๆ ในจังหวัดเชียงรายและตาก ...การบันทึกด้วยฟิล์ม 16 มม. แล้วนำไปล้าง จากนั้น นำกลับมาให้กับชุมชนไม่ใช่เรื่องง่ายเช่นกัน” ถนนหนทางที่ไม่สะดวกเท่ากับยุคสมัยนี้ เป็นปัจจัยอีกประการหนึ่งที่สร้างความยากลำบากในการส่งคืนสำเนาโสตทัศน

สื่อดิจิทัลเข้ามามีบทบาทอย่างมากในโครงการทั้งสอง เมื่อพิจารณาโครงการระบุชื่อ การแปลงให้รูปถ่ายอยู่ในรูปแบบดิจิทัล นับเป็นการอนุรักษ์สื่อต้นฉบับและช่วยในการคัดเลือกภาพที่มีความคมชัดในการทำงาน จากนั้น สื่ออินเทอร์เน็ตเปิดพรมแดนให้เจ้าของวัฒนธรรมที่อยู่ห่าง เข้าถึงมรดกภาพที่บันทึกเรื่องราวของชุมชน ศักยภาพอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงขยายพื้นที่

ในการเข้าถึงข้อมูลออนไลน์ ไม่เพียงเท่านั้น สื่อยังเชื่อมความสัมพันธ์ของผู้คนต่างวัยให้เข้ามาเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ดังที่ได้กล่าวไว้ในช่วงท้ายของโครงการระบุชื่อนักศึกษาที่ร่วมโครงการและลูกหลานในชุมชน ช่วยอำนวยความสะดวกในการใช้คอมพิวเตอร์ให้ผู้สูงอายุที่ไม่คุ้นเคยกับการใช้เทคโนโลยี ฉะนั้น ในขณะที่ผู้สูงอายุชมภาพและบอกเล่าเรื่องราวของภาพ ช่วงเวลาปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนสองวัยในการทำงาน ก็ได้เปิดช่องทางการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

เทคโนโลยียังสามารถเสริมความเป็นประชาธิปไตยในงานวัฒนธรรม (democratization of culture) เพราะในเว็บไซต์ของโครงการระบุชื่อประกอบด้วยสามภาษา อันได้แก่ อังกฤษ ฝรั่งเศส และ Inuituk ซึ่งระบบเพิ่งได้รับการคิดค้นเมื่อไม่นานมานี้ หอสมุดและหอจดหมายเหตุ คานาดา เผชิญกับข้อท้าทายสำคัญในการใช้ภาษาที่ไม่ใช่ตัวอักษรโรมัน สำหรับการบันทึกข้อมูลและค้นคืน ความซับซ้อนยังมีมากขึ้นเมื่อตัวอักษรดังกล่าวต้องสามารถใช้ได้ทั้งในเครื่องคอมพิวเตอร์ PC และ Mac ผู้เขียนคิดว่าประเด็นเรื่องของภาษามีความสำคัญอย่างยิ่ง Elsa Stamatopoulou ระบุความสำคัญของการใช้ภาษาพื้นถิ่นในการถ่ายทอดความรู้และการดำเนินชีวิต ภายใต้การส่งเสริมสิทธิวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยและคนพื้นถิ่น

“สิทธิทางวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยตามเครื่องมือในระดับนโยบายระหว่างประเทศประกอบด้วยสิทธิในการศึกษา สิทธิในการใช้ภาษาของตนเองทั้งในชีวิตส่วนตัวและส่วนรวม เช่น ธุรกรรมเกี่ยวกับนิติกรรม สัญญา และใช้ภาษาของตนเองในเรียกชื่อของเขาและเธอ หรือกระทั่งชื่อของสถานที่...”¹⁹

เทคโนโลยีกับชีวิตของโครงการวัฒนธรรมเป็นข้อสังเกตอีกประการหนึ่ง ผู้เขียนคิดว่าเทคโนโลยีแสดงบทบาทสำคัญอย่างยิ่งยวด ในกรณีของโครงการระบุชื่อของหอสมุดและหอจดหมายเหตุ คานาดา เว็บไซต์เปิดช่องทางในการสื่อสาร “อย่างยั่งยืน” นั้นหมายความว่าพื้นที่ที่เกิดการแลกเปลี่ยนการให้ความหมายกับรูปถ่ายผู้ใช้ทั่วไปใช้สืบค้นภาพและเรียนรู้เรื่องเล่าจากภาพและคำอธิบายความของผู้ให้ข้อมูล ส่วนคนที่มีประสบการณ์หรือความทรงจำที่เกี่ยวข้องกับภาพนั้น ยังสามารถแสดงความคิดเห็นหรือเพิ่มเติมเรื่องเล่า หรือตั้งคำถามกับเนื้อหาที่อธิบายไว้ก่อนหน้านั้น ผู้เขียนเห็นว่า พื้นที่ของไซเบอร์ในฐานะพื้นที่ทางวัฒนธรรม ควรเปิดกว้างให้มีการตั้งคำถาม เพื่อให้เกิดการโต้ตอบหรือวงจรการสื่อสารที่ไม่หยุดนิ่ง และด้วยคุณสมบัตินี้ เทคโนโลยีจึง

¹⁹ กล่าวไว้ในงานประชุมที่จัดขึ้นโดย The Human Rights Initiative of the Carnegie Council เมื่อวันที่ 23 กันยายน ค.ศ. 2004.

เป็นปัจจัยหนึ่งในการสร้างความยั่งยืนให้กับโครงการ อย่างไรก็ตาม ความคาดหวังเกี่ยวกับชีวิตและความยั่งยืนคงต้องคำนึงถึงปัจจัยอื่นเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นการใช้ประโยชน์ของสื่อดิจิทัล ด้วยการหมุนเวียนเอกสารผ่านการจัดแสดงออนไลน์ เกม หรือช่องทางอื่นๆ ในการเสริมคุณค่าของเอกสาร (online outreach)

เมื่อก้าวถึงความยั่งยืน ผู้เขียนย้อนกลับมานึกถึงความต่อเนื่องของโครงการหนึ่งกลับบ้าน แม้ว่าภาพจะสร้างความสนใจให้กับชาวบ้านและนักวิชาการได้ไม่มากนักในเวทีของการจัดฉายภาพยนตร์ แต่ผู้เขียนอดคิดไม่ได้เกี่ยวกับการเข้าถึงสำเนาภาพยนตร์และภาพถ่ายในหมู่บ้าน พ่อหลวงในหมู่บ้านที่รับสำเนาภาพยนตร์จะเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนชมภาพยนตร์ในวาระใดบ้าง ในขณะที่ ผู้เขียนจินตนาการได้แต่เพียงการสร้างโครงการที่จะอำนวยความสะดวก บ้านที่กึ่งเรื่องเล่าของภาพได้อย่างเป็นระบบ เพราะในแต่ละช่วงเวลาที่มีงานฉายภาพยนตร์ หรือใช้รูปถ่ายในวงสนทนากับสมาชิกของหมู่บ้าน ทีมงานบันทึกภาพปฏิบัติกรและบันทึกข้อมูลการบ่งชี้เอกลักษณ์บุคคลเบื้องต้นเท่านั้น แต่ยังไม่ได้มีโอกาสศึกษา “การอ่าน” ภาพของคนพื้นถิ่นอย่างเป็นระบบ หรือแม้แต่ความรู้สึกและอารมณ์ที่เกิดจากการให้ชมเหล่านั้น ผู้เขียนคิดว่า การวิเคราะห์เกี่ยวกับการระลึก (cognitive mind set) ควรหยิบยกมาพิจารณาอย่างจริงจัง ทั้งนี้ทั้งนั้น ผู้เขียนยังไม่สามารถวางแผนการทำงานที่เป็นระบบในตนเองเดียวกับโครงการระบุชื่อ ด้วยข้อจำกัดในการใช้อินเทอร์เน็ตในพื้นที่อันห่างไกล หรือแม้แต่การมองหา “คนใน” ที่สนใจเรื่องนี้อย่างจริงจัง ความยั่งยืนของการส่งต่อมรดกโสตทัศนในโครงการหนึ่งกลับบ้าน จึงยังเป็นที่กังขาอย่างน้อยก็กับผู้เขียนเกี่ยวกับอนาคตของสื่อที่ได้ส่งมอบให้กับชุมชนไว้แล้ว

โครงการ “ระบุชื่อ” ของหอสมุดและหอจดหมายเหตุ คานาดา และโครงการความร่วมมือระหว่างสถาบัน “หนึ่งกลับบ้าน” เป็นเพียงตัวอย่างเล็กๆ ของการคืนสมบัติวัฒนธรรมด้วยการให้ชม อันหมายถึงการนำสื่อบันทึกภาพที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมหนึ่งคืนให้กับชุมชนเจ้าของวัฒนธรรม โครงการทั้งสองมีที่มาคล้ายคลึงกัน คือคลังภาพที่สร้างขึ้นในอดีต แต่ชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมไม่มีโอกาสได้เห็นภาพนั้นอย่างครบถ้วน โครงการทั้งสองอาศัยสื่อกลางที่เป็นบุคคลและเทคโนโลยี อันได้แก่ การแปลงรูปถ่ายให้เป็นภาพดิจิทัล แล้วให้นักเรียนที่เข้าร่วมโครงการระบุชื่อ นำภาพเหล่านั้นกลับไปยังชุมชน เพื่อบันทึกข้อคิดเห็นต่างๆ จากสมาชิกในชุมชน มากไปกว่านั้น โครงการดังกล่าวใช้อินเทอร์เน็ตเป็นช่องทางในการสื่อสารและรับข้อคิดเห็นเพิ่มเติม ส่วนในโครงการหนึ่งกลับบ้าน สถาบันผลิตภาพยนตร์

ทางวิชาการ ประเทศเยอรมนี แปลงภาพยนตร์จากฟิล์ม 16 มม. เป็นดิจิทัลและบันทึกเป็นสำเนาในรูปของซีดี จากนั้น ทีมงานเป็นผู้นำภาพยนตร์ดังกล่าวกลับไปยังถิ่นเกิดของภาพ ที่สำคัญ โครงการทั้งสองเปิดพื้นที่ของ “เสียงของชนพื้นถิ่น” ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในการจัดการจดหมายเหตุวัฒนธรรมในยุคปัจจุบัน

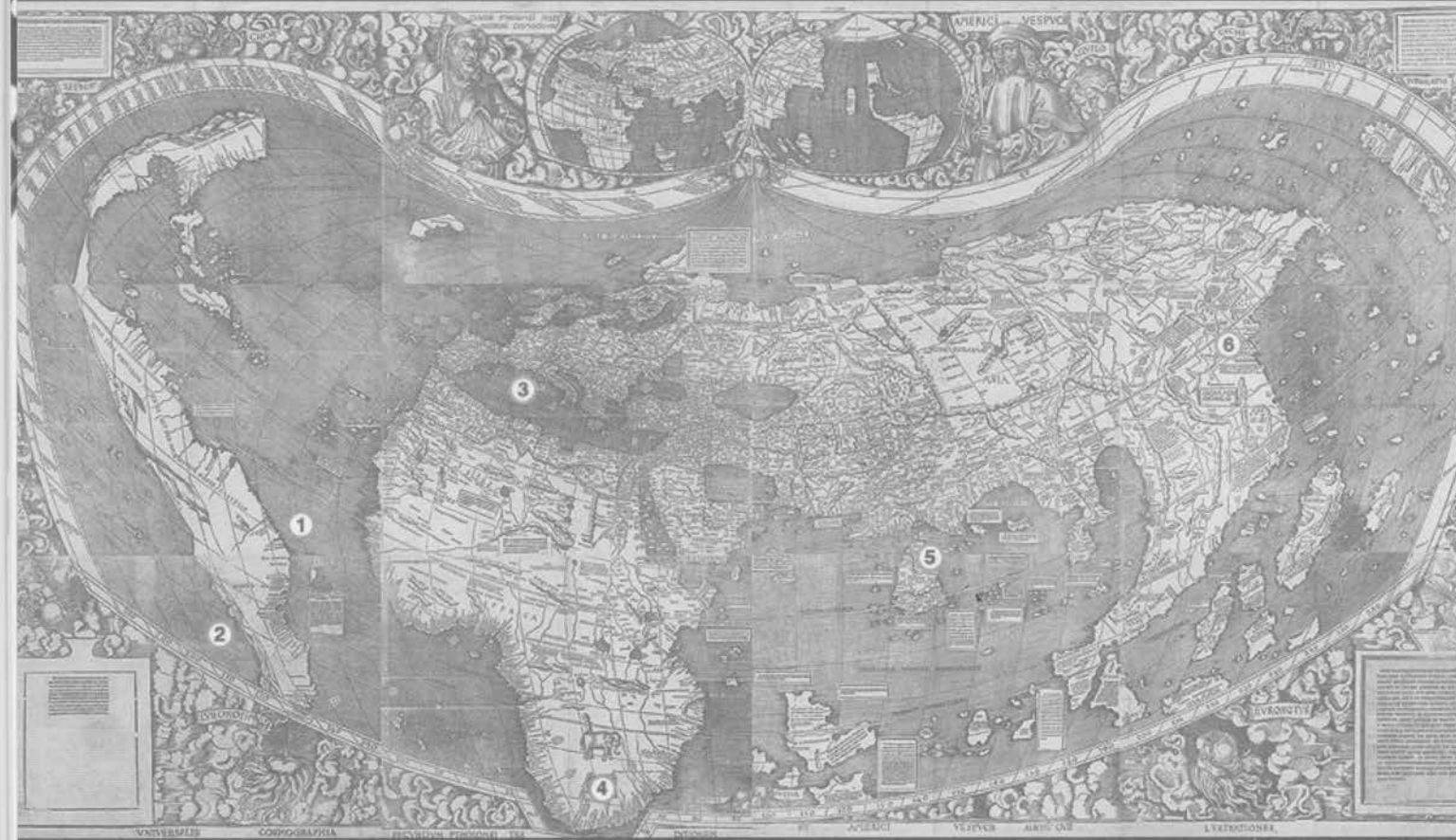
ผู้เขียนคงตั้งคำถามสำคัญไว้หลายประการ โดยยังไม่สามารถหาข้อสรุปใดๆ ได้ เพราะการคืนสมบัติวัฒนธรรมเป็นประเด็นในการถกเถียงและอภิปรายในงานมรดกศึกษา (Heritage Studies) กันอีกหลายคำรบ จากเวลาจนถึงกาลข้างหน้า นักจดหมายเหตุวัฒนธรรมคงต้องเรียนรู้กระบวนการคิดและวิธีวิทยาในการจัดการคลังจดหมายเหตุที่มีรูปแบบการทำงานที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น และนำความรู้ที่นั้นมาขยายขอบเขตการทำงานที่ผนวกรวมเอาสมาชิกคนอื่นๆ ในสังคมเป็นแนวร่วมในการทำงานวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งจดหมายเหตุที่ยังเกี่ยวข้องกับกลุ่มชนที่มีผู้สืบทอด (cultural bearer)

การสร้างความร่วมมือดังที่ปรากฏในโครงการคืนสมบัติวัฒนธรรมคงเป็นทางเลือกหนึ่งในการทำงาน แต่ไม่ใช่รูปแบบตายตัวแต่ประการใด เพราะการทำงานวัฒนธรรมต้องหมั่นเรียนรู้และตั้งคำถาม เพื่อนำไปสู่การจัดการที่ดีกว่า มีชีวิตชีวากว่า เรียกว่าต้องเป็นทั้งนักทฤษฎีและนักปฏิบัติไปพร้อมกัน เมื่อวัฒนธรรมไม่เคยหยุดนิ่ง การทำงานวัฒนธรรมก็ไม่ควรสร้างสิ่งที่เรียกว่า “แบบแผนตายตัว” แจกเช่นกัน บางทีเสน่ห์ของมรดกศึกษาคือการสังเกตการณ์ความเป็นไป เมื่อสังคมหันมาให้ความสนใจต่อสิ่งตกทอดทางวัฒนธรรม ผู้คนให้คุณค่าต่อมรดกเหล่านั้นแตกต่างกันอย่างไร

บรรณานุกรม

- ชีวลีธร์ บุญเกียรติ. “สารานุกรมภาพยนตร์วัฒนธรรม”, จดหมายเหตุชาวศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ปีที่ 10 ฉบับที่ 56 (มิถุนายน-กรกฎาคม 2551), หน้า 2-4.
- ชีวลีธร์ บุญเกียรติ. “หนึ่งกลับบ้าน การเดินทางของความทรงจำ”, จดหมายเหตุชาวศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ปีที่ 12 ฉบับที่ 64 (ตุลาคม - พฤศจิกายน 2552), หน้า 10-11.
- Bouchenaki, Mounir. “Return and restitution of cultural property in the wake of the 1970 Convention,” *Museum International*, 61 (1-2), 2009, pp. 139 -144.
- Brown, Michael F. *Who Owns Native Culture?* Cambridge; Massachusetts; London; England: Harvard University Press, 2003.

- Buadaeng, Kwanchewan. "Redefining "Otherness" from Northern Thailand, the Rise and Fall of the Tribal Research Institute (TRI): "Hill Tribe" Policy and Studies in Thailand." *Southeast Asian Studies*, Vol.44, No.3, December 2006, p. 359-384.
- Husmann, Rolf, "Post-War Ethnographic Filmmaking in Germany; Perter Fuchs, the IWF and the Encyclopaedia Cinematographica, Memories of the Origins of Ethnographic Film. Frankfurt am Main, Peter Lang, 2007, pp. 383-395.
- Humann, Rolf and Carina zur Strassen, "Images Returning Home – Ethnographic Films on Northern Thailand and Their Long-Term Values," unpublished paper presented on the occasion of the International Conference "Archiving Culture in the Digital Age," the 6-7 September 2009, at the Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre.
- Jaarsma, Sjoerd R. (ed.). *Handle with care, ownership and control of ethnographic materials*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2002.
- Jacobs, Jordan. "Repatriation and the Reconstruction of Identity," *Museum Anthropology*, 32 (2), 2009, pp.83-98.
- Kempf, Susanne. "Visual Recordings and Intellectual Property," available from <http://astro.ocis.temple.edu/~ruby/aaa/kempf.html>, accessed on 22 October 2009.
- Making Our Ancestors' Ways Known, available from http://www.si.umich.edu/CHICO/yupik_backup/ancestor.html, accessed on 21 October 2009.
- Manndroff, Hans. "A Report on the Establishment of Tribal Research Centre in Northern Thailand." *Bulletin of the International Committee on Urgent Anthropological and Ethnological Research*, No. 7, 1965, p. 23-28.
- Manndroff, Hans. "Akha (Thailand, Chieng Rai-Provinz)" *Encyclopaedia Cinematographica*, 18 vol. Göttingen: 1971.
- Manndroff, Hans. "Miao (Thailand, Tak-Provinz)" *Encyclopaedia Cinematographica*, 29 vol. Göttingen: 1971.
- Manndroff, Hans. "the Hill Tribe Program of the Public Welfare Department, Ministry of Interior, Thailand: Research and Socio-economic Development" internal report, Department of Public Welfare, December 1965.
- Repatriation, definition, <http://www.merriam-webster.com/dictionary/repatriation>, accessed on 22 October 2009.
- Simpson, Moira. "Museums and restorative justice: heritage, repatriation and cultural education," *Museum International*, 61 (1-2), pp. 121 – 129.
- Smith, David A. "From Nunavut to Micronesia: Feedback and Description, Visual Repatriation and Online Photographs of Indigenous Peoples," *Partnership: the Canadian Journal of Library and Information Practice and Research*, 3 (1), 2008, pp. 1-19.
- Stamatopoulou, Elsa and Joanne Bauer. "Why Cultural Rights Now?" available from http://www.cceia.org/resources/transcripts/5006.htm/pf_printable?, accessed on 7 October 2009.
- Summary of the conference on Repatriation of Cultural Heritage, The Greenland National Museum & Archives, available from http://www.natmus.gl/con2007/pdf/Concluding_summary_Nuuk_2007_revised.pdf, accessed on 21 October 2009.
- Waterson, Roxana. "Trajectories of Memory: Documentary Film and Transmission, History and Anthropology, Vol. 18, No. 1, March 2007, pp. 51-73.
- Wilson, Pamela and Michelle Stewart (eds.). *Global Indigenous Media: Cultures, Poetics and Politics*. Durham; London: Duke University Press, 2008.

แผนที่วัลด์ซีมูลเลอร์ ค.ศ. 1507 (ภาพจาก www.bbc.co.uk)

แผนที่ซึ่งเปลี่ยนโลก

โทบี เลสเตอร์ (Toby Lester) เขียน
ทรงยศ แวงหงษ์ แปล

เมื่อเกือบ 500 ปีที่แล้ว มาร์ติน วัลด์ซีมูลเลอร์ (Martin Waldseemüller) และ มัตทีอัส ริงคมานน์ (Matthias Ringmann) ปราชญ์ขึ้นรองชาวเยอรมัน 2 คน นั่งทำงานอยู่บริเวณแถบเทือกเขาด้านตะวันออกของฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ. 1507 ผลงานซึ่งถือได้ว่าเป็นก้าวกระโดดที่กล้าหาญที่สุดของความคิดทางภูมิศาสตร์ในประวัติศาสตร์ หรือแม้กระทั่ง ประวัติศาสตร์แห่งความคิดเลยทีเดียว

เมื่อความเพียรพยายามอันยืดยาวของการจัดทำประมวลความรู้ ชื่อ ความรู้เบื้องต้นของศาสตร์แห่งจักรวาล (Introduction to Cosmography) ใกล้จะสิ้นสุดลง เขาก็ได้ไปวประกาศให้โลกได้ทราบถึงเรื่องอันน่าตื่นเต็นว่า แท้จริงโลกของเราไม่ได้มีแต่เอเชีย แอฟริกา และยุโรป อันเป็นสามส่วนของโลกตามที่รับรู้กันมาตั้งแต่สมัยโบราณ หากแต่ยังมีส่วนที่สี่ของโลกซึ่งมีการค้นพบโดยพ่อค้าชาวอิตาเลียนที่ชื่อว่า อเมริโก เวสปุชชี (Amerigo Vespucci) และเพื่อเป็นเกียรติต่อท่านผู้นี้ พวกเขาจึงตัดสินใจที่จะให้ชื่อว่า อเมริกา (America)

ผู้ประพันธ์ The Fourth Path of the world ซึ่งจัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ Profile Books.

ชื่ออเมริกาตั้งขึ้นตามชื่อของอเมริโก เวสปุชชี... และยังมีดาว... (ภาพจาก www.bbc.co.uk)

แผนที่ 10 ล้านเหรียญอเมริกัน ของห้องสมุดรัฐสภาที่วอชิงตัน (ภาพจาก www.bbc.co.uk)

ความจริง วัลด์ซีมูลเลอร์และริงคมานันท์ เขียนความรู้เบื้องต้นของศาสตร์แห่งจักรวาล ก็เพียงเพื่อให้เป็นส่วนประกอบของผลงานที่ใหญ่ยิ่งกว่านั้น นั่นก็คือแผนที่โลกชิ้นใหม่ ซึ่งเปรียบเสมือนกับยักษ์ใหญ่และการปฏิวัติความคิดที่มีมาแต่เดิมโดยแท้จริง เราจะรู้จักสิ่งนี้ในชื่อปัจจุบันว่า แผนที่วัลด์ซีมูลเลอร์ ค.ศ. 1507

แผนที่วัลด์ซีมูลเลอร์ เคยเป็นและยังคงเป็นที่ศรัทธาอันน่าทึ่ง ซึ่งถูกจัดทำขึ้น 15 ปีหลังจากที่โคลัมบัสแล่นเรือข้ามแอตแลนติกได้เป็นครั้งแรก ตัวแผนที่นี้มีความยาวถึง 8 ฟุต และกว้าง 4 ฟุตครึ่ง และได้วางรากฐานความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับรูปร่างหน้าตาของโลกแบบใหม่แก่ชาวยุโรป

ตัวแผนที่นี้ได้ให้ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ อันเป็นครั้งแรกหลาย ๆ อย่างด้วยกัน นอกเหนือไปจากการให้ชื่ออเมริกา ดังเช่น เสนอภาพว่า “โลกใหม่” เป็นทวีปที่แยกห่างไปจากส่วนอื่นของโลกเป็นครั้งแรก เพราะแม้กระทั่งตัวโคลัมบัส และเวสปุชชี ตลอดจนรวมทั้งนักเดินทางสำรวจแรก ๆ นั้นก็ล้วนแล้วแต่มีความเชื่อและต่างยืนยันว่าที่พวกเขาได้เดินทางไปถึงนั้นเป็นขอบเขตอันอยู่ปลายสุดด้านตะวันออกของเอเชีย

แผนที่นี้ได้เสนอเป็นนัยว่า มีมหาสมุทรแปซิฟิกอยู่ แม้ตัวชื่อจะได้รับการขนานนามโดยเฟอร์ดินานด์ แมกเจลลัน ต่อมาในภายหลัง ความปักใจเชื่ออันน่าพิศวงนี้ เกิดขึ้นในขณะที่ชาวยุโรปทั้งหลาย ไม่มีใครเลยที่จะตระหนักถึงการมีอยู่ของมหาสมุทรแปซิฟิก ถึงแม้ว่าจะได้ทราบเรื่องราวของการค้นพบโลกใหม่แล้วก็ตามที่

โลกนั้นมีสี่ส่วน

แผนที่ชิ้นนี้ถือได้ว่าเป็นเอกสารชิ้นแรกสุดที่เผยให้เห็นเส้นขอบทวีปแอฟริกาอย่างเต็มรูปร่าง ตามที่ชาวโปรตุเกสได้ล่องเรือสำรวจจนครบถ้วนไปเมื่อไม่นานนักก่อนหน้านี้ ส่วนที่น่าจะสำคัญที่สุดของแผนที่นี้ก็คือ เป็นครั้งแรกที่จัดแสดงให้เห็นโลกทั้งใบแผ่ขยายครบ 360 องศาของเส้นรุ้ง จะว่าไปแล้วนี่ก็คือจุดกำเนิดของแผนที่สมัยใหม่ทั้งปวง เพราะเป็นเอกสารชิ้นแรกที่ได้ให้ภาพของโลกโดยคร่าว เป็นดังที่เรารู้จักกันอยู่ในปัจจุบัน

ปิดท้าย จาก ค.ศ. 1507 แผนที่วัลด์ซีมูลเลอร์ ก็ได้ถูกนำไปใช้ในบรรดามหาวิทยาลัยต่างๆ ตลอดจนทั่วทั้งยุโรปกลาง ถูกติดตั้งแสดงอยู่ในชั้นเรียน อีกทั้งยังเป็นทั้งข้อถกอภิปรายของเหล่าบรรดานักภูมิศาสตร์ และนักเดินทางสำรวจ ภาพของโลกที่มีส่วนประกอบสี่ส่วนได้กลายเป็นจินตภาพของผู้คนโดยทั่วไป

วัลด์ซีมูลเลอร์ระบุว่า แผนที่ของเขาได้รับการผลิตออกมากถึง 1,000 ชุด ซึ่งจัดได้ว่าเป็นจำนวนมากทีเดียวในสมัยนั้น แต่การค้นพบทางภูมิศาสตร์ ซึ่งเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและรวดเร็ว ย่อมหมายความว่าแผนที่ชุดเก่าก็จะถูกแทนที่ด้วยแผนที่ที่ใหม่กว่าเรื่อยๆ ภาพของโลกที่ทันสมัยกว่าถูกผลิตขึ้นมาอีกมากมาย และเมื่อมาถึง ค.ศ. 1570 ทุกอย่างก็ได้ลบเลือนไปจากความทรงจำโดยสิ้นเชิง ดังที่อับราฮัม ออร์เตลิอุส (Abraham Ortelius) ได้ตีพิมพ์รายการรายชื่อของผู้ทำแผนที่ และแผนที่ซึ่งมีมาก่อน พ.ศ. 1570

ทีคณะแห่งจักรวาล ของ คอปเปอร์นิคัส ดูเหมือนจะได้อิทธิพลจากแผนที่
ชิ้นนี้ (ภาพจาก www.bbc.co.uk)

เขาก็เพียงแค่เอ่ยถึงชื่อ วิลด์ซีมูลเลอร์ โดยที่มีได้ระบุถึง
แผนที่ ค.ศ. 1507 แต่อย่างไร

สำเนาที่หลงเหลืออยู่

จัดว่าโชคดีมากที่ระหว่าง ค.ศ. 1515 ถึง ค.ศ.
1517 โยฮันเนส สโคเนอร์ (Johannes Schöner) นัก
คณิตศาสตร์ชาวเมืองนูเรนเบอร์ก ได้จัดทำแฟ้มเอกสาร
ขนาดใหญ่ สำหรับห้องสมุดส่วนตัว และแผนที่ ค.ศ.
1507 ชุดเดียวที่ยังหลงเหลือก็ได้ถูกมัดรวมอยู่ในแฟ้ม
ที่ว่านี้

สโคเนอร์ ได้ศึกษาตัวแผนที่นี้อย่างถี่ถ้วนใน
ระยะแรกๆ แต่เมื่อเวลาผ่านไป แผนที่ชุดที่ใหม่มากกว่าก็ได้
ค่อยๆ เข้ามาแทนที่ และเมื่อความสนใจของเขาเปลี่ยน
จากภูมิศาสตร์ไปเป็นเรื่องดาราศาสตร์ แผนที่ชุดนี้ก็ถูก
ใช้งานน้อยลง และน้อยลง อาจเป็นไปได้ว่าเขาไม่ได้ใช้
แผนที่ชุดนี้อีกเลยนับเป็นเวลานานจนเขาสิ้นชีวิตลง
ใน ค.ศ. 1545 ฉะนั้นแผนที่วิลด์ซีมูลเลอร์ที่เหลือรอด
อยู่นี้จึงถูกเก็บรักษาเอาไว้ในสภาพที่ดียิ่งในแฟ้ม
เอกสารของ สโคเนอร์ เหมือนนอนหลับใหลอยู่เพื่อจะ
รอเวลาฟื้นคืนขึ้นมาเมื่ออีก 350 ปีถัดมา ซึ่งก็เป็นดัง
เช่นสมบัติล้ำค่าทางประวัติศาสตร์อื่นๆ ที่มักจะถูกค้น
พบด้วยความบังเอิญ

ช่วงฤดูร้อนของ ค.ศ. 1901 ขณะที่โจเซฟ
ฟิชเชอร์ (Josef Fischer) ครูเยซุอิต ซึ่งสอนวิชา
ภูมิศาสตร์กำลังค้นคว้าอยู่ในห้องสมุดวัลเฟกก์ คาส
เซล (Wolfegg Castle) ทางตอนใต้ของเยอรมนี เข
าก็ได้พบมัดแฟ้มเอกสารของสโคเนอร์โดยบังเอิญ ซึ่งใน
ไม่ช้าเขาก็ตระหนักว่าได้ค้นพบสิ่งที่สำคัญเข้าแล้ว ไม่กี่

เดือนต่อจากนั้น การค้นพบก็ได้กลายเป็นข่าวใหญ่ระดับ
โลกว่า “ได้ค้นพบแผนที่ที่เสาะหาอยู่เป็นเวลานานแล้ว”
พาดหัวข่าวของนิวยอร์กไทมส์ เมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ.
1902 ระบุว่า “ในที่สุดก็ได้ค้นพบเอกสารที่ระบุคำว่า
อเมริกา เป็นครั้งแรก”

แผนที่ตกอยู่ในครอบครองของห้องสมุด วัล
เฟกก์ ต่อมาอีกร้อยปี กระทั่งถึงปี 2003 ห้องสมุดแห่ง
รัฐสภาสหรัฐฯ (US Library of Congress) ได้ประกาศ
อย่างเอิกเกริกว่าได้ซื้อแผนที่นี้จากเจ้าของเดิม ด้วย
จำนวนเงินสูงที่สุดที่ห้องสมุดแห่งนี้เคยจ่ายสำหรับสิ่ง
ต่างๆ ที่มีอยู่ในครอบครอง ห้องสมุดได้แถลงข่าวอย่าง
ภาคภูมิใจ โดยอ้างอิงถึงแผนที่นี้ว่าเป็น “สุติบัตร” ของ
อเมริกา

ควรค่าแก่เงินที่จ่ายไปหรือไม่

ราคาคำนี้คุ้มควรแก่ค่าหรือไม่ หลายคนตั้งคำถามเชิงไม่เห็นด้วย แต่ปัจจุบันแผนที่นี้ได้รับการจัดแสดงให้สาธารณชนได้เข้าชมที่ห้องสมุด ทั้งนักวิชาการ ทั้งคนทั่วไปต่างก็ได้ชื่นชมด้วยตาของตน และตระหนักว่าเอกสารนี้มันั่งคั่ง ทั้งแปลกประหลาด และมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ มากเกินกว่าที่เคยคาดฝันมาก่อน

เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาว่าแผนที่นี้เป็นการปะติดปะต่อกันด้วยแผนที่ย่อยหลายชิ้นจนเกิดเป็นแผนที่ชิ้นมหึมา มีทั้งแผนที่โลกที่วาดขึ้นโดยชาวกรีกและโรมันสมัยโบราณ มีแผนภาพที่วาดโดยนักเทววิทยาคริสเตียนของยุโรป และมีแผนภูมิของชาวเดินเรือที่วัดขนาดหัวน้ำต่าง ๆ ของทะเลเมดิเตอร์เรเนียน และตลอดจนมหาสมุทรแอตแลนติก

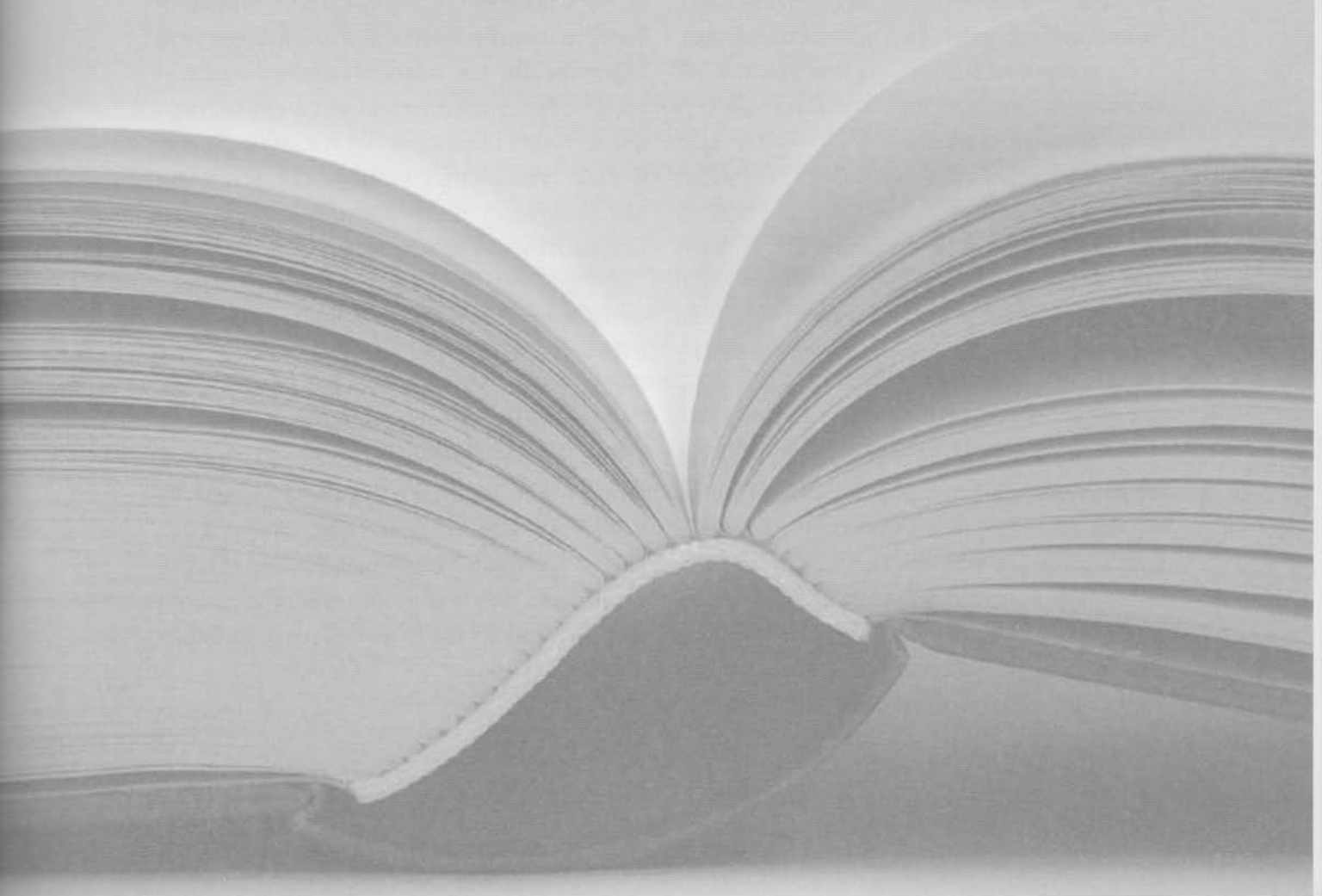
นอกเหนือไปจากชื่อของอเมริกา ซึ่งอาจจะเป็นการขอยกเกียรติให้กับ อเมริโก เวสปุชชีแล้ว คำๆ นี้ก็ยังมีความหมายอื่นอีก เช่น หมายถึง “การเกิดใหม่” และ “ที่ซึ่งไม่มีอยู่จริง” อันเป็นสิ่งเดียวกันกับที่เซอร์โทมัส มอร์ (Sir Thomas More) ได้ประดิษฐ์คำเรียกโลกแห่งใหม่ อันอยู่อีกฟากฝั่งของมหาสมุทร (แอตแลนติก) ที่ท่านเรียกว่า ยูโทเปีย (Utopia) ซึ่งหมายถึง “ที่อันไม่มี(จริง)” เช่นกัน

ดูเหมือนว่าแผนที่ชิ้นนี้จะได้มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อ นิโคลัส คอเปอร์นิคัส (Nicholas Copernicus) ที่ได้เขียนงานชิ้นสำคัญเอกอุ “ว่าด้วยการปฏิวัติแห่งรูปทรงแห่งสวรรค์” (On the Revolutions of the Heavenly Spheres) อันได้พรรณนาถึงอเมริกาตามที่ท่านได้เห็นภาพของมันบนแผนที่ชิ้นนี้ และต่อมาท่านยังได้ก้าวไปถึงการยืนยันว่าการมีอยู่ของโลกส่วนที่สี่นี้ย่อมหมายความว่า ภาพจำลองของโลกตามจารีตที่เคยมีมาแต่ดั้งเดิม อีกทั้งจักรวาลตามที่เคยยึดถือกันมานั้น ถึงเวลาที่จะต้องมีการทบทวนกันใหม่ทั้งหมดด้วย

ภาพแผนที่ที่เพียงชุดเดียวที่เหลือรอดอยู่นี้ไม่เพียงแต่ให้ชื่อแก่อเมริกา และให้โลกใหม่กับยุโรป แต่ยังช่วยให้ คอเปอร์นิคัส มีความคิดใหม่เกี่ยวกับจักรวาลด้วยราคาเพียง 10 ล้านเหรียญอเมริกันเท่านั้น

เอกสารอ้างอิง

Toby Lester, “The Map that Changed the World,” available from www.bbc.co.uk (accessed on 28 October 2009).

หอบจดหมายเหตุและ พิพิธภัณฑสถานสุขภาพไทย

ประคอง แก้วน้อย

จุดกำเนิดระบบสุขภาพ

การทำงานที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพของคนไทย หรือที่นิยมเรียกกันในวงการแพทย์และสาธารณสุขว่า “ระบบสุขภาพไทย” นั้น มีพัฒนาการมายาวนานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และมักเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมไทยเสมอ ในอดีต สังคมชาวสยามถือว่าเรื่องของสุขภาพเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ซึ่งผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมทางศาสนาและความเชื่อ ทั้งพุทธ พราหมณ์ ผี และประเพณีหรือวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ภายใต้ระบบค้ำคินา

การดูแลคนเจ็บป่วยภายในราชสำนักเป็นหน้าที่ของหมอหลวง ส่วนไพร่หรือสามัญชนนั้นจะอาศัยตำรายากลางบ้านหรือ “หมอเขลยศักดิ์” ควบคู่กับการดูแลรักษาตามความเชื่อท้องถิ่น จนกระทั่งการไหลบ่าเข้ามาของการแพทย์แผนปัจจุบัน ได้ทำให้ระบบการบริการสุขภาพสมัยใหม่เกิดขึ้น เราอาจจะกล่าวได้ว่า การที่การแพทย์ตะวันตกเผยแพร่เข้าสู่สังคมไทย พัฒนาควบคู่ไปกับจักรวรรดินิยมตะวันตกที่คุกคามต่อรัฐไทยในยุคนั้นด้วยเหตุนี้ บทบาทและอำนาจของรัฐจึงขยายตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการจัดการทางการแพทย์และสาธารณสุข

ผลของการพัฒนาดังกล่าวนั้น ทำให้กระบวนการทางการแพทย์ตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลในสังคมไทยที่สำคัญ ได้ทำให้ระบบวิธีคิดทางการแพทย์แบบดั้งเดิมของสังคมไทยค่อยๆ เปลี่ยนจากมุมมองสุขภาพตามแผนการแพทย์แบบชีวภาพ และทฤษฎีเชิงโรคมมากขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งมีการสถาปนาระบบสาธารณสุขขึ้น โดยพัฒนาจาก “กรมพยาบาล” ที่จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2431 ทั้งนี้ มีภารกิจสำคัญในการดูแลให้

ประชาชนมีสุขภาพดี การส่งเสริมสุขภาพ การควบคุม ป้องกันโรค รวมทั้งการดูแลรักษาความเจ็บป่วยแก่ประชาชน

ตลอดระยะเวลากว่าร้อยปีของการจัดตั้งและการดำเนินการของกระทรวงสาธารณสุข มีเหตุการณ์สำคัญต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย ทั้งด้านการก่อสร้างสร้างตัวของระบบการแพทย์และสาธารณสุขไทย อาทิเช่น การก่อตั้งโรงศิริราชพยาบาล เมื่อ พ.ศ. 2431 การก่อตั้งโรงเรียนแพทยากร เมื่อ พ.ศ. 2432 และการจัดตั้งโรงพยาบาลคนเสียจริต เมื่อ พ.ศ. 2432 (ปัจจุบันคือโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา) การก่อตั้งโรงพยาบาลหญิงหาเงิน เมื่อ พ.ศ. 2440 (ปัจจุบันคือ โรงพยาบาลกลาง) หรือการก่อตั้งโรงทดลองความสุของราษฎร (Public Health Laboratory) เมื่อ พ.ศ. 2444 นอกจากนี้ ยังมีการริเริ่มระบบรายงานโรค เมื่อ พ.ศ. 2452 และในเวลาต่อมา ระบบดังกล่าวได้เปลี่ยนเป็นระบบทะเบียนประชากร เมื่อ พ.ศ. 2460

อนึ่ง การบริการทางการแพทย์และสาธารณสุขขยายตัวออกสู่หัวเมือง หรือการขยายตัวขององค์กรด้านการสาธารณสุข เมื่อสังคมไทยเผชิญวิกฤตต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสงครามหรือการแพร่ระบาดของโรคต่างๆ เช่น การระบาดใหญ่ของอหิวาตกโรคในกรุงเทพฯ ที่มีผลให้ต้องสร้างโรงพยาบาลเอกเทศขึ้นถึง 48 แห่ง ตามท้องถิ่นต่างๆ ก่อนที่สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงดำริให้สร้างโรงพยาบาลถาวรขึ้น หรือการระบาดของโรค Anthrax หรือโรคไข้หน่วยเม็ดที่มีขึ้นครั้งแรกที่อำเภอท่ามะแข้ง จังหวัดชุมพร เมื่อ พ.ศ. 2446 และการพบกาฬโรคระบาดที่ตึกแดง ริมฝั่งเจ้าพระยาในปีต่อมา เป็นต้น

จากความเป็นมาของระบบสุขภาพและการแพทย์ สู่นักทางประวัติศาสตร์
“The longer you can look backward, the further you can look forward.”

วินสตัน เชอร์ชิลล์ อดีตนายกรัฐมนตรีอังกฤษ

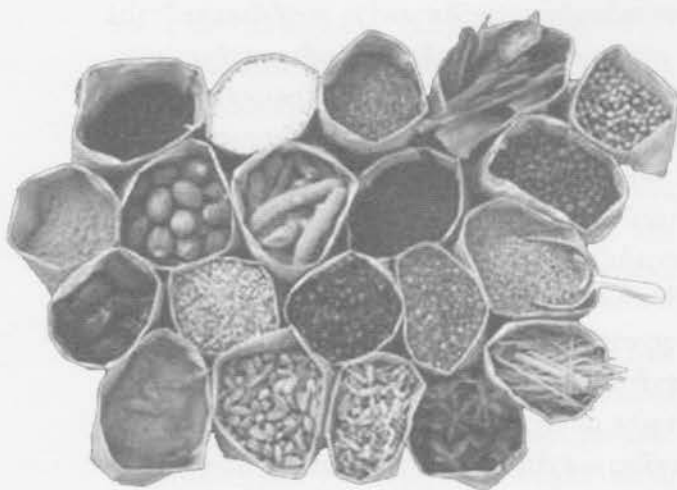
เหตุการณ์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นนั้น นับว่าเป็นประวัติศาสตร์และพัฒนาการของระบบสุขภาพของไทย ที่ทรงคุณค่าแก่การเรียนรู้ ดังที่ปราชญ์ในทุกสังคมล้วนกล่าวยืนยันถึงความสำคัญของการเรียนรู้จากประวัติศาสตร์ว่า การที่สังคมจะก้าวไปข้างหน้าได้นั้น จำเป็นต้องทบทวน ตรึกตรอง เรียนรู้จากอดีต เหมือนดังลูกศรที่จะพุ่งออกจากคันธนูไปได้ไกลเท่าไรนั้น ก็ขึ้นอยู่กับ การรั้งลูกศรและนำคันธนูให้ถอยหลังกลับไปได้มากเพียงใด หรือดังวาตะของวินสตัน เชอร์ชิลล์ อดีตนายกรัฐมนตรีอังกฤษที่ศาสตราจารย์นายแพทย์เสม พริ้งพวงแก้ว ได้ยึดถือเป็นคติประจำใจว่า “ยิ่งคุณย้อนแลหลังไปได้ไกลเพียงใด คุณก็สามารถมองไปข้างหน้าได้ไกลเพียงนั้น”

ในช่วงที่ผ่านมา การขาดความใส่ใจและขาดการปลูกฝังคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ ทำให้เอกสารหรือหลักฐานต่างๆ เกี่ยวกับความเป็นมาในประวัติศาสตร์ของสุขภาพไทย ในด้านการแพทย์การสาธารณสุขนั้น สูญหายหรือถูกทำลายเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อครั้งที่กระทรวงสาธารณสุขย้ายจากสถานที่ดั้งเดิม ณ บริเวณวังเทเวศม์ กรุงเทพมหานคร สู่วางที่ตั้งในปัจจุบัน เอกสารสำคัญสูญหายหรือถูกทำลายเป็นจำนวนมาก ทั้งๆ ที่เอกสารดังกล่าวล้วนแต่มีความสำคัญและเป็นประโยชน์เพื่อการศึกษาค้นคว้าวิจัย นอกจากนี้ ในปัจจุบัน เมื่อมีระบบบริหารจัดการโดยใช้เทคนิคใหม่ๆ ในการพัฒนาองค์กร ทำให้หน่วยงานหรือองค์กรมีการจัดการเอกสารได้อย่างมีประสิทธิภาพขึ้น เช่น กิจกรรม 5 ส. กิจกรรมดังกล่าวอาจส่งผลให้เอกสารที่อาจไม่มีประโยชน์ในแง่การดำเนินงาน แต่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ถูกกำจัดทิ้งไปโดยง่ายเช่นกัน

แม้ว่าการเรียนรู้ ความเข้าใจ และสำนึกทางประวัติศาสตร์จะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ แต่ในช่วงที่ผ่านมา ความสนใจที่จะศึกษาและเรียนรู้ประวัติศาสตร์สุขภาพยังมีอยู่อย่างจำกัดเฉพาะในวงการแพทย์และการสาธารณสุข กระบวนการศึกษาดังกล่าว มีลักษณะหยุดนิ่ง โดยมีเนื้อหาที่นักการแพทย์และการสาธารณสุขท่องจำเป็นประวัติศาสตร์สำเร็จรูป คือ จุดกำเนิดระบบสาธารณสุขไทยมักเริ่มต้นเมื่อหมอมิชชันนารีเข้ามาเผยแพร่การแพทย์ตะวันตกในสยาม และพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรมเมื่อมีการก่อตั้งโรงพยาบาล

อย่างไรก็ตาม ความสนใจในมิติทางประวัติศาสตร์สุขภาพยังประดังประเด็นอื่นๆ ที่น่าสนใจ เช่น พัฒนาการของวัฒนธรรมสุขภาพไทย ประวัติศาสตร์การแพทย์ท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ทางสังคมของโรคและความเจ็บป่วย ประวัติศาสตร์การเมืองของสาธารณสุขไทย ประวัติศาสตร์สุขภาพจากมุมมองของชาวบ้าน หรือการบันทึกชีวประวัติของบุคคลสำคัญในวงการสาธารณสุข แต่การดำเนินการอยู่ในระดับที่จำกัด ในปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงระบบสุขภาพไทยกำลังดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เช่น การปฏิรูประบบสุขภาพ การกระจายอำนาจ การปฏิรูประบบราชการ และนโยบายหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ควรได้รับการศึกษา จดบันทึก และตีความในเชิงประวัติศาสตร์ทั้งสิ้น

การก่อตั้งหอจดหมายเหตุและพิพิธภัณฑ์สุขภาพไทย และเส้นทางในวันข้างหน้า

ตราหอจดหมายเหตุและพิพิธภัณฑ์สุขภาพไทย หอจดหมายเหตุ เป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลเอกสารในรูปแบบต่างๆ ซึ่งหนังสือเป็นตัวแทนของข้อมูลที่หอจดหมายเหตุจัดเก็บและให้บริการ ส่วนต้นไม้ออกมาจากหนังสือนั้นหมายถึง การนำข้อมูลที่มีอยู่ในหอจดหมายเหตุไปใช้ประโยชน์อ้างอิงต่อเนื่องไป ในงานด้านอื่นๆ ได้ ทั้งงานเขียน งานวิจัย การจัดการทรัพยากร หรือสื่อต่างๆ เป็นต้น เพื่อเผยแพร่ อันจะเป็นประโยชน์โดยรวมแก่สาธารณะ

การเกิดขึ้นของคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ และการจัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.) ขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2550 นั้น นับเป็นโอกาสดีในการผลักดันให้เจ้าหน้าที่และประชาชนตระหนักถึงความรู้ในมิติทางประวัติศาสตร์ของระบบสุขภาพไทย

สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ (สวสส.) โดยการสนับสนุนร่วมกันระหว่างกระทรวงสาธารณสุขกับสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.) จึงได้จัดทำโครงการจัดตั้งหอจดหมายเหตุและพิพิธภัณฑ์สุขภาพไทยขึ้น เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2551 โดยทำหน้าที่ คือ

เป็นแหล่งรวบรวมและทำนุบำรุงรักษา เอกสาร สื่อโสตทัศนฯ ตลอดจนวัสดุและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ซึ่งเกี่ยวข้องกับพัฒนาการของสุขภาพไทยมิให้เสื่อมสลายหรือสูญหายไป

เป็นแหล่งข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์สุขภาพไทย และพัฒนาการสังคมและการเมืองที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ความรู้และความเข้าใจแก่สาธารณชนในมิติทางประวัติศาสตร์สุขภาพไทย

เป็นแหล่งสนับสนุนการวิจัย การศึกษาค้นคว้า และการสร้างความร่วมมือกับสถาบันต่างๆ ในการวิจัย และพัฒนาองค์ความรู้ในการสร้างความเข้าใจระบบสุขภาพไทยในมิติทางสังคมและประวัติศาสตร์

เป็นแรงกระตุ้นจิตสำนึกให้เห็นคุณค่าด้านการศึกษาประวัติศาสตร์สุขภาพไทย อันก่อให้เกิดแรง

บันดาลใจในการบำเพ็ญความรู้และความภาคภูมิใจในการปฏิบัติงานด้านสุขภาพ

ภารกิจหลักของหอจดหมายเหตุฯ คือการรวบรวม จัดเก็บ และให้บริการเอกสารทั้งตามระบบปกติ (เข้าใช้บริการที่หอจดหมายเหตุฯ) และสืบค้นผ่านระบบออนไลน์ ทั้งนี้ ประกอบด้วยเอกสาร 4 ประเภท อันได้แก่

ความตกลงร่วมมือระหว่างกระทรวงสาธารณสุขกับสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.) ในการสนับสนุนการจัดตั้งหอจดหมายเหตุและพิพิธภัณฑ์สุขภาพไทย ในงานประชุมคณะกรรมการอำนวยการหอจดหมายเหตุฯ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2551 โดยมี พญ.ศิริพร กัญชนะ รองปลัดกระทรวงสาธารณสุข และ นพ.อำพล จินดาวัฒนะ ผู้อำนวยการสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ ร่วมลงนาม และมีคณะกรรมการอำนวยการหอจดหมายเหตุฯ ที่สำคัญ คือ นพ.บรรลु ศิริพานิช ค.นพ.ประเวศ วะสี นพ.วิชัย โชควิวัฒน์ พญ.กรรณิการ์ ตันประเสริฐ เป็นต้น เป็นหลักชัยยาน

1) เอกสารของหน่วยงาน คือ เอกสารที่ได้รับมอบจากหน่วยงานที่มีบทบาทภารกิจด้านสุขภาพ ทั้งภายในและภายนอกกระทรวงสาธารณสุข ที่มีข้อมูลด้านสุขภาพไทย โดยเน้นเอกสารของสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.) เป็นหลัก

2) เอกสารส่วนบุคคล คือ เอกสารของผู้มีคุณูปการต่อวงการการแพทย์และสาธารณสุขไทย ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาสุขภาพไทย ซึ่งท่านได้จัดทำขึ้นหรือรับมาจากที่อื่น และเก็บสะสมไว้เพื่อใช้ประโยชน์เป็นการส่วนตัว หรือเป็นผู้ครอบครองเอกสารนั้น

3) เอกสารภาคประชาชน คือ เอกสารของประชาชนทุกกลุ่มและทุกอาชีพในท้องถิ่น อาทิ ประชาญ์ชาวบ้าน ผู้มีประวัติในการดูแลสุขภาพของประชาชนใน

ท้องถิ่นของประเทศไทย หรือผู้ผลิตคิดค้นเครื่องมือหรืออุปกรณ์การป้องกัน สร้างเสริมและรักษาโรคที่เกิดขึ้นในครอบครัวของชุมชน

4) เอกสารอ้างอิงและหนังสือหายาก คือ เอกสาร หนังสือ หรือสื่อโสตทัศน ที่หอจดหมายเหตุ ได้มาจากการจัดซื้อ การบริจาค และการทำสำเนา ซึ่งเป็นข้อมูลเอกสารระดับเรื่องหรือระดับชั้นที่ไม่มีความต่อเนื่อง แต่มีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับงานสุขภาพไทย ทั้งนี้ อาจเป็นเอกสารของหน่วยงาน เอกสารส่วนบุคคล เอกสารภาคประชาชน และอื่นๆ

นอกจากภารกิจหลักในการรวบรวม จัดเก็บ และให้บริการเอกสารจดหมายเหตุแล้ว หอจดหมายเหตุ ยังมีสถานที่ที่ใช้สำหรับจัดนิทรรศการข้อมูลจากเอกสารจดหมายเหตุหรือข้อมูลอื่นที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพไทยด้วย คือ หอพิพิธภัณฑสถานสุขภาพไทย ซึ่งปัจจุบันอยู่ระหว่างดำเนินการก่อสร้าง คาดว่าจะแล้วเสร็จและเปิดให้บริการประมาณปลาย พ.ศ. 2553 นี้

และอีกกิจกรรมหนึ่งซึ่งเป็นวิธีการรวบรวมเอกสารจดหมายเหตุ ได้แก่ การสัมมนาผู้รู้เห็น (Witness seminar) คือ กระบวนการถ่ายทอดความทรงจำของบุคคลที่อยู่ร่วมเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่มาร่วมประชุมกันเพื่อบอกเล่า ให้ความเห็น อภิปราย ถกเถียง ถึงเรื่องราวของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพัฒนาการของระบบสุขภาพ และทำการเก็บบันทึกไว้ในรูปของเทปบันทึกภาพและเสียง รวมทั้งทำการถอดเสียง การประชุมและทำการบรรณาธิกรณให้สามารถนำมาจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นหนังสือและเอกสาร หรือสื่ออิเล็กทรอนิกส์สำหรับใช้เผยแพร่ โดยจัดระบบฐานข้อมูลและดัชนีให้สะดวกในการสืบค้น

การสัมมนาผู้รู้เห็นเป็นรูปแบบการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ริเริ่มโดย The Institution of Contemporary British History ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็น Centre for Contemporary British History (CCBH) CCBH ได้ดำเนินการสัมมนาลักษณะนี้มาตั้งแต่ ค.ศ. 1986 (พ.ศ. 2529) และได้พัฒนาระเบียบวิธี จนมีองค์กรวิชาการต่างๆ ทั่วโลกนำเอาเทคนิคการศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่าดังกล่าวไปใช้อย่างกว้างขวาง

คณะทำงานหอจดหมายเหตุฯ เข้าสำรวจเอกสารของนาย วิบูลย์ เข็มเฉลิม ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2552 และในภายหลัง ได้รับมอบเอกสารชุดนี้จำนวน 20 กล่อง เอกสารดังกล่าวเป็นตำรายาแผนโบราณ ทั้งที่บันทึกด้วยลายมือเขียนและตัวพิมพ์ ทั้งอักษรไทย อักษรขอมไทย และอักษรไทยน้อย (ตัวธรรมอีสาน)

การเข้าไปจัดทำบัญชีเอกสารให้ ศ.นพ. เสม พริ้งพวงแก้ว เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2551 เอกสารส่วนใหญ่ยังจัดเก็บไว้ที่บ้านของท่านในซอยสุขุมวิท 93 เอกสารบางส่วนได้นำมาจัดเก็บในหอจดหมายเหตุฯ แต่ยังไม่ได้รับอนุญาตให้เผยแพร่ หากผู้สนใจต้องการศึกษาหรือเยี่ยมชม สามารถขออนุญาตจากท่านเป็นครั้งคราว

กล่าวเฉพาะประวัติศาสตร์การแพทย์นั้น The Welcome Trust Centre for the History of Medicine เป็นองค์กรที่ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ผู้รู้เห็นเกี่ยวกับวิวัฒนาการของการแพทย์ในประเทศอังกฤษมาอย่างต่อเนื่องถึงปัจจุบัน The Welcome Trust Centre for the History of Medicine มีฐานข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้รู้เห็นที่ครอบคลุมประเด็นต่างๆ มากที่สุด โดยจัดข้อมูลตามชื่อเรื่องและเรียงลำดับตามวันเวลา โดยสามารถเข้าสืบค้นได้ที่ http://www.ucl.ac.uk/histmed/publications/welcome_witnesses_c20th_med

นอกจากการสัมภาษณ์ผู้รู้เห็นช่วยให้ได้ข้อมูลจากประสบการณ์ตรง เพื่อนำมาจัดเก็บเป็นเอกสารจดหมายเหตุแล้ว ยังเป็นแหล่งความรู้ทางประวัติศาสตร์สำคัญที่ไม่เพียงเสริมความสมบูรณ์ให้กับข้อมูลเอกสารเท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งที่ทำให้การประเมินคุณค่าของข้อมูลเอกสารเป็นไปอย่างถูกต้องมากขึ้นด้วย อนึ่ง ผู้เข้าร่วมสัมมนามีความตื่นตัวและสนุกสนานที่ได้พบปะพูดคุยกับกลุ่มคนที่เคยทำงานร่วมกันมาก่อน และสามารถเชื่อมโยงไปยังข้อมูลบางส่วนหรือไปยังบุคคลที่เราไม่สามารถหาต้นฉบับได้จากเอกสารอีกด้วย

โดยสรุปแล้ว การจัดตั้งหอจดหมายเหตุและพิพิธภัณฑ์สุขภาพไทย ช่วยอำนวยความสะดวกหลายประการแก่สาธารณชน นั่นคือ เอกสารที่รับมอบจากหน่วยงานหรือบุคคล จะได้รับการจัดเก็บเป็นเอกสารจดหมายเหตุ และมีการป้องกันไม่ให้เอกสารที่อยู่ในครอบครองทุกประเภทเสื่อมสภาพเร็วเกินไปตามหลักวิชาการจดหมายเหตุ นอกจากนี้ หอจดหมายเหตุฯ ยังพัฒนาเครื่องมือช่วยค้นและฐานข้อมูลสำหรับควบคุมเอกสาร ทั้งระบบรูปเล่มและระบบสืบค้นออนไลน์ ในท้ายที่สุด หอจดหมายเหตุฯ ยังจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องทุกปี เช่น จัดนิทรรศการภายในหอพิพิธภัณฑ์สุขภาพไทย จัดสัมมนาผู้รู้เห็นทางประวัติศาสตร์สุขภาพไทยทั้งในท้องถิ่นและส่วนกลาง รวมทั้งการจัดทำบัญชีเอกสารส่วนบุคคลตามที่ได้รับการร้องขอ เป็นต้น

หากต้องการศึกษาข้อมูลหรือเยี่ยมชมหอจดหมายเหตุฯ สามารถเข้าไปเยี่ยมชมผ่านทางเว็บไซต์ได้ที่ www.nham.or.th

ตั้งแต่ พ.ศ. 2551 เป็นต้นมา หอจดหมายเหตุและพิพิธภัณฑ์สุขภาพไทยได้ร่วมกับหน่วยงานต่างๆ จัดการสัมมนาผู้รู้เห็นแล้ว 3 ครั้ง ในหัวข้อเรื่อง ประวัติศาสตร์และความทรงจำ: งานสาธารณสุขชุมชนจากยุคบุกเบิกถึงสิ้นแผนพัฒนาการสาธารณสุข ฉบับที่ 5 กระบวนการพัฒนาและรับรองคุณภาพโรงพยาบาล (Hospital Accreditation) และประวัติศาสตร์สาธารณสุขชุมชน

การแสดงหนังใหญ่ของคณะวัดชนอน ในพิธีศพระศรวรธรรมพิทักษ์ เจ้าอาวาสวัดม่วง จ.ราชบุรี เมื่อปี 2550 (ภาพโดย ชยุดมภ์ ประกอบแก้ว)

บทบาทของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ในการรักษามรดกวัฒนธรรม ที่จับต้องไม่ได้

ปณิดา สรวาสี

คำว่า “มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้” เป็นคำที่เพิ่งใช้กันไม่ถึง 10 ปี มาจากภาษาอังกฤษว่า intangible culture heritage หรือเรียกสั้นๆ ว่า ICH โดยมีที่มาที่สืบเนื่องจากความพยายามขององค์การยูเนสโก (UNESCO) ที่เริ่มเห็นว่าการปกป้องรักษามรดกวัฒนธรรมจะทำเพียงแค่การปกป้องมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้เท่านั้นไม่เพียงพอ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่ามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และควรจะต้องทำการปกป้องและรักษาทั้งสองสิ่งนี้ไปพร้อมๆ กัน มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้จึงได้รับความสนใจกว้างขวางมากขึ้น ส่งผลไปสู่การกระตุ้นให้มีการปกป้องวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น

ยูเนสโก เข้ามา “เล่น” เรื่องของการปกป้องมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้อย่างจริงจัง ตั้งแต่ ค.ศ. 1989 โดยได้นิยามความหมายของมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ว่าหมายถึง “วิถีปฏิบัติ การแสดงออก การแสดงความคิด ความรู้ ทักษะ ของชุมชน กลุ่มคน หรือแม้กระทั่งบุคคล ที่ตระหนักว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของมรดกวัฒนธรรมนั้น และมีการส่งผ่านจากรุ่นสู่รุ่น มีการสร้างสรรค์อย่างต่อเนื่องที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของพวกเขา นำไปสู่อัตลักษณ์และความสืบเนื่องของวัฒนธรรม ซึ่งเป็นแนวทางที่สนับสนุนการเคารพในความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการสร้างสรรค์ของมนุษย์¹

ตัวอย่างของมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ได้แก่ ประวัติศาสตร์คำบอกเล่า เช่น บทกวี นิทานวรรณกรรม การแสดง เช่น การเล่นดนตรี การร้องเพลง การเดินรำ การเชิดหุ่น และการละคร พิธีกรรมและงานเฉลิมฉลอง งานช่าง งานฝีมือ ระบบความรู้พื้นบ้านเกี่ยวกับยารักษาโรค ดาราศาสตร์ และโลกธรรมชาติ รวมไปถึงแหล่งและพื้นที่ที่ใช้จัดกิจกรรมและเหตุการณ์สำคัญทางวัฒนธรรม²

ปรากฏการณ์การปกป้องมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ที่เกิดขึ้น อุบัติไปด้วยข้อวิพากษ์ คำถาม ข้อคิดเห็นต่างๆ ต่อแนวคิดดังกล่าวอย่างมากมาย ไม่ว่าจะเป็น คำนิยามว่า ICH คืออะไร ICH เป็นของใคร ปัญหาสิทธิและการเข้าถึงข้อมูลระหว่างเจ้าของวัฒนธรรมกับหน่วยงานรัฐ วิธีการปกป้องและอนุรักษ์ แนวทางการทำงานที่จำเป็นและที่เหมาะสมอยู่ตรงไหน

ริชาร์ด คิวริน (Richard Kurin) อดีตผู้อำนวยการศูนย์วิถีชีวิตพื้นบ้านและมรดกวัฒนธรรมแห่งสถาบันสมิธโซเนียน (Smithsonian Center for Folklife and Cultural Heritage) เป็นคนหนึ่งที่วิพากษ์และติดตามประเด็นนี้อย่างต่อเนื่อง เขาได้วิพากษ์เสนอคำถาม และข้อท้าทายที่แหลมคม เกี่ยวกับการปกป้องมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ไว้มากมายมาตั้งแต่ต้น อาทิ การแยกการปกป้องระหว่างมรดกวัฒนธรรมจับต้องได้และจับต้องไม่ได้เป็นเรื่องผิดธรรมชาติและเป็นปัญหา เพราะทั้งสองสิ่งสัมพันธ์กัน จะปกป้องอย่างใดอย่างหนึ่งก็เป็นปัญหา เช่น ภูเขาแม่น้ำ ถ้ำ หรือ สถานที่บางแห่ง จะมีความหมายก็ต่อเมื่อสัมพันธ์กับเรื่องเล่า ตำนาน หรือประเพณีบางอย่าง ที่เป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ถ้ามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้นั้นขาดกับสิทธิมนุษยชน จะนับ

ว่ายังคงปกป้องอยู่หรือไม่ ประเพณีแบบไหนที่ควรปกป้อง ประเพณีร่วมสมัยในปัจจุบันหรือประเพณีแบบจารีตในอดีต รวมไปถึงการตระหนักถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น เมื่อนำแผนไปปฏิบัติไปใช้ เช่น การรื้อฟื้นประเพณีบางอย่างขึ้นมาใหม่เพื่อต้องการให้คงอยู่ต่อไป อาจถูกแต่งแต้มด้วยอุดมการณ์ทางการเมือง และนำไปสู่การสร้างควมบริสุทธิ์ทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยอาจ ถูกละทิ้งหรือกำจัด หรือแม้กระทั่งการรื้อฟื้นวัฒนธรรมบางอย่างอาจเบี่ยงเบนจุดมุ่งหมายเพื่อไปตอบสนองการท่องเที่ยวหรือการพาณิชย์มากกว่า

ที่สุดแล้วอนุสัญญาว่าด้วยเรื่องการปกป้องมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของยูเนสโก ยังไม่ค่อยจะลงตัวนัก พุดง่าย ๆ ว่า ขณะนี้มันไม่ใช่คำตอบสำเร็จรูปที่สามารถนำไปใช้สำหรับทุกวัฒนธรรมทั่วโลก ที่มีบริบทเงื่อนไข ข้อจำกัด ที่แตกต่างกัน เชื่อได้ว่าเมื่อมีตัวอย่างเพิ่มมากขึ้นในวิธีและกระบวนการทำงานในการปกป้องและอนุรักษ์ คำนิยาม แนวคิด และการปฏิบัติการณ์จะคลี่คลายและพัฒนาไปในแนวทางที่ชัดเจนและเป็นประโยชน์ต่อเจ้าของวัฒนธรรมอย่างแท้จริง

สำหรับในประเทศไทย ดูเหมือนว่าองค์การภาครัฐที่สมาทานแนวคิดของยูเนสโก ในการปกป้องมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้คือ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) ซึ่งได้ริเริ่มโครงการภูมิบ้านภูมิเมือง เมื่อ พ.ศ. 2548 ที่พยายามรวบรวมบันทึก ขึ้นทะเบียนมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ในทุกรัฐภาคของประเทศ โดยแบ่งคณะทำงานตามภาคและจังหวัด โดยข้าราชการสำนักงานวัฒนธรรมแต่ละจังหวัดเป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูล แล้วส่งกลับข้อมูลมาที่ส่วนกลาง แนวทางการปฏิบัติแบบบนลงล่างของภาครัฐแบบนี้ก็มักจะถูกตั้งคำถามอยู่เสมอถึงระดับการมีส่วนร่วมและอำนาจการตัดสินใจของชุมชน กระบวนการในคัดเลือกหรือขึ้นทะเบียนมรดกวัฒนธรรมกระทำโดยใคร รวมไปถึงเรื่องกรรมสิทธิ์หรือสิทธิในข้อมูลเหล่านั้นเป็นของใคร เจ้าของวัฒนธรรมจะสามารถเข้าถึงข้อมูลเหล่านี้ด้วยวิธีการใดช่องทางใด หลังจากขึ้นทะเบียนแล้วแนวทางการปกป้องจะเป็นอย่างไรต่อไป เพราะการขึ้นทะเบียนหรือทำ inventory เป็นเพียงขั้นแรกในแนวทางการปกป้อง แต่ไม่ได้หมายความว่าเมื่อขึ้นทะเบียนแล้วมรดกวัฒนธรรมนั้นจะได้รับการสืบทอด มีชีวิตต่อไปอย่างเข้มแข็งยั่งยืนโดยอัตโนมัติ

ในฐานะที่ผู้เขียนทำงานเกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น จึงปรารถนาจะแลกเปลี่ยนมุมมองในอีกด้าน

¹ UNESCO 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Heritage.

² อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมใน Richard Kurin. “Safeguarding Intangible Cultural Heritage in the 2003 UNESCO Convention: a critical appraisal”. Museum International. Vol. 56 no. 1-2, 2004.pp 66-77.

หนึ่งของการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ที่ไม่ได้รับริเริ่มโดยรัฐแต่ทำโดยท้องถิ่น ในที่นี้ก็คือชาว พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย ที่มีราว 700 แห่งในปัจจุบัน³ ดำเนินการโดยชาวบ้าน ชุมชน วัด หรือแม้แต่เอกชน มีเนื้อหาการจัดแสดงที่หลากหลายมาก จำนวนกว่าครึ่งจัดแสดงข้าวของและเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิตท้องถิ่น ภูมิปัญญา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น งานฝีมือ อย่างไรก็ตามก็ตีบรรดาชาวพิพิธภัณฑ์ที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมเหล่านั้นคงไม่ทราบว่าจะอนุญาตว่าด้วยเรื่องการปกป้องมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หมายถึงอะไร ทำอย่างไร แต่สำนึกในการ สงวนรักษาและปกป้องมรดกวัฒนธรรมของตนเองก็มีอยู่ในหลายพื้นที่ หลายวัฒนธรรม ในที่นี้ผู้เขียนจะขอ ยกตัวอย่างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นบางแห่งที่พยายามทำ หน้าที่ที่เรียกได้ว่ายากยิ่ง เราอาจเรียกว่าการปกป้อง และอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ด้วยตนเอง ลองมาพิจารณาว่าพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมีบทบาท ในการปกป้องและอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมอย่างไร

พิพิธภัณฑ์ผ้า : การสร้างสรรค์ที่ไม่เคยหยุดนิ่งของชุมชน

การทอผ้าถือเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ในแต่ละท้องถิ่นจะมีความแตกต่างกันไปทั้ง วัสดุ ดิบ สี ลวดลาย เทคนิคการทอ ขึ้นกับ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ตลอดจนการผสมผสานค่านิยมในสังคม ความงามของผ้าผืนหนึ่งเกิดขึ้นจากการผสมผสานระหว่างความสามารถ จินตนาการ เวลา และความอดทนของผู้ทอ ผ้าทอผืนหนึ่งจึงเป็น แหล่งรวบรวมสรรพวิชาสาขาต่างๆ มากมายเข้าด้วยกัน ทั้งศิลปะ วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ฯลฯ และมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวไม่เหมือนกัน โกมล พานิชพันธ์ เจ้าของพิพิธภัณฑ์โกมลผ้าโบราณ จ.แพร่ เคยกล่าวไว้ในคราวงานประชุมพิพิธภัณฑ์ในศตวรรษหน้าที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรว่า

“ผ้าที่ทำขึ้นมาร้อยชิ้นพันชิ้นไม่มีวันเหมือนกัน โดยที่โลโก้ไม่เหมือนกัน เหมือนลายเซ็นแต่เซ็นด้วยเส้นใยผ้า”⁴

อย่างไรก็ดี การทอผ้าตามครัวเรือนในหมู่บ้านของไทยอยู่ในสถานการณ์ที่เริ่มลดน้อยลงตั้งแต่หลัง

สงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา เมื่อระบบเงินตราเข้ามาแทนที่ระบบการค้าแบบดั้งเดิม โรงงานอุตสาหกรรมที่ผลิตได้ครั้งละมากๆ และมีต้นทุนการผลิตที่ต่ำกว่าเข้ามาแทนที่หัตถกรรมที่ผลิตได้ช้ากว่า นอกจากนี้ประเพณีบางอย่างที่สัมพันธ์กับการทอผ้าเปลี่ยนไปหรือสูญหายไปทำให้การทอผ้าสูญหายตาม เช่น การถวายผ้าห่มพระธาตุ ผ้าห่มพระพุทธรูป และผ้ากฐิน และที่สำคัญในยุคโลกาภิวัตน์ เมื่อโลกกลายเป็นหนึ่งเดียว วัฒนธรรมท้องถิ่นหลายอย่างปรับเปลี่ยน ผสมผสานกับวัฒนธรรมที่เข้ามาจากข้างนอก ชีวิตประจำวันของคนในสังคมส่วนใหญ่เป็นแบบสมัยใหม่ที่ต้องการความสะดวกสบาย ประหยัดเวลา การนุ่งห่มเสื้อผ้าที่ผลิตจากโรงงาน ราคาไม่แพง ซื้อหาได้ง่ายตามท้องตลาดเป็นที่นิยม ทำให้ดูเหมือนว่าผ้าทอแบบดั้งเดิมอยู่ในภาวะที่เสี่ยงต่อการสูญหาย แต่ท่ามกลางความทันสมัยก็เกิดปรากฏการณ์ท้องถิ่นนิยม และอีกหลายปัจจัยที่ทำให้ผ้าไทยหรือผ้าทอมือได้รับความนิยม⁵ หัตถกรรมการทอผ้าที่อาศัยภูมิปัญญาดั้งเดิมในบางชุมชน จึงสามารถดำรงอยู่และสืบต่อมาได้ โดยการปรับเปลี่ยนวิธีการ รูปแบบ หน้าที่การใช้งานกันขนานใหญ่ การตลาดได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในทุกกระบวนการตั้งแต่การผลิต เริ่มจากวัสดุ สี ลวดลาย เทคนิค

พิพิธภัณฑ์ที่จัดแสดงผ้าและสิ่งทอมีเกือบ 30 แห่งกระจายอยู่ทั่วประเทศ บางแห่งเป็นคอลเล็กชันของนักสะสม ที่โชว์ผ้าทอฝีมือดี ลวดลายโบราณ หากอยากเก็บสะสมกันมาเป็นสิบๆ ปี ผู้ชมอดไม่ได้ที่จะต้องตื่นตาตื่นใจกับมรดกที่ล้ำค่าประมาณค่ามิได้ ในขณะเดียวกัน ก็ยังมีพิพิธภัณฑ์ผ้าอีกประเภทหนึ่ง ที่อาจไม่ได้มีผ้าทอโบราณให้ชม แต่จัดแสดงผ้าทอที่เป็นอัตลักษณ์ชุมชนให้คนนอกได้รู้จักว่า ผ้าทอหมู่บ้านนี้มีลวดลายอย่างไร ความหมายที่อยู่บนผืนผ้าคืออะไร กระบวนการทอว่าจะได้ผ้าผืนหนึ่งมีขั้นตอนอย่างไร เช่น พิพิธภัณฑ์วัดต้นแก้ว ตำบลเวียงยอง อำเภอเมืองจังหวัดลำพูน พิพิธภัณฑ์ผ้าทอล้านนาเชียงแสน วัดพระธาตุผาเงา อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย พิพิธภัณฑ์ทั้งสองแห่งนี้เป็นพิพิธภัณฑ์ของชุมชน ที่นำโดยเจ้าอาวาส และคณะศรัทธาที่ห่วงใยว่าการทอผ้าลายพื้นเมืองกำลังจะหมดไป จึงสร้างพิพิธภัณฑ์ขึ้น สำหรับเป็นสถานที่จัดแสดงและบอกเล่ากระบวนการทอผ้า ลวดลาย และเทคนิคต่างๆ

³ อ้างอิงจากข้อมูลโครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น: การจัดทำฐานข้อมูลพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น, ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร กันยายน 2552.

⁴ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. พิพิธภัณฑ์ในศตวรรษใหม่. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2545 หน้า 33.

⁵ อ่านเพิ่มเติมใน นิติ ภัทรพันธ์ “วัฒนธรรมเก็บสะสม “ใจรัก” และ “กำไร”. ใน ประวัติศาสตร์ในมิติวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2551.

นอกจากนี้ ทั้งสองพิพิธภัณฑ์พยายามทำให้เห็นจริงๆ ว่า คนในชุมชนพื้นฟู อนุรักษ์ และพยายามส่งต่อภูมิปัญญาแขนงนี้ได้อย่างไร ด้วยการชักชวนกลุ่มแม่บ้าน มารวมตัวกันทอผ้า ในบริเวณวัด และมีร้านค้าเล็กๆ ภายในเป็นที่จำหน่ายสินค้า แน่หนอนว่าการทอผ้าของทั้งสองแห่งไม่ได้เป็นการรับใช้หรือมีหน้าที่เฉพาะในประเพณีหรือสังคมเจ้าของวัฒนธรรมเหมือนเดิมอีกต่อไป แต่เป็นการทอเพื่อขาย หรือทอไว้ใส่เอง ในโอกาสงานบุญ และการที่นักท่องเที่ยวซึ่งเป็นคนนอก เข้ามาชื่นชมและเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาแขนงนี้ เป็นสิ่งค้ำจุนภายนอกส่วนหนึ่งที่ช่วยพยุงการทอผ้าและฐานะทางเศรษฐกิจของผู้ทอให้มีชีวิตอยู่ได้

แต่ควรกล่าวด้วยว่า กิจกรรมเหล่านี้ไม่ได้เป็นหลักประกันที่ยั่งยืนว่า มรดกวัฒนธรรมแขนงนี้จะยังยืนหยัดปลิวสวน แม้จะมีการแลกเปลี่ยน ถ่ายทอด เทคนิค ลวดลาย ระหว่างช่างทอรุ่นอาวุโส และแม่บ้านวัยกลางคนอยู่บ้าง แต่ปัญหาที่ประสบคือ การส่งผ่านความรู้และภูมิปัญญาต่อไปเยาวชนในรุ่นปัจจุบัน ซึ่งเด็กๆ ในปัจจุบันมีทางเลือกในประกอบอาชีพอื่นที่มีรายได้มากกว่า เช่น ที่วัดต้นแก้ว ลำพูน เด็กที่จบการศึกษาภาคบังคับหลายคนในหมู่บ้านเวียงยอง เลือกที่จะไปทำงานในนิคมอุตสาหกรรมจังหวัดลำพูน มากกว่าจะมานั่งหลังชดหลังแข็งทอผ้ายกดอกลำพูนในบรรยากาศเจียบๆ ภายในโรงทอของวัด ที่ใช้เวลาไม่ต่ำกว่า 3 วันกว่าจะได้ผ้าหนึ่งผืน ขายได้ผืนละ 700 บาท หักต้นทุนแล้วได้ค่าจ้างหลักร้อยเท่านั้น จึงเป็นเรื่องที่น่าคิดต่อไปว่า ในกรณีนี้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและชุมชนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการ “ริเริ่ม” ในการปกป้องและอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาของตนเอง แต่ท้ายที่สุดแล้ว สิ่งที่ทำทลายมากขึ้นไปอีกคือ ทำอย่างไรให้ภูมิปัญญาดังกล่าวได้รับการตระหนักถึงความสำคัญของคนในชุมชน และองค์กรที่เกี่ยวข้อง ในการส่งไม้ต่อไปได้เรื่อยๆ ในขณะที่ยังมีศักยภาพในการพัฒนา

การสัมภาษณ์ และเก็บข้อมูลเกี่ยวกับวิถีและขั้นตอนการทอลวดลายและความหมาย เครื่องมือ วัสดุดิบ หรือแม้กระทั่งประวัติชีวิตของผู้ทอ ที่จะสามารถเชื่อมโยงให้เข้าใจภาพรวมของประวัติศาสตร์ในท้องถิ่น เป็นกระบวนการขั้นแรกๆ ในการอนุรักษ์และสงวนรักษามรดกภูมิปัญญา พิพิธภัณฑ์โกมลผ้าโบราณ อำเภอลองจังหวัดแพร่ เป็นอีกยกตัวอย่างที่พยายามบันทึก

คุณยายมยุรี อุปโรจน์ หันกลับมารวมกลุ่มทอผ้ากับวัดต้นแก้ว จ.ลำพูน หลังจากทิ้งการทอผ้ามาเกือบ 50 ปี (ภาพโดย ปณิดา สระวาสี)

คุณยายพวงทอง มณีซัด ช่างทอฝีมือดีของกลุ่มทอผ้าวัดต้นแก้ว จ.ลำพูน ที่เคยรับจ้างทอผ้าให้กับโรงงานเจ้าหญิงส่วนบุญ ตั้งแต่อายุ 15 ปี (ภาพโดย ปณิดา สระวาสี)

มุมจัดแสดงผ้าทอและลวดลายโบราณในพิพิธภัณฑ์ผ้าทอเชียงแสน วัดพระธาตุผางาม จ.เชียงราย (ภาพโดย ปณิดา สระวาตี)

ข้อมูลเกี่ยวกับลวดลายผ้าทอโบราณเอาไว้ได้อย่างน่าสนใจ พิพิธภัณฑ์แห่งนี้เป็นพิพิธภัณฑ์เอกชน ที่มีคุณโกมล พานิชพันธ์เป็นเจ้าของ คุณโกมลเป็นคนเมืองลอง ขณะเดียวกันก็เป็นนักสะสมผ้าด้วย ด้วยแว่นตาของนักสะสมที่เห็นความงามของลายผ้าโบราณเมืองลอง ว่ามีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ลวดลายเหมือนกับภาพเขียนจิตรกรรมเวียงต้า เขาจึงหาวิธีอนุรักษ์ลายผ้าโบราณและการทอผ้าในแบบของอำเภอลองเอาไว้ โดยใช้วิธีการลอกแบบลายผ้าโบราณเก็บเอาไว้ทั้งหมด แล้วนำกลับไปให้ชาวบ้านแกะลายเดิมขึ้นมา นำเอาลายผ้าเก่ามาทำซ้ำ แต่จะพัฒนาในแง่สีสันทันให้ตรงกับรสนิยมของผู้สวมใส่ และมีเทคนิคการทอที่เปลี่ยนฟืมและทอให้แน่นขึ้นกว่าเดิม แต่ยังคงไว้ซึ่งลวดลายและรูปแบบจังหวะของผ้าคือ หัวซิ่น ตัวซิ่น และตีนซิ่น นำขายออกสู่ตลาดเฉพาะกลุ่มในกรุงเทพฯ และผู้ที่สนใจผ้าทอลายโบราณ นอกจากจะอนุรักษ์ลายผ้าโบราณไว้แล้ว จะเห็นได้ว่าพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นสามารถเป็นศูนย์กลางในการบูรณาการภูมิปัญญาดั้งเดิมให้ฟื้นตัวขึ้นมาอย่างมีชีวิตชีวาด้วยการปรับเปลี่ยนภูมิปัญญาให้เข้ากับสังคมสังคมปัจจุบัน ทำให้คนในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นของตนเอง และกลายเป็นช่องทางหนึ่งในการสร้างรายได้สู่ชุมชน

พิพิธภัณฑ์หนังใหญ่ :

สถาบันสืบทอดความรู้และภูมิปัญญา

หนังใหญ่ มหรสพชั้นครูที่เป็นการผสมผสานศิลปะหลายแขนง แต่ในปัจจุบันหนังใหญ่ก็ประสบภาวะการณณ์เช่นเดียวกับศิลปะการแสดงแบบดั้งเดิมหลายแขนง เมื่อเผชิญหน้ากับคู่แข่งที่ทรงพลังในโลกสมัยใหม่อย่าง รายการทางโทรทัศน์ ละคร และภาพยนตร์ ปัจจุบันการแสดงหนังใหญ่เหลือเพียงสามคณะเท่านั้นที่ยังคงสืบสานการแกะสลักตัวหนังและการเชิดหนังใหญ่เอาไว้ ได้แก่ หนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี หนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง และหนังใหญ่วัดขนอน จังหวัดราชบุรี หนังใหญ่ทั้งสามคณะ สร้างพิพิธภัณฑ์ของตนเองขึ้น เพื่อจัดแสดงตัวหนังโบราณอายุหลายร้อยปี พร้อมๆ ไปด้วยสืบทอดการเชิด และการแกะสลักตัวหนัง

พิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง จัดแสดงตัวหนังใหญ่ที่มีอายุยาวนานกว่า 200 ปี ตามประวัติหนังชุดนี้รับงานแสดงอยู่ทางภาคใต้ จนกระทั่งพระยาศรีสมุทรโกศชัยโชคชิตสงคราม (เกตุ ยมจินดา) เจ้าเมืองระยองในสมัยนั้น ได้ทราบกิตติศัพท์ของหนังใหญ่ชุดนี้ จึงได้ติดต่อซื้อมาทั้งชุดประมาณ 200 ตัว และจ้างครูหนังหรือนายโรงนี้มาเป็นครูฝึกถ่ายทอดให้

(ซ้าย) วิทยากรจากพิพิธภัณฑ์หนังตะลุงสุชาติ ทรัพย์สิน กำลังสอนวิธีการลอกลายและการตอกตัวหนังให้กับเด็กๆ ในชุมชนวัดบ้านดอน (ภาพโดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร)

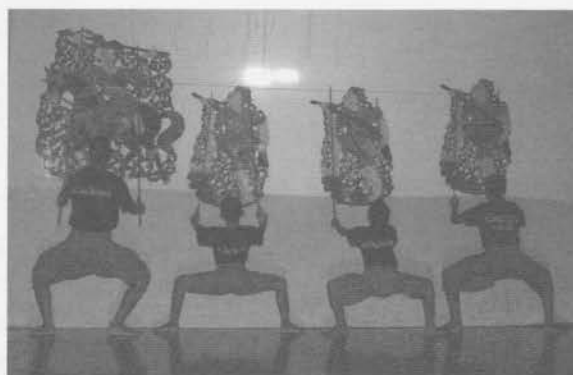
(ขวา) การฝึกหัดตอกลวดลายลงบนกระดาษแข็งให้ชำนาญ ก่อนที่จะตอกลวดลายลงบนหนังจริง (ภาพโดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร)

กับคนในปกครองของพระยาศรีสมุทรฯ ราว พ.ศ. 2430 เมื่อวัดบ้านดอนสร้างเสร็จ จึงมีการนำหนังใหญ่ชุดดังกล่าวมาถวายวัดบ้านดอน เพื่อจ่ายต่อการนัดฝึกซ้อมของครูหนังและวงปี่พาทย์ ภายหลังเมื่อความบันเทิงสมัยใหม่เข้ามาแทนที่ความบันเทิงแบบโบราณ การเล่นหนังใหญ่ค่อยๆ ซบเซาลง เมื่อตัวหนังไม่ได้ถูกนำออกมาเล่นและขาดการจัดเก็บอย่างถูกต้อง ตัวหนังและตัวคาบที่ทำด้วยไม้จึงผุร่อนไปตามเวลา พร้อมๆ กับคนเชิดรุ่นเก่าที่ค่อยๆ ทยอยเสียชีวิตไป

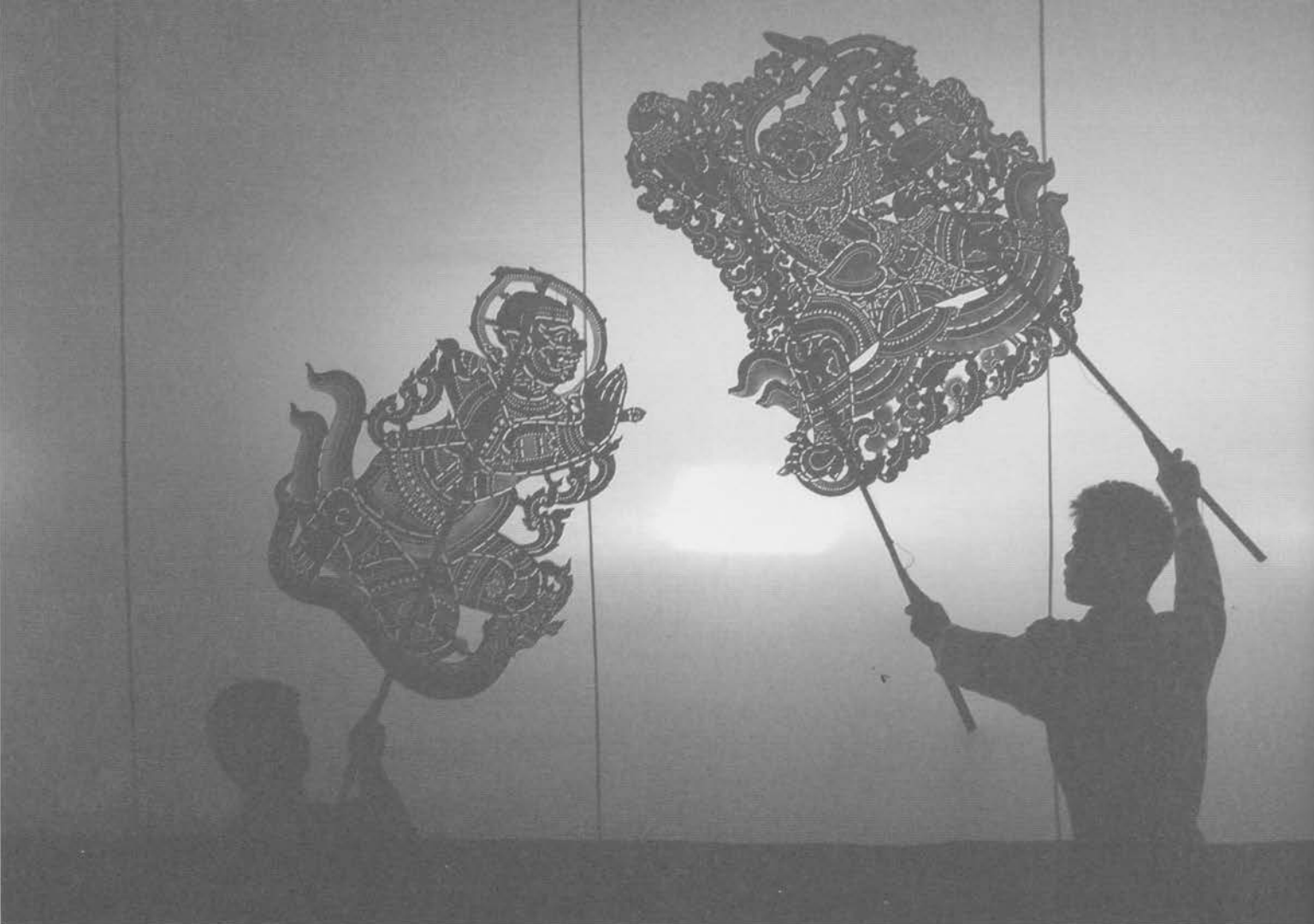
หนังใหญ่วัดบ้านดอนกลับฟื้นคืนชีวิตอีกครั้งราว พ.ศ. 2523 ในคราวประกวดหมู่บ้านดีเด่น เมื่อชาวบ้านนึกถึงหนังใหญ่ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เด่นของบ้านดอน จึงร่วมกันฟื้นฟูศิลปะการแสดงแขนงนี้ขึ้นมาอีกครั้ง และในครั้งนั้นทางคณะได้รับรางวัลรวมถึงการแสดงเป็นที่ถูกอกถูกใจของผู้ดู ทำให้คณะหนังใหญ่มีกำลังใจในการพลิกฟื้นตำนานหนังใหญ่และออกแสดงตามงานต่างๆ การพลิกฟื้นของหนังใหญ่ทำให้ทางวัดบ้านดอนสร้างพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่ขึ้น พร้อมกับทำห้องประชุมเพื่อให้ผู้มาเยี่ยมชมได้รับฟังบรรยายสรุปและชมวิดีโอทัศน์การแสดงหนังใหญ่ นอกจากนี้ยังอนุรักษ์ตัวหนังชุดเก่าเบื่องต้นโดยการจัดทำตู้เก็บตัวหนัง และเปลี่ยนตัวหนังทั้งหมดและจัดทำตัวหนังใหม่เพิ่มเติมอีก 77 ตัว เพื่อใช้แสดงร่วมกับตัวหนังเก่า ซึ่งยังคงใช้แสดงอยู่ในปัจจุบัน

ปัจจุบันผู้เชิดหนังใหญ่วัดบ้านดอนเป็นเยาวชนบ้านดอนที่รักและสนใจศิลปะพื้นบ้านเก่าแก่แขนงนี้ อย่างไรก็ตามแม้การแกะสลักตัวหนังใหญ่มิได้เป็นความรู้ดั้งเดิมในหมู่บ้าน แต่ชาวบ้านดอนเห็นว่าการแกะสลักหนังใหญ่เป็นอีกปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การอนุรักษ์และ

สืบทอดการแสดงหนังใหญ่จะดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน จึงริเริ่มโครงการอนุรักษ์หนังใหญ่วัดบ้านดอนในรูปแบบของการสอนแกะสลักตัวหนังและการลอกลายขึ้น โดยเป็นความร่วมมือระหว่างพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดบ้านดอนในชุมชน ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร และตัวแทนจากพิพิธภัณฑ์หนังตะลุงสุชาติ ทรัพย์สิน ที่มาสอนให้ชาวบ้านได้รู้จักวิธีการแกะสลักหนังใหญ่ การลงสี และยังร่วมมือกับคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานีในการลอกลายด้วยกระดาษไข และการทำสำเนาพิมพ์เขียวเพื่อเก็บไว้ใช้ในการแกะสลักหนังใหญ่ในอนาคต กิจกรรมที่เกิดขึ้น ทำให้เด็กๆ ผู้ปกครอง ครู และผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนใช้เวลาว่างวันเสาร์อาทิตย์มาฝึกฝน ความสนใจในมรดกท้องถิ่นของคนในชุมชนเริ่มขยายวงกว้างมากขึ้นไม่เฉพาะแต่คนในคณะหนังใหญ่ นอกจากนี้ยังทำให้การแกะหนังกลายเป็นหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนวัดบ้านดอนในปัจจุบันด้วย

การฝึกซ้อมเชิดหนังของคณะเยาวชนหนังใหญ่วัดบ้านดอน จ.ระยอง (ภาพโดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร)

การแสดงหนังใหญ่ของคณะวัดขนอน ในพิธีศพระศรวรธรรมพิทักษ์ เจ้าอาวาสวัดม่วง จ.ราชบุรี เมื่อปี 2550 (ภาพโดย ชยุตม์ ประกอบแก้ว)

การเกิดขึ้นของพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดขนอน จ.ราชบุรี เป็นไปในลักษณะเดียวกัน คือมีคอลเล็กชั่นหนังใหญ่โบราณอยู่แต่ถูกทิ้งร้างเอาไว้โดยไม่ได้ถูกหยิบมาแสดงเป็นเวลานาน กว่าหนังใหญ่วัดขนอนจะเป็นที่รู้จักในปัจจุบัน ทางคณะล้วนเผชิญกับปัญหานานับประการ เริ่มจากความนิยมในการเล่นหนังใหญ่ที่ซบเซาลง ทำให้ตัวหนังถูกทอดทิ้งและอยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรม ปรากฏการณ์การร่วมกันอนุรักษ์ศิลปะการแสดงแขนงนี้ เริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2532 โดยพระครูพิทักษ์ศิลปาคม ท่านเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน ชาวบ้าน และหน่วยงานราชการในจังหวัด ภายใต้โครงการจัดทำหนังใหญ่ชุดใหม่ของวัดขนอน ตามพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อใช้ทดแทนชุดเก่าที่ชำรุด ส่วนหนังชุดเก่าได้รับการลอกถ่ายเก็บไว้และนำมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ โดยมีอาจารย์จากมหาวิทยาลัยศิลปากร และผู้เชี่ยวชาญในการแกะหนังเข้ามาช่วยเหลือ

การฟื้นฟูและอนุรักษ์หนังใหญ่ในครั้งนั้น ทำให้คณะหนังใหญ่วัดขนอนกลับมามีชีวิตอีกครั้ง กลายเป็นแหล่งอนุรักษ์และเรียนรู้ฝึกฝนศิลปะการทำตัวหนัง การเชิดหนัง การบรรเลงปี่พาทย์ประกอบการแสดงหนัง

รวมถึงสร้างพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่ โดยปรับปรุงบูรณะหมู่เรือนไทยที่เป็นภูมิสงฆ์และศาลาการเปรียญ ดัดแปลงเป็นพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่เพื่อใช้เป็นสถานที่เก็บรักษาตัวหนังใหญ่ชุดเก่าที่ล้ำค่าอย่างถูกวิธี สามารถใช้เป็นแหล่งค้นคว้าวิทยากรแขนงนี้แก่ผู้สนใจได้โดยทั่วไป

ปัจจุบันหนังใหญ่วัดขนอน อยู่ภายใต้การดูแลของพระครูพิทักษ์ศิลปาคม ที่มีการบริหารจัดการและพัฒนาหนังใหญ่วัดขนอนให้เป็นที่รู้จัก วิธีการหนึ่งที่ท่านเจ้าอาวาสนำมาใช้ จนทำให้หนังใหญ่วัดขนอนมีการอนุรักษ์และสืบทอดอย่างต่อเนื่อง ใช้แนวคิดที่เริ่มจากการมองว่า ถ้าจะอนุรักษ์หนังใหญ่ให้ยั่งยืนสืบไปต้องสร้างองค์ความรู้ให้กับคนในมิใช่พึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอกแต่เพียงอย่างเดียว ทางวัดจึงส่งลูกศิษย์ที่มีแววและสนใจศิลปะแขนงนี้อยู่แล้วศึกษาต่อด้านการเขียนลายไทยที่วิทยาลัยเพาะช่าง เมื่อจบการศึกษาแล้วจะได้กลับมาลอกถ่ายหนังชุดเก่าและพัฒนาหนังชุดใหม่ได้ด้วยตนเอง จากวันนั้นจนถึงวันนี้ลูกศิษย์ผู้นี้เป็นผู้จัดการคณะหนังใหญ่ นำคณะออกแสดงตามงานต่างๆ ทั้งในและนอกประเทศ

วิธีการอีกทางหนึ่งที่ทำให้การแสดงหนังใหญ่

สืบทอดอย่างไม่ขาดตอน คือ เปิดการแสดงหนังใหญ่และเผยแพร่มรดกแขนงนี้อย่างต่อเนื่อง โดยทางวัดสร้างโรงแสดงเป็นของตนเองและเปิดแสดงหนังใหญ่อย่างต่อเนื่องทุกวันเสาร์ จุดมุ่งหมายหลักคือให้เยาวชนนักแสดงได้ฝึกฝนวิชา และยังเป็นการเผยแพร่ศิลปะแขนงนี้ออกสู่สายตาประชาชนทั่วไปด้วย นอกจากนี้ในช่วงสงกรานต์ของทุกปี ทางวัดจะจัดงานไหว้ครูประจำปี มีการแสดงหนังใหญ่ให้ชม และมหรสพไทยอื่นๆ ที่หาชมได้ยากเช่น โขนหนังตะลุง หุ่นกระบอก ฯลฯ ซึ่งนี่ถือเป็นงานใหญ่ของวัดและเป็นช่องทางสำคัญอีกช่องทางหนึ่งในการนำเสนอและเผยแพร่หนังใหญ่ให้กับคนในวงกว้าง

ความพยายามของวัดখনอนในการปกป้อง อนุรักษ์ ฟื้นฟู และถ่ายทอดมรดกแขนงนี้มาอย่างยาวนานและต่อเนื่อง ทำให้คณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญทางวัฒนธรรมขององค์การยูเนสโก ประกาศให้การสืบทอดและฟื้นฟูหนังใหญ่วัดখনอน ได้รับรางวัลจากองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก (UNESCO) ยกย่องให้เป็น 1 ใน 6 ชุมชนดีเด่นของโลกที่มีผลงานในการอนุรักษ์ฟื้นฟูมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (The Safeguarding of Intangible Cultural Heritage: ICH) เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2550 ที่ผ่านมา

ตัวแทนเยาวชนจากกลุ่มหนุ่มสาวเมืองลำพูน กำลังเล่าถึงวิธีการทำงานของกลุ่มให้กับผู้มาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ชุมชนเมืองลำพูน (ภาพโดย ชยุตม์ ประกอบแก้ว)

พิพิธภัณฑ์ชุมชนเมืองลำพูน : เมื่อรากเหง้าสร้างพลังชีวิตให้กับหนุ่มสาว

บ้านไม้เก่าหลังสวยใจกลางเมืองลำพูน เป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์ชุมชนเมืองลำพูน ที่นี้เป็นพิพิธภัณฑ์ที่ว่าด้วยเรื่องราวประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของคนในอดีต แต่ต่างกับพิพิธภัณฑ์อื่นๆ ตรงที่ เน้นไปที่วิถีชีวิตของคนที่อยู่ในเมืองมากกว่าชนบท โดยเล่าเรื่องตั้งแต่สัณฐานและกายภาพของเมืองลำพูน ภาพถ่ายเก่าสถานที่สำคัญในตัวเมืองลำพูน ภาพถ่ายนางงามเมืองลำพูนในยุคต่างๆ ประวัติความเป็นมาของสถานที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์ซึ่งเป็นคุ้มเจ้าเก่า อายุกว่า 100 ปี ถือได้ว่าเป็นคุ้มเจ้าของเมืองลำพูนที่เหลืออยู่เพียงไม่กี่แห่ง นอกจากนี้ยังจำลองโรงภาพยนตร์ย้อนยุคสมัยคุณพ่อคุณแม่ยังสาว พร้อมโปสเตอร์หนังเก่าๆ ที่หาดูยาก รวมถึงจำลองร้านค้าโชห่วยที่ชายของสารพัด

พิพิธภัณฑ์อยู่ภายใต้การสนับสนุนโดยเทศบาลเมืองลำพูน ส่วนหัวเรือหลักในการขับเคลื่อนพิพิธภัณฑ์แห่งนี้คือ คุณณเรนทร์ ปัญญาญ และกลุ่มเยาวชนที่เรียกตัวเองว่า “กลุ่มวงแหวนทะเลปุ่น” หรือ “กลุ่มหนุ่มสาวเมืองลำพูน” อาจเรียกได้ว่าพิพิธภัณฑ์แห่งนี้

มีกลุ่มผู้บริหารจัดการที่อายุน้อยที่สุดในบรรดาพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นที่ผู้เขียนเคยไปชม และกลุ่มหนุ่มสาวเหล่านี้เป็นกำลังสำคัญที่ทำให้พิพิธภัณฑท์ไม่ใช่มีบทบาทแค่การเก็บรักษาของเก่าไว้ให้คนอื่นชม แต่รังสรรค์ให้พิพิธภัณฑท์มีบทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์กลางอนุรักษ์ปกป้อง และเผยแพร่มรดกภูมิปัญญาของเมืองลำพูน

ทุกเช้าวันเสาร์อาทิตย์ เสียงใสๆ ของพิณเป็ยะเครื่องดนตรีพื้นเมืองของภาคเหนือ ค่อยๆ ลอยออกมาจากชั้นบนของพิพิธภัณฑท์ ที่เป็นชั้นเรียนสอนเด็กๆ ในชุมชนที่สนใจอยากจะเล่นดนตรีพื้นเมืองได้ ในอดีตพิณเป็ยะเป็นเครื่องดนตรีที่ผู้ชายจะเล่นกัน เพราะต้องถอดเสื้อเล่น และใช้ส่วนของหน้าอกประกอบเข้ากับตัวกะลาเพื่อสร้างเสียงสะท้อนที่ใสและกังวาน ในอดีตชายหนุ่มชาวล้านนามักจะนิยมติดและร้องคลอไปเพื่อเกี่ยวสาวในยามค่ำคืน ชายหนุ่มที่เล่นพิณเป็ยะมักจะมีการขี้ตักว่าหนุ่มอื่นที่เล่นดนตรีพื้นๆ อย่าง ขลุ่ย ปี่ เพราะเป็นเครื่องดนตรีที่ฝึกยาก ปัจจุบันเหลือคนที่เล่นพิณเป็ยะได้น้อยมาก บ้างก็ว่าเป็นเพราะเกิดเหตุการณ์ทะเลาะแย่งจีบสาว แล้วใช้คันเป็ยะที่เป็นโลหะมาเป็นอาวุธ ทำให้ทางการสั่งห้ามเล่น บ้างก็ว่าเป็นเพราะเป็นเครื่องดนตรีที่เล่นยาก และต้องใช้เวลาฝึกฝนนาน ดังคำโบราณที่ว่า “หัดเป็ยะสามปี หัดปี่สามเดือน”

การฝึกสอนพิณเป็ยะจึงกลายเป็นกิจกรรมสำคัญของพิพิธภัณฑท์ชุมชนเมืองลำพูน แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่าการสอนดนตรีพื้นเมืองดังกล่าวเป็นการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมภายใต้บริบทใหม่ ในอดีตเป็ยะอาจเล่นเพื่อจีบสาว แต่ปัจจุบันการเล่นดนตรีก็เพื่อความรื่นรมย์หรือใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์สำหรับเด็กๆ และปัจจุบันเพศสภาพก็ได้เป็นตัวกำหนดว่าใครจะเล่นดนตรีขึ้นไหนได้หรือไม่ได้อีกต่อไป โครงการอนุรักษ์ดนตรีพื้นเมืองดังกล่าวเปิดพื้นที่และโอกาสให้ใครก็ได้ ไม่ว่าจะเป็นผู้ชายหรือผู้หญิงที่สนใจสามารถเข้ามาเรียนและฝึกฝนได้

“น้องเก๋” ลูกสาวเจ้าของร้านขายผ้าพื้นเมือง พ. ภาษาคาร ในตัวเมืองลำพูน หนึ่งในอาสาสมัครกลุ่มหนุ่มสาวที่ร่วมงานกับทางพิพิธภัณฑท์มาตั้งแต่แรกๆ เป็นผู้หญิงเพียงไม่กี่คนที่สนใจเข้ามาเรียนและฝึกฝนการเล่นพิณเป็ยะอย่างเอาใจจริงเอาใจจิงจากพิพิธภัณฑท์แห่งนี้ และกลายเป็นว่าเธอกำลังจะกลายเป็นผู้สืบทอดและส่งต่อความรู้เบื้องต้นในการเล่นดนตรีพื้นเมืองแห่งนี้ ให้กับเด็กๆ ในลำพูน และผู้ที่สนใจต่อไป

นอกจากนี้พิพิธภัณฑท์ชุมชนเมืองลำพูนยังจัดกิจกรรมต่างๆ ที่เน้นให้เยาวชนได้รู้จักและภาคภูมิใจ ประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญา ของบรรพบุรุษ เช่น โครงการตัดจ้อแบ่งตุงปีใหม่เมืองหละปุน โครงการลานของเล่นพื้นบ้านเมืองลำพูน ซึ่งแต่ละโครงการจะ

เป็นการแลกเปลี่ยนและส่งต่อความรู้ในด้านต่างๆ จากคนรุ่นก่อนไปมาเด็กรุ่นใหม่ กลุ่มหนุ่มสาวจะรวมตัวกันไปขอความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับพ่ออัยแม่อัย เกี่ยวกับประเพณีต่างๆ ในอดีต เช่น ประเพณีลอยกระทงในเทศกาลลอยกระทงของคนลำพูนในอดีต กระทงที่ทำจากกะลามะพร้าวมีไส้เทียนและตัวเทียนอยู่ด้านใน ทุกเย็นหลังเลิกเรียนหรือเลิกงานก่อนวันลอยกระทงไม่กี่วัน เราจะเห็นบรรยากาศการรวมตัวของเด็กๆ บริเวณลานด้านข้างพิพิธภัณฑท์ เพื่อมาช่วยกันทำกระทง พิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นก็กลายเป็นศูนย์กลางสำหรับเยาวชนเพื่อเรียนรู้และสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรมของตัวเอง

สังเกตได้ว่ากิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพิพิธภัณฑท์ชุมชนเมืองลำพูน อาศัยกลุ่มกลุ่มเยาวชนเป็นตัวขับเคลื่อน ในอีกด้านหนึ่งกลุ่มเยาวชนที่รวมกันนี้เป็นการประยุกต์เอาแนวคิดและวิถีปฏิบัติแบบดั้งเดิมในการรวมกลุ่มของคนหนุ่มสาวล้านนาในอดีต ที่มักจะจัดตั้งกลุ่มหนุ่มสาว มาช่วยเหลืองานส่วนรวมของชุมชนฉันใดฉันนั้น กลุ่มหนุ่มสาวเมืองลำพูนในยุคโลกาภิวัตน์ก็มีปณิธานและวิถีปฏิบัติไม่ต่างไปจากกลุ่มหนุ่มสาวในอดีต คือสิ่งที่เรียกว่า “จิตอาสา” แต่จะต่างกันบ้างตรงที่นอกจากงานบริการสาธารณะแล้ว งานที่กลุ่มนี้ทำอย่างต่อเนื่องคือ งานเรียนรู้และสืบสานวัฒนธรรมและประเพณีของท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ วิธีการรวมกลุ่มของเยาวชนเพื่อทำงานให้กับชุมชน จึงเป็นทั้งทรัพยากรที่สำคัญของพิพิธภัณฑท์ชุมชนเมืองลำพูน และสะท้อนการสืบทอดวัฒนธรรมดั้งเดิมคนลำพูนด้วย

ส่งท้าย

ความรู้สึกว่าวัฒนธรรมหรือประเพณี หรือสิ่งที่เรานิยามว่าเป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ กำลังตกอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการที่วัฒนธรรมเหล่านั้นจะสูญสลายไป ทำให้เกิดความพยายามในการที่จะปกป้อง รักษาอนุรักษ์ มรดกวัฒนธรรมต่างๆ เหล่านั้นไว้ ความรู้สึกและการตระหนักและเห็นความสำคัญ เริ่มตั้งแต่ระดับนานาชาติที่วางกรอบนโยบาย นิยาม ความหมาย และแนวคิด อย่างองค์การยูเนสโก (UNESCO) และส่งต่อแนวความคิดไปยังผู้ร่วมขบวนการ ตั้งแต่ระดับภูมิภาค ลงมาจนระดับประเทศ โดยใช้หน่วยงานภาครัฐเป็นกลไกหลักในการทำงาน

พิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นเป็นอีกกลไกหนึ่งที่ทำให้เห็นว่า เจ้าของวัฒนธรรมมีบทบาทสำคัญไม่น้อยในการที่ทำงานปกป้อง อนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมที่กำลังเผชิญหน้าอยู่กับภาวะการสูญสลายนั้น การปกป้องและอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะการแสดง ที่เราเห็นจากตัวอย่างพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นข้างต้น ไม่ใช่การแซ่แข็ง

กิจกรรมการทำกะโล่งของกลุ่มหนุ่มสาวเมืองลำพูน ในเทศกาลวันลอยกระทง (ภาพโดย ชยุตม์ ประกอบแก้ว)

มรดกวัฒนธรรมที่ไม่มีหน้าต่อสังคมแล้ว แต่มันทำให้เห็นพลวัต การปรับตัว การพัฒนา ที่ทำให้มรดกเหล่านั้นยังคงมีชีวิตต่อไป บางอย่างก็เฟื่องฟูขึ้นมาทันตาเช่น การทอผ้าที่สุโขทัย การแสดงหนังใหญ่ที่วัดชนอน การรวมกลุ่มหนุ่มสาวที่ลำพูน

การจัดการ ปกป้อง อนุรักษ์ วัฒนธรรม จึงไม่ควรจะผูกขาดอยู่กับหน่วยงานของรัฐแต่เพียงอย่างเดียว การสนับสนุน "วีรกรรมปกป้องมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้" ของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน ให้เข้มแข็งยั่งยืนเป็นประเด็นที่ผู้เกี่ยวข้องควรพิจารณา เพราะที่พูดแล้วการอนุรักษ์และปกป้องมรดกวัฒนธรรมคงจะยั่งยืนได้ก็ต่อเมื่อ เริ่มจากฐานความรู้ ความต้องการ และการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น ที่จะก่อให้เกิดความภาคภูมิใจกับเจ้าของวัฒนธรรม และกลายเป็นพลังที่พวกเขาใช้บอกเล่าอัตลักษณ์ของตนเอง

บรรณานุกรม

- ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล และคณะ. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น. ระยะที่ 2 จัดทำฐานข้อมูลพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, มิถุนายน 2550.
- นิติ ภวัครพันธุ์ "วัฒนธรรมเก็บสะสม "ใจรัก" และ "กำไร". ใน ประวัติศาสตร์ในมิติวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2551.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. พิพิธภัณฑ์ในศตวรรษใหม่. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2545.
- Kurin, Richard. "Safeguarding Intangible Cultural Heritage in the 2003 UNESCO Convention: a critical appraisal". Museum International. Vol. 56 no. 1-2, 2004.
- Kurin, Richard. "Museums and Intangible Heritage: Culture Dead or Alive?". ICOM News. No. 4, 2004.
- UNESCO 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Heritage.

สรุสาระจากการฝึกอบรมทางวิชาการ เรื่อง “การบริหารงานจดหมายเหตุ และพิพิธภัณฑ์”

ประมวลเนื้อหาเบื้องต้น โดย รศ. ดร. สมสรวง พฤติกุล
คัดสรรและเรียบเรียง โดย ชิวสิทธิ์ บุญเกียรติ

การถ่ายทอดวิสัยทัศน์และประสบการณ์ทำงาน เป็นขั้นตอนสำคัญของงานจดหมายเหตุ เพราะกระบวนการดังกล่าวสามารถพัฒนาศาสตร์ ของการจัดการเอกสารเพื่อให้งานในวิชาชีพนี้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น สมาคมจดหมายเหตุสยามเล็งเห็นถึงความจำเป็นดังกล่าว จึงได้จัดฝึกอบรมทางวิชาการ เรื่อง “การบริหารงานจดหมายเหตุและพิพิธภัณฑ์” เมื่อวันจันทร์ที่ 27 ถึงวันพุธที่ 29 เมษายน พ.ศ. 2552 แบ่งเป็นการบรรยายวันครึ่ง และศึกษาดูงานหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ หอองุ่นสวนสถานปรีดี พนมยงค์ และหอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ส่วนอีกหนึ่งวัน ศึกษาดูงานที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ และมิวเซียมสยาม สมาคมพยายามคัดสรรวิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญในแต่ละสาขาวิชา และจากองค์กรที่หลากหลาย ทั้งจากหน่วยงานของรัฐและเอกชน เพื่อให้การฝึกอบรมดังกล่าวเป็นเวทีของการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ของนักจดหมายเหตุทั้งรุ่นเก่าและใหม่ รวมถึงคนทำงานในสาขาอาชีพที่เกี่ยวข้องอย่างสร้างสรรค์

บทความนี้นำเสนอเนื้อหาเฉพาะส่วนที่เป็นการบรรยาย ได้แก่ ความรู้เบื้องต้นและประสบการณ์ทำงานเกี่ยวกับงานจดหมายเหตุ และความรู้เบื้องต้นและประสบการณ์ทำงานพิพิธภัณฑ์ ส่วนการศึกษาดูงานหอจดหมายเหตุและพิพิธภัณฑ์ ผู้ที่เข้ารับการอบรมแต่ละท่านคงได้รับความรู้และประสบการณ์ในลักษณะที่แตกต่างกันตามความสนใจ

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการบริหารงานจดหมายเหตุ

ในการอภิปรายเกี่ยวกับความรู้เบื้องต้นนี้ สมาคมจดหมายเหตุสยามได้รับเกียรติจากวิทยากรจำนวน 3 คน ได้แก่ สมสรวง พุดติกุล ชนิษฐา วงศ์พานิช และ โดย กรรณิกา ชิวภักดี ทำหน้าที่ดำเนินการอภิปราย เนื้อหาจากวงอภิปรายนี้จัดแบ่งเป็น 3 ประเด็นสำคัญ คือ (1) ความหมายของจดหมายเหตุ (2) ลักษณะและที่มาของจดหมายเหตุ และ (3) การบริหารงานจดหมายเหตุ

ความหมายของจดหมายเหตุ

จดหมายเหตุเป็นคำเรียกในภาษาไทยที่ตรงกับคำเรียกในภาษาอังกฤษว่า archives คำๆ นี้ มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกที่แปลว่า “เอกสาร” ที่ อาร์ เซลเลนเบิร์ก (T.R. Schellenburgs) ปรมาจารย์ด้านงานจดหมายเหตุชาวอเมริกัน นิยามความหมายของจดหมายเหตุว่า “เอกสารของสถาบัน ไม่ว่าจะ เป็นของรัฐหรือเอกชน และหน่วยงานดังกล่าวพิจารณาว่า เอกสารดังกล่าวมีคุณค่าอย่างถาวร ได้รับการจัดเก็บเพื่อการอ้างอิงเพื่อการศึกษา ค้นคว้าและวิจัย” ในขณะที่ เซอร์ ฮิลลารี เจนกินสัน (Sir Hillary Jenkinson) นักจดหมายเหตุชาวอังกฤษกล่าวว่า “เอกสารจดหมายเหตุเป็นเอกสารที่เกิดจากการทำงาน และสะสมตามธรรมชาติของเอกสาร จากนั้น ได้รับการจัดเก็บเป็นระยะๆ”

จากคำนิยามทั้งสอง เรามองเห็นเป็นอย่างดีว่า จดหมายเหตุ ต้องเกี่ยวข้องกับงานสารบรรณ และการประเมินคุณค่า ที่ไม่เพียงแต่มีการจัดเก็บเอกสารอย่างเป็นระบบ หรือการทำลาย แต่ยังคงอำนวยความสะดวกในการค้นคืนด้วย

อย่างไรก็ดี หากจะสรุปความหมายของ archives

ที่ใช้กันในปัจจุบัน คำนี้สามารถแปลความได้ 3 ประการ ได้แก่ ความหมายแรก คือพื้นที่หรือห้องที่ใช้ในการเก็บเอกสาร ความหมายที่สอง คือหน่วยงานที่ทำงานเกี่ยวกับเอกสารที่มีคุณค่าขององค์กร หรือที่เรียกว่า หอจดหมายเหตุหรือหน่วยจดหมายเหตุ และความหมายที่สาม คือเอกสารที่มีรูปแบบต่างๆ หรืออาจเรียกว่า “archival material”

ลักษณะและที่มาของจดหมายเหตุ

เราเห็นได้อย่างชัดเจนว่า จดหมายเหตุ ไม่ได้หมายถึงเอกสารทุกชิ้นที่สร้างขึ้นในกระบวนการทำงาน แต่จดหมายเหตุจะต้องมีลักษณะบางประการ ที่เหมาะสมแก่การจัดเก็บและอนุรักษ์ สำหรับการใช้งานในอนาคต ด้วยเหตุนี้ เราลองมาทำความรู้จักลักษณะบางประการของจดหมายเหตุ สมสรวง พุดติกุล ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะของจดหมายเหตุไว้ดังนี้

“เอกสารต้นฉบับ ตัวจริง” อันหมายถึง เอกสารเก่า หรือเอกสารประวัติศาสตร์ที่เป็นต้นฉบับและมีคุณค่าในการจัดเก็บอย่างถาวร เช่น เอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติการสร้างถนนราชดำเนิน ที่ได้รับการรวบรวมตามกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หรือ “สมุดจดหมายเหตุ” (log book and journal) ของกรมหลวงชุมพรฯ ในสมัยที่เรียนโรงเรียนนายเรือที่อังกฤษ

“เอกสารที่มีคุณค่าต่อเนื่อง” นั้นแสดงว่า เอกสารดังกล่าวคงคุณค่าโดยตลอด เพื่อการศึกษาและวิจัย หรือใช้เป็นหลักฐาน

“เอกสารที่เป็นแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ” เกิดจากการบันทึกเหตุการณ์ เช่น การร่างรัฐธรรมนูญ งานพิธีพระราชทานเพลิงสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ โดยบุคลากรของสำนักหอ-

จดหมายเหตุ ได้รวบรวมเอกสาร ประมวล เรียบเรียง แล้วนำมาจัดพิมพ์เป็นเล่ม

ลักษณะทั้งสามประการของจดหมายเหตุ เป็นเพียงกรอบคิดกว้างๆ เกี่ยวกับเอกสารประเภทนี้ ฉะนั้นเมื่อองค์กรใดต้องการจัดตั้งหน่วยงานภายใน ที่ทำหน้าที่ดูแลจดหมายเหตุ จึงควรมีนิยามหรือวางขอบเขตของจดหมายเหตุขององค์กร ประโยชน์ประการสำคัญในการสร้างนิยามดังกล่าว คือการสร้างเอกลักษณ์ หรือความโดดเด่นของคลังจดหมายเหตุที่แตกต่างกันของแต่ละองค์กร ในเบื้องต้นนี้ เราลองพิจารณาจดหมายเหตุ ของสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ “ส่วนราชการต้องส่งเอกสารที่มีอายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไปให้กับสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เพื่อคัดเลือกเป็นเอกสารจดหมายเหตุ ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยงานสารบรรณ อนึ่ง เอกสารเก่าที่ส่วนราชการไม่ประสงค์จะเก็บรักษา ต้องจัดส่งสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540”

ข้อพิจารณาเบื้องต้นสามประการ และตัวอย่างของการกำหนดขอบเขตของจดหมายเหตุ จะเป็นตัว

กำหนดการดำเนินงานของหอจดหมายเหตุ แต่ละแห่งให้แตกต่างกัน ชนิษฐา วงศ์พานิช ย้ำถึงประเด็นนี้ “หอจดหมายเหตุของแต่ละหน่วยงาน/องค์กร จะมีเอกสารไม่ซ้ำกัน ...สิ่งที่สำคัญที่สุดคือการกำหนดวิธีการจัดหาเอกสารจดหมายเหตุ การจัดหาเอกสารด้วยการสำเนา ไมโครฟิล์มชนิดต่างๆ จากหอจดหมายเหตุแห่งชาติไปเก็บรักษา ไม่น่าจะเป็นการจัดหาจดหมายเหตุ” ในที่นี้เราอาจสรุปรูปแบบที่มาของจดหมายเหตุได้เป็น 2 ประเภทคือ

In-house archives เป็นงานจดหมายเหตุที่เน้นการจัดเก็บเอกสาร ที่เกิดขึ้นจากการทำงานตามหน้าที่หรือพันธกิจของหน่วยงาน

Collecting archives เป็นงานจดหมายเหตุที่เน้นการรวบรวม/จัดหาเอกสารจดหมายเหตุมาจัดเก็บ โดยมีลักษณะเหมือนการทำงานของบรรณารักษ์ ที่มีการคัดเลือกและจัดหัตถวิทยากรสารสนเทศที่สอดคล้องตามวัตถุประสงค์ของหน่วยงาน หรือสอดคล้องกับความต้องการของผู้ใช้

การบริหารงานจดหมายเหตุ

เราจะพิจารณากระบวนการทำงานจดหมายเหตุ ใน 2 ขั้นตอน ได้แก่ การดำเนินการจดหมายเหตุ และการให้บริการจดหมายเหตุ กล่าวเฉพาะในส่วนแรก การบริหารหน่วยงานจดหมายเหตุ ไม่ต่างไปจากการบริหารงานหน่วยงานอื่น ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยนำเข้า กระบวนการ และผลลัพธ์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ปัจจัยนำเข้า (input) เช่น นโยบาย สถานที่จัดเก็บ เครื่องมือต่างๆ วัสดุ ครุภัณฑ์สำหรับจัดเก็บและสงวนรักษาเอกสารจดหมายเหตุ และงบประมาณ ทั้งงบประมาณประจำและงบประมาณพิเศษ ในงานกิจกรรมต่างๆ ทั้งนี้ ควรได้รับอย่างต่อเนื่อง และบุคลากรที่มีตำแหน่งหน้าที่ ที่ได้รับมอบหมายชัดเจน รวมทั้งตำแหน่งประจำ

ชนิษฐา วงศ์พานิช กล่าวยกตัวอย่าง “ปัจจัยนำเข้า” ของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอาคารและบุคลากร “อาคารสร้างตามมาตรฐานสากล โดยมีทั้งความสะดวกสบาย มีการควบคุมอุณหภูมิและความชื้นสัมพัทธ์ ด้วยการติดตั้งเครื่องปรับอากาศ แสงสว่าง ไฟฟ้า ส่วนวัสดุและครุภัณฑ์ ต้องคำนึงถึงมาตรฐานที่ใช้ในงานจดหมายเหตุด้วย รวมถึงมีระบบการควบคุมเพลิงที่ใช้ก๊าซในการดับเพลิง และจะไม่ใช้ระบบหัวฉีดสปริงเกิ้ลที่เป็นน้ำ” ในประเด็นของบุคลากร ชนิษฐา ได้เปรียบเทียบคุณสมบัติของผู้ปฏิบัติ ระหว่างของประเทศไทยและในต่างประเทศ “นักจดหมายเหตุที่ทำงานในหอจดหมายเหตุ ต้องมีความรู้ระดับปริญญาตรีอย่างหลากหลายสาขา แต่จะต้องเรียน “วิชา

จดหมายเหตุ” ซึ่งวิชาจดหมายเหตุนี้ มีการเปิดสอนเป็นหลักสูตรฝึกอบรมตลอดเวลา (ในเมืองไทย) บุคลากรที่ปฏิบัติงานจดหมายเหตุส่วนใหญ่ จบทางวิชาประวัติศาสตร์”

กระบวนการ (process) กระบวนการงานจดหมายเหตุใช้หลักการ และทฤษฎีที่ต่างจากงานบริหารห้องสมุด ขั้นตอนต่างๆ ประกอบด้วย การจัดหา และการรับมอบเอกสารจดหมายเหตุ การคัดเลือกหรือการประเมินคุณค่า จากนั้น เป็น“การจัดเรียงเอกสาร” (arrangement) และมาจัดทำ “คำอธิบายเอกสาร” (descriptions) โดยอาจทำในรูปของบัตร หรือในรูปแบบของฐานข้อมูล มีการจัดทำคู่มือ บัญชีรายชื่อเพื่อช่วยสืบค้น

นอกจากการจัดเอกสารแล้ว ยังมีงานในส่วนการสงวนรักษาเอกสาร ที่สำคัญอย่างยิ่ง คือเอกสารที่จัดเก็บต้องสงวนรักษาให้ถูกวิธี โดยใช้เครื่องมือจัดเก็บในกล่องลักษณะเฉพาะ มีฝาปิดให้มิดชิด ไม่มีแสงแดดหรือแมลงเข้ามารบกวน และห้องที่เก็บควรมีอุณหภูมิที่ไม่ชื้น หรือเปียก และถ้าหากชำรุดเสียหาย ต้องทำการซ่อมโดยใช้เทคนิควิธีซ่อมแซม เฉพาะสำหรับวัสดุแต่ละแบบ

ศุภราพร ฤกษ์ดีกุล ยกตัวอย่างการจัดการจัดเอกสารจดหมายเหตุของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ “การจัดเอกสารราชการที่ส่งมาจัดเก็บ เช่น เอกสารจากกระทรวงต่างๆ จะจัดเก็บเรียงตามลำดับอักษร ตามชื่อกระทรวง เช่น อักษร ศธ. มีความหมายถึง กระทรวงศึกษาธิการ จากนั้น ต่อด้วยข้อมูลเกี่ยวกับกรม กอง

ภายในตามลำดับที่รับมอบมา ตามด้วยตัวเลขลำดับที่มาของเอกสารต่างๆ เหล่านั้น อย่างเช่น ศธ. 1 คือเอกสารที่ส่งมาจากกระทรวงศึกษาธิการ สำนักปลัดกระทรวง (1) คือ หมายเลขรหัสของ สำนักปลัดกระทรวง นอกจากนี้ ยังได้กำหนดรหัสเอกสารส่วนบุคคล ใช้ตัวอักษร สป. คือ ส่วนบุคคล โดยแยกรหัสออกจากเอกสารจดหมายเหตุส่วนราชการ”

ผลลัพธ์ (output) คือเอกสารจดหมายเหตุที่พร้อมให้ใช้ นั่นอาจหมายถึงเอกสารต้นฉบับ หรือเอกสารที่ได้รับการแปลงสภาพเป็นสื่อต่างๆ ให้เหมาะสมกับการใช้งาน

จากกระบวนการจัดการเอกสาร ลองหันมาพิจารณาการให้บริการจดหมายเหตุ หลักการให้การบริการจดหมายเหตุมีความแตกต่างจากการบริการทรัพยากรสารสนเทศของห้องสมุด และมีเทคนิคการให้บริการที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น จัดเก็บเอกสารเป็นชั้นปิด ดังนั้นผู้ใช้ไม่มีโอกาสเดินเลือกเอกสารด้วยตนเอง และไม่มีบริการให้ยืมเอกสารออกไป แต่จะจัดที่นั่งอ่านไว้เฉพาะ อย่างไรก็ตาม ไข่มุก วรงค์พานิช แสดงทัศนะเกี่ยวกับการกำหนดช่วงอายุ ของผู้รับบริการจดหมายเหตุ “การให้บริการเอกสารจดหมายเหตุ ต้องให้บริการอย่างเสมอภาค แต่จริงๆ อาจมีการจำกัดอายุของผู้ใช้บริการ ว่าไม่ควรต่ำกว่าอายุ 13 ปี เพราะโดยหลักของงานบริการจดหมายเหตุ ให้เฉพาะผู้ที่กำลังศึกษาปริญญาตรีปีสุดท้าย หรือระดับปริญญาโทขึ้นไป ในกรณีที่เด็กมีอายุต่ำกว่า 13 ปี อาจมาดูนิทรรศการบริเวณรอบๆหอจดหมายเหตุ หรืออาจมีผู้ปกครองหรือครูและ

อาจารย์ ปามาชมหอจดหมายเหตุ และนิทรรศการที่จัดแสดง”

ประสบการณ์ในการบริหารงานจดหมายเหตุ

จากแนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับการทำงานจดหมายเหตุ เรามาพิจารณาประสบการณ์ทำงานจากผู้ปฏิบัติงาน ในเวทีของการบอกเล่าประสบการณ์ ในการบริหารงานจดหมายเหตุ วิทยากร 3 คน จากหน่วยงานจดหมายเหตุในองค์กรต่างๆ ได้มาถ่ายทอดมุมมองและประเด็นที่น่าสนใจ ได้แก่ (1) สุรียรัตน์ วงศ์เสงี่ยม จากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ บอกเล่าภารกิจสำคัญของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของความเป็นชาติ ในรูปแบบของกิจกรรมต่างๆ (2) แพทย์หญิงกรรณิการ์ ตันประเสริฐ ผู้มีส่วนสำคัญในการจัดตั้งหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ หอจดหมายเหตุแห่งนี้ ไม่ใช่เพียงหน่วยงานที่รวบรวมเอกสารของมหาวิทยาลัยเท่านั้น และองค์กรที่เป็นผู้สนับสนุนหลักของมหาวิทยาลัย อันได้แก่ มูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง แต่ยังเป็นศูนย์รวมข้อมูลเกี่ยวกับ “จีนศึกษา” ที่เชื่อมโยงกับสังคม และ (3) ดาวเรือง แนวทอง จากหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ แสดงให้เห็นถึงประวัติพัฒนาการความเป็นมาของหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตัวอย่างกลุ่มเอกสารจากบุคคลสำคัญ อันเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัย และการเมืองไทย

หอจดหมายเหตุแห่งชาติกับ “ความเป็นชาติ”

หอจดหมายเหตุแห่งชาติจัดตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. 2495 โดยในขณะนั้นเรียกชื่อว่า “หอพระสมุดวชิรญาณ” อาคารทำการตั้งอยู่ที่ตึกแดง ตัดวัดมหาธาตุใกล้บริเวณสนามหลวงและมหาวิทยาลัยศิลปากร วิชาเขตวังท่าพระ หน้าที่ประการสำคัญในครั้งนั้น คือการจัดเก็บรวบรวม เอกสารจดหมายเหตุ มีเอกสารประเภทลายลักษณ์ และเอกสารโสทัดศนวิสดูตั้งแต่ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และต่อมาได้ย้ายที่ทำการมาอยู่ที่บริเวณท่าวาสุกรี เมื่อ พ.ศ. 2519 และมีชื่อเรียกหน่วยงานว่า “สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ”

ภารกิจหลักของสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ คือ ศึกษาวิเคราะห์ และการวางมาตรฐานกลางในการจัดเก็บ การรับมอบ และการรับฝากเอกสารจากส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ รวมทั้งองค์กรต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติ และระเบียบการที่เกี่ยวข้อง การประเมินคุณค่าเอกสารทางประวัติศาสตร์ เพื่อคัดกรองเอกสารจดหมายเหตุ การจัดเก็บเอกสาร การซ่อม

อนุรักษ์ การจัดทำไมโครฟิล์มเอกสารจดหมายเหตุ การบริการศึกษาค้นคว้าวิจัยรูปแบบต่างๆ และเผยแพร่ประชาสัมพันธ์งานด้านจดหมายเหตุ

นอกจากนี้ ยังมีงานจัดพิมพ์เอกสารวิชาการ จดหมายเหตุ เอกสารจดหมายเหตุ และเอกสารการบันทึกเหตุการณ์สำคัญ เพื่อเผยแพร่ข้อมูลจากเอกสารจดหมายเหตุ และภารกิจงานของสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ รวมทั้งเป็นศูนย์ประสานงานจดหมายเหตุ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า หอจดหมายเหตุแห่งชาติเน้นการทำงานกับหน่วยงานราชการ ด้วยเหตุนี้ เอกสารดังกล่าวจึงเป็นมุมมองทางสังคมของสถาบัน การปกครองในระดับประเทศ อันนี้ โครงการบางประเภทยังต่อยอดถึงขอบข่ายของงานจดหมายเหตุในแนวทางดังกล่าว เช่น การดำเนินงานหอจดหมายเหตุเฉลิมพระเกียรติฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช จ.ปทุมธานี หอจดหมายเหตุแห่งนี้ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2540 เนื่องในงานพระราชพิธีกาญจนาภิเษกฯ และได้รับการออกแบบ และจัดสร้างเป็นหมู่อาคารทรงไทย 9 ชั้น โดยอาคารจะจัดนิทรรศการถาวรเฉลิมพระเกียรติฯ และให้ความรู้เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หรือการบันทึกเหตุการณ์สำคัญของชาติ ที่เกิดขึ้นในประเทศ และต่างประเทศ

กิจกรรมอื่นๆ ของสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ยังประกอบด้วย (1) การเป็นวิทยากรฝึกอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินงานด้านจดหมายเหตุ แก่บุคลากรในสายงานด้านจดหมายเหตุของหน่วยงานในสังกัด และหน่วยงานอื่นๆ (2) การบรรยายและนำชมงานจดหมายเหตุแก่หน่วยราชการ องค์กร รัฐวิสาหกิจ สถาบันการศึกษา และบุคคลทั่วไป เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์งานด้านจดหมายเหตุ (3) การดำเนินงานการค้นคว้าข้อมูลเอกสารด้านจดหมายเหตุแก่หน่วยงานราชการ องค์กรอื่นๆ และสถาบันการศึกษาที่ขอความอนุเคราะห์ (4) การบริการซ่อมแซมและอบเอกสารให้แก่หน่วยราชการและหน่วยงานอื่นๆ (5) การฝึกอบรมประสบการณ์วิชาชีพแก่นักศึกษาจากสถาบันต่างๆ เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ และเสริมสร้างประสบการณ์วิชาชีพด้านจดหมายเหตุ และ (6) ภารกิจอื่นๆ เพื่อการสนับสนุนงานจดหมายเหตุ เช่น ความร่วมมือในการดำเนินงานโครงการ และกิจกรรมต่างๆ ร่วมกับหน่วยงาน องค์กรต่างๆ เพื่อสร้างเครือข่ายและเผยแพร่งานด้านจดหมายเหตุ

ข้อมูลน่ารู้เกี่ยวกับหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

โครงการอนุรักษ์ภาพประวัติศาสตร์ทุกชนิด จากฟิล์มกระจก สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติมีภาพถ่ายในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4-7 ขณะนี้รวบรวมได้ประมาณ 20,000 แผ่น โดยในแต่ละปีจะนำมาอนุรักษ์ได้ไม่เกิน 500 ภาพ ด้วยข้อจำกัดเรื่องงบประมาณ ภาพถ่ายที่เป็นฟิล์มแผ่นกระจกนี้ แผ่นกระจกแต่ละแผ่นมีสารเคลือบบนกระจก และสารเคลือบนี้จะหลุดลอกออกเองตามกาลเวลา ดังนั้นสำนักหอจดหมายเหตุต้องอนุรักษ์ภาพเหล่านั้นให้ทันเวลา เพราะภาพเหล่านี้ทรงคุณค่ามหาศาลและให้ข้อมูลรายละเอียดอย่างมากมาย

โครงการการแลกเปลี่ยนเอกสารกับต่างประเทศ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติมีความร่วมมือกับประเทศต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน เช่น ประเทศสิงคโปร์ โปตุเกส ในการแลกเปลี่ยนเอกสารระหว่างกันในโอกาสสำคัญต่างๆ เช่น ในโอกาสความสัมพันธ์ไทยกับสิงคโปร์ ครบรอบ 40 ปี สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติได้รับมอบ เอกสารจดหมายเหตุฯ จากสิงคโปร์มาส่วนหนึ่ง และในโอกาสความสัมพันธ์ไทยกับโปรตุเกส ครบรอบ 400 ปี นอกจากนี้ ยังได้ค้นหาและรวบรวมเอกสารจดหมายเหตุ ที่เกี่ยวข้องได้จากมาเก๊าและฮ่องกง

หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติและการทำงานร่วมกับชุมชน

หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ ตั้งอยู่ในศูนย์ศิลปวัฒนธรรมในบริเวณเดียวกันกับห้องสมุดและ พิพิธภัณฑ์ หอจดหมายเหตุมีพื้นที่ประมาณ 400 ตารางเมตร ประมาณครึ่งหนึ่งเป็นส่วนที่จัดเก็บเอกสาร และ อีก 1 ใน 4 จะเป็นส่วนบริการ และนิทรรศการชั่วคราว ส่วนอีก 1 ใน 4 เป็นพื้นที่สำหรับทำงานด้านเทคนิคจดหมายเหตุ และงานบริหารงานทั่วไป

ภารกิจของหอจดหมายเหตุแห่งนี้ คือการรวบรวมเกียรติประวัติ เพื่อผูกและส่งเสริมเกียรติภูมิของมูลนิธิปอเต็กตึ๊ง และมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ รวมทั้งเป็นแหล่งศึกษาและค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับกิจกรรม เหตุการณ์ และประสบการณ์ที่จะสะท้อนภาพลักษณ์ของพัฒนาการทางความคิดเชิงนโยบายของมหาวิทยาลัย นอกจากนี้ หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ ยังขยายขอบเขตงานให้เชื่อมโยงกับสังคมรอบด้านอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเรื่องราวเกี่ยวกับจีนศึกษา ดังนั้น หากให้สรุปการดำเนินงานจดหมายเหตุนี้แล้ว อาจกล่าวได้ว่าหอจดหมายเหตุฯ จัดเก็บเอกสารจากแหล่งที่มา 3 ประเภท คือ

(1) เอกสารของมหาวิทยาลัยโดยตรง (2) เอกสารของมูลนิธิปอเต็กตึ๊ง ซึ่งเป็นองค์กรแม่ของมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ ในส่วนนี้ จะรวมถึงการจัดเก็บเอกสารที่เกี่ยวข้องกับคนไทยเชื้อสายจีน (คนจีนโพ้นทะเล) ด้วย และ (3) เอกสารที่เกี่ยวข้องกับชุมชน อันเป็นสถานที่ก่อตั้งมหาวิทยาลัยหัวเฉียวฯ นั่นคือจังหวัดสมุทรปราการ

ยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานของหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ ที่ควรกล่าวไว้ในที่นี้ ประกอบด้วยเนื้อหา 2 ส่วนด้วยกัน คือ การกำหนดอายุของเอกสาร โดยประชาคม

มหาวิทยาลัย และการสนับสนุนการทำวิจัย โดยเฉพาะการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ค่าบอกเล่า

ยุทธศาสตร์การจัดทำคู่มือตารางกำหนดอายุการเก็บเอกสาร เป็นกาหนดำเนินงานในรูปคณะกรรมการ โดยหัวหน้าหอจดหมายเหตุ เข้าเป็นคณะกรรมการร่วมกับหน่วยงานที่เป็นผู้จัดเก็บเอกสาร คณะกรรมการระดมความคิดเห็น เพื่อตกลงว่าจะจัดเก็บเอกสารอะไร และดำเนินการอย่างไร เมื่อได้ตารางกำหนดอายุการเก็บเอกสาร และกระบวนการจัดเก็บเอกสารเหล่านั้นแล้ว หอจดหมายเหตุจะได้ดำเนินการตามนั้น เช่น เอกสารชิ้นหนึ่งเจ้าของหน่วยงาน จะให้จัดเก็บไว้ระยะเวลา 1 ปี เป็นการตกลงร่วมกันว่าจะจัดเก็บเอกสารไว้ในระยะเวลานี้ และหลังจากนั้น จะดำเนินการ โดย 1) ทำลาย เพราะไม่ใช่เอกสารมีคุณค่าควรแก่การจัดเก็บ หรือ 2) ส่งให้หอจดหมายเหตุ (มีเอกสารไม่มากที่ถูกประเมิน ว่าควรจัดเก็บเป็นเอกสารจดหมายเหตุ)

นอกจากนี้ หอจดหมายเหตุต้องติดตามกิจกรรมเหตุการณ์ และงานที่เกี่ยวข้องกับเจ้าของเอกสาร เช่น ในพิธีประสาทปริญญา หอจดหมายเหตุจะไปร่วมแสดงแสดงความยินดี ด้วยการนำภาพเก่าๆ ในสมัยที่บัณฑิตยังเป็นนักศึกษา มาจัดแสดง เพื่อให้เขาตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างนักศึกษาและมหาวิทยาลัย

ในส่วนการสนับสนุนงานวิจัย มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ ให้ความสำคัญกับงานวิจัยอย่างยิ่ง เช่น การวิจัยเกี่ยวกับมูลนิธิปอเต็กตึ๊ง คณะทำงานของหอจดหมายเหตุของมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ สืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมของมูลนิธิปอเต็กตึ๊ง โดยร่วมในกิจกรรมต่างๆ เช่น การทิ้งกระดาษ งานตรุษจีน งานฉาบปัดนกัศพไริฎาติ ทีมงานได้สัมภาษณ์ผู้มาร่วมงาน กิจกรรมเหล่านี้ สามารถบอกเล่าเรื่องเหตุการณ์ต่างๆ และเป็นข้อมูลประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับงานจดหมายเหตุได้ดี

การทำงานประวัติศาสตร์จากค่าบอกเล่า อาศัยการบันทึกการสัมภาษณ์ และถอดเสียงการสัมภาษณ์

นั้น ด้วยเหตุนี้ ข้อมูลและวัสดุจากการทำงานวิจัยในรูปแบบดังกล่าว นับเป็นเอกสารจดหมายเหตุ ทั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลต้องรับรองและยินยอมให้นำข้อมูลประวัติส่วนตัว ออกเผยแพร่ หอจดหมายเหตุจึงสามารถนำข้อมูลมาใช้ประโยชน์ได้ งานวิจัย เรื่อง “90 ปี มูลนิธิ ปอเต็กตึ๊ง บนเส้นทางประวัติศาสตร์ของสังคมไทย” เป็นงานวิจัยที่ใช้กระบวนการดังกล่าว และได้รับรางวัลจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยอื่นๆ เช่น “ร้อยคำบอกเล่า” เป็นการสัมภาษณ์คนร้อยคนในการบอกเล่าเรื่องมูลนิธิปอเต็กตึ๊ง และ “ประวัติของคุณอุเทน เตชะไพบูลย์”

พัฒนาการของหอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. 2531 ชาญวิทย์ เกษตรศิริ อดีตอธิการบดี และธงชัย วินิจจะกุล อาจารย์ประวัติศาสตร์ ครูกับศิษย์ ร่วมกับบุคคลกลุ่มหนึ่งที่มีความสำคัญกับเอกสาร และข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และมองเห็นความสำคัญของการรวบรวมเอกสารจดหมายเหตุร่วมกันจึงเสนอโครงการจัดตั้งหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ ต่อสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยผ่านการอนุมัติจากสภามหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2534

การดำเนินงานจดหมายเหตุในช่วงแรก มีการแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารและดำเนินงาน คณะกรรมการมาจากบุคคลภายในมหาวิทยาลัย ได้แก่ อาจารย์ บรรณารักษ์ นักวิจัย หัวหน้างานสารบรรณ ผู้แทนจากกองแผนงาน บุคคลที่สนใจทั่วไป และได้เชิญผู้เชี่ยวชาญจดหมายเหตุจากสำนักจดหมายเหตุ ร่วม

เป็นกรรมการด้วย ในระยะแรกมีเจ้าหน้าที่ประจำ 2 คน ทำงานภายใต้การบริหารและกำหนดนโยบายโดยคณะกรรมการ มีการบริหารและดำเนินงานตามกระบวนการงานจดหมายเหตุ ในระยะต่อมา มีการจัดทำจุลสารหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อแนะนำหน่วยงาน รายงานผลการดำเนินงาน และเพื่อประชาสัมพันธ์หน่วยงาน ต่อมาได้จัดทำแผ่นพับ เว็บไซต์ แนะนำหอจดหมายเหตุ และจัดฐานข้อมูลเอกสารจดหมายเหตุด้วย

อนึ่ง ในช่วง พ.ศ. 2536-2540 หอจดหมายเหตุฯ ได้จัดทำตารางกำหนดอายุเอกสารขึ้นเป็นครั้งแรก โดยได้เชิญผู้แทนจากหน่วยงานต่างๆ ในมหาวิทยาลัย เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ จัดทำตารางกำหนดอายุเอกสาร ว่าเอกสารเหล่านั้นควรจะจัดเก็บหรือไม่อย่างไร โดยใช้เกณฑ์การจัดเก็บเอกสาร ตามที่กำหนดไว้ในระเบียบงานสารบรรณ สำนักนายกรัฐมนตรีเป็นแนวทาง จากนั้น เป็นการประเมินคุณค่าเอกสาร ที่จัดเก็บในหน่วยงานต่างๆ ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อให้หน่วยงานใช้เป็นคู่มือในการจัดส่งเอกสาร ที่มีคุณค่าให้หอจดหมายเหตุ นอกจากนี้เพื่อติดตามผลการดำเนินงาน ได้จัดหลักสูตรอบรมเพื่อให้ความรู้เรื่องการจัดการเอกสาร แก่ผู้ปฏิบัติงานการจัดการเอกสาร ในหน่วยงานต่างๆ ภายในมหาวิทยาลัย หน่วยงานที่ประสงค์จะทำลายเอกสาร จะต้องแต่งตั้งกรรมการประเมินคุณค่าเอกสาร โดยมีผู้แทนจากหอจดหมายเหตุ ร่วมเป็นกรรมการด้วย เพื่อให้การทำลายเอกสารเป็นไปอย่างโปร่งใส และจัดส่งเอกสารที่มีคุณค่าให้หอจดหมายเหตุจัดเก็บรักษาไว้ต่อไป

ตัวอย่างชุดเอกสารสำคัญต่าง ๆ ที่เก็บในหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์

เอกสารการบริหารงานมหาวิทยาลัย เป็นเอกสารเก่าตั้งแต่ พ.ศ. 2480-2538 อย่างไรก็ตามก็ตีเอกสารเก่า พ.ศ. 2477 ซึ่งเป็นปีที่ก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีอยู่เล็กน้อย เอกสารที่รวบรวมและจัดระเบียบเรียบร้อยแล้ว จะจัดทำบัญชีเอกสารสำหรับการสืบค้น ในปัจจุบัน เอกสารดังกล่าวสามารถสืบค้นได้ผ่านเว็บไซต์ www.arc.tu.ac.th

เอกสารส่วนบุคคลของ ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ประกอบด้วย สมุดบันทึก จดหมาย บัตรเชิญ บัตรอวยพร

เอกสารจากพรรคฝ่ายซ้ายได้รับบริจาคในนาม "กลุ่มโคมรวมใจ"

เอกสารชุดสำนักทะเบียนและประมวลผล พ.ศ. 2539-2540 เช่น สมุดทะเบียน ใบสมัครนักศึกษา ใบคะแนนสอบไล่ นักศึกษา เอกสารสอบปากเปล่า รายชื่ออดีตนักศึกษา ใบรายงานตัวนักศึกษา

ภาพถ่ายมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2495-2542 เช่น ภาพเหตุการณ์ต่างๆ เช่น ภาพบุคคลสำคัญ ภาพคณาจารย์ ภาพนักศึกษา ภาพการรับปริญญา และภาพเหตุการณ์สำคัญทางการเมือง "14 ตุลาคม 16" และ "6 ตุลาคม 19"

เอกสารภาพถ่ายแสดงประวัติความเป็นมาของท่าน ปรีดี พนมยงค์ ทั้งประวัติส่วนตัว เกิดที่ไหน ภูมิสำเนา การศึกษา และความเกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตั้งแต่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม ภาพเด็กโตมยุคนรก ภาพการก่อสร้างอาคารเรียน การจัดหาเอกสารชุดนี้ ส่วนหนึ่งได้รับบริจาคจากบุคคลต่างๆ และจากการเก็บรวบรวมโดยใช้กล้องถ่ายรูปถ่ายภาพมาจากหนังสืออนุสรณ์ หนังสือที่ระลึกต่างๆ ภาพเหล่านี้จัดเก็บเป็นฟิล์ม ขนาด 35 มม. ขาวดำ ต้นฉบับ 1 ชุด/

สำเนา 1 ชุด และทำการอัดขยายเป็นภาพขนาด 5x8 นิ้ว

ระยะเวลากว่า 18 ปี (พ.ศ. 2534 - 2552) หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ มีพัฒนาการและเจริญก้าวหน้าอย่างต่อเนื่องมาเป็นลำดับ จนกระทั่ง ได้รับความไว้วางใจจากผู้บริหารมหาวิทยาลัย ให้เป็นผู้ประสานงานการจัดสร้างหอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และปรับปรุงห้องอนุสรณ์สถานปรีดี พนมยงค์ และทำให้หอจดหมายเหตุฯ มีภาระงานเพิ่มขึ้น ทั้งการบริหารและดำเนินงานหอจดหมายเหตุ และห้องจัดแสดงนิทรรศการทั้ง 2 ห้อง ปัจจุบันมีเจ้าหน้าที่ประจำ 4 อัตรา

ความรู้เรื่องการบริหารงานพิพิธภัณฑ์

การอภิปรายเกี่ยวกับการบริหารงานพิพิธภัณฑ์ในครั้งนี้ เป็นการถ่ายทอดประสบการณ์จากการทำงานของ "นักพิพิธภัณฑ์" จำนวน 3 คน อันได้แก่ สมชาย ณ นครพนม ตัวแทนจากสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รุจิรา ปุณณะบุตร ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานเด็กกรุงเทพมหานคร และ จุลลดา มีจุล ตัวแทนจากสถาบันพิพิธภัณฑสถานการเรียนรู้ (มิวเซียมสยาม) โดย ชิวสิทธิ์ บุญเกียรติ เป็นผู้ดำเนินการอภิปราย ประเด็นสำคัญจากการอภิปรายที่เกี่ยวข้องกับงานบริหารงานพิพิธภัณฑ์ ผันแปรตามลักษณะของพิพิธภัณฑ์แต่ละแห่ง เพราะจุดประสงค์และวิธีการทำงาน ของแต่ละองค์กรแตกต่างกันในที่นี้ เราจะเรียนรู้งานพื้นฐานพิพิธภัณฑ์ จากมุมมองของการทำงานของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในพิพิธภัณฑ์ ตามลำดับ

งานพิพิธภัณฑ์พื้นฐาน

สมชาย ณ นครพนม กล่าวถึงที่มาของคำว่า "พิพิธภัณฑ์" คำๆ นี้มาจาก 2 คำ คือคำว่า "พิพิธ" ที่หมายถึง "การมอง" หรือว่า "หลากหลาย" กับคำว่า "ภัณฑ" ที่หมายถึง "สิ่งของ" ฉะนั้นคำว่า "พิพิธภัณฑสถาน" จึงแปลความได้ว่า "สถาบันที่ตั้งขึ้นเพื่อรวบรวมรักษา ศึกษาค้นคว้าวิจัย และจัดแสดงวัตถุที่เป็นหลักฐานเกี่ยวข้องกับมนุษย์ และสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ ไม่ได้หมายถึงโบราณวัตถุอย่างเดียว แต่สามารถเป็นวัตถุที่เป็นสิ่งของใหม่ได้เช่นกัน หรือเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ทั้งทางด้านวัฒนธรรมและวิทยาศาสตร์ อันเป็นประโยชน์ทางการศึกษา ความเพลิดเพลิน ความหมายของพิพิธภัณฑสถานยังหมายรวมถึงหอศิลป์ อนุสรณ์สถานทางประวัติศาสตร์ สวนพฤกษชาติ สวนอุทยาน สถาบันสัตว์น้ำและสถาบันอื่นๆ ที่ศึกษาและจัดแสดงเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิต สวนสนุกบางแห่ง ยังนับรวมเป็นพิพิธภัณฑ์สถานได้เช่นกัน

พิพิธภัณฑ์ หรือ พิพิธภัณฑ์สถาน เป็นการ
ทำงานที่ต้องอาศัยกระบวนการ ทั้งนี้ หากกล่าวโดยสรุป
แล้ว รูปแบบการทำงานมี 6 ขั้นตอน ดังนี้

1. การรวบรวมแสงสว่างวัตถุในพิพิธภัณฑ์ ด้วย
การสำรวจการขุดค้นด้านโบราณคดี หรือการได้มาซึ่ง
การบริจาคจากประชาชน หรือจัดซื้อ หรือแลกเปลี่ยน
หรือมาจากการสร้างสรรค์ขึ้น

2. การจำแนกแยกแยะและจัดทำทะเบียน การ
ทำทะเบียนมีการลงรายละเอียดในบัญชีรายการ และมี
เลขทะเบียนกำกับ เพื่อแสดงประวัติความเป็นมา ที่มา
ของวัตถุสิ่งของ

3. การสงวนรักษา เริ่มตั้งแต่การป้องกัน เพื่อไม่
ให้สิ่งนั้นเสียหาย เช่น เอกสารโบราณของจดหมายเหตุ
ในการป้องกันระดับแรกคือต้องระมัดระวังเรื่ององแสง
ความชื้น ถ้าป้องกันได้การชำรุดเสียหายก็น้อยลง
งบประมาณสำหรับการอนุรักษ์จะลดลง

4. การศึกษาวิจัยทำได้หลายทาง เช่น การขุด
ค้นทางโบราณคดีที่โนนสวรรค์ จังหวัดสุรินทร์ เป็น
ภาษาชนเผ่าอายุเมื่อประมาณ 2,000 กว่าปีมาแล้ว
เมื่อภัณฑารักษ์ได้วัตถุสิ่งของ และประวัติความเป็นมา
จากนักโบราณคดีแล้ว ภัณฑารักษ์สามารถศึกษาค้นคว้า
ต่อไป ถึงเรื่องของเทคนิควิธีการ หรือเปรียบเทียบกับ
ภาษาชนบรจุศพที่ญี่ปุ่นค้นพบ ที่มีอายุประมาณเกือบ
2,000 ปี เหมือนกันจะให้เห็นความหลากหลาย ใน
เรื่องของมนุษย์ เรื่องของสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม
ประเพณี

หัวใจสำคัญของพิพิธภัณฑ์ คือฐานความรู้เกี่ยวกับวัตถุพิพิธภัณฑ์ ที่จะถ่ายทอดความรู้ให้กับคนที่มา
เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ได้หลากหลาย

5. การให้บริการทางการศึกษา คือการถ่ายทอด
ความรู้ให้ผู้เข้าชม เกิดความเข้าใจที่ง่ายขึ้น รวมถึงการ
เผยแพร่ข้อมูลความรู้ด้วยการใช้สื่อสิ่งพิมพ์

6. บทบาทของพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบัน ยังรวมถึง
บทบาททางด้านสังคม การพัฒนาเศรษฐกิจ หรือกระทั่ง
ความมั่นคงเพราะพิพิธภัณฑ์สถาน ทำให้ประชาชน
หรือผู้ที่เข้าชมมีความเข้าใจในเรื่องของความเป็นมาของ
ชาติ บ้านเมือง รวมทั้งพัฒนาการของบ้านเมือง ตัวอย่าง
เช่น เมื่อเกิดพายุแคทริน่าที่ประเทศสหรัฐอเมริกา
บุคลากรของพิพิธภัณฑ์ ออกมาช่วยเหลือคนที่ประสบ
ปัญหาน้ำท่วม โดยมีการให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแล
รักษาวัตถุสิ่งของในบ้าน

พิพิธภัณฑ์กับการเรียนรู้

ในเรื่องของการเรียนรู้ของผู้ชม เป็นหัวใจสำคัญ
ของพิพิธภัณฑ์ เพราะหากพิพิธภัณฑ์ไม่จัดรูปแบบหรือ
กระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม พิพิธภัณฑ์นั้นๆ ไม่
สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของพิพิธภัณฑ์

สำหรับพิพิธภัณฑ์เด็กแห่งกรุงเทพมหานคร
รุจิรา ปุณณะบุตร กล่าวว่า “พิพิธภัณฑ์ต้องอาศัย
กระบวนการเรียนรู้มากกว่าการจัดแสดง เด็กต้องคิด
เป็นแล้วค้นหาคำตอบด้วยตนเอง พิพิธภัณฑ์เด็กจึงทำ
หน้าที่จัดให้มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม โดยใช้สื่อหรือ
ชุดนิทรรศการ และเจ้าหน้าที่กระตุ้นความสงสัย และนำไปสู่การสร้างทักษะต่างๆ อันได้แก่ การสังเกต การ
สำรวจ การสัมผัส การสืบค้น และการสรุปผล จนถึง
ทักษะการสื่อสาร ด้วยเหตุนี้ พิพิธภัณฑ์เด็กจึงจัดแสดง
ชุดนิทรรศการที่เปลี่ยนใหม่ตลอดเวลา”

จุลลดา มีจุล กล่าวถึงถึงกระบวนการเรียนรู้ของ
ผู้ชม ที่เกิดขึ้นในระหว่างการชมพิพิธภัณฑ์ การเรียนรู้มี

ความสำคัญอย่างยิ่ง “ผู้ชมทุกวัยเข้ามาเรียนด้วยตนเอง โดยใช้เทคนิคการสื่อสารที่มีการโต้ตอบให้เกิดการเรียนรู้ เช่น ให้ผู้ชมตอบโต้แลกเปลี่ยนกับคอมพิวเตอร์ มีทั้งเกม มีทั้งการแลกเปลี่ยนกับวิดีโอ ที่ได้จัดในรูปภาพยนตร์ หรือแม้กระทั่งให้ผู้ชมหยิบจับหรือลองสวมใส่ เสื้อผ้าที่สามารถนำมาลองใส่ได้”

นอกจากการเรียนรู้ในพิพิธภัณฑ์ จะหมายถึง การเรียนรู้ของผู้ชมแล้ว พิพิธภัณฑ์ควรเรียนรู้ลักษณะผู้ เข้าชมด้วยเช่นกัน นั่นหมายความว่า “เราต้องศึกษาผู้ชม เพื่อการรู้จักผู้ชมว่า จะเรียนรู้และมีความต้องการ อย่างไร และความต้องการนั้นเปลี่ยนแปลงอย่างไรใน แต่ละช่วงเวลา การศึกษาผู้ชมยังหมายถึง การทำความเข้าใจว่าผู้ชมเรียนรู้ด้วยวิธีการใด คิดเห็นอย่างไร เป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับการรับรู้ต่างๆ ในพิพิธภัณฑ์” ชิวลิทธี บุญเกียรติ กล่าวเสริมเกี่ยวกับ “การเรียนรู้ใน พิพิธภัณฑ์”

ประสบการณ์ในการบริหารงานพิพิธภัณฑ์

การอภิปรายเกี่ยวกับประสบการณ์ในการบริหาร งานพิพิธภัณฑ์ เป็นการถ่ายทอดบทเรียนจากการ ทำงาน ที่ต่อเนื่องมาจากความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับงาน พิพิธภัณฑ์ ทั้งนี้ ตัวแทนของคนที่ทำงานพิพิธภัณฑ์ ที่มีความเกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ในลักษณะต่างๆ กัน จะ ฉายให้เห็นถึงวิถีคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ที่หลากหลาย วารุณี ไอสถารมย์ จะกล่าวถึงหอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สิทธิลักษณ์ สัมบัชชิต จะบอกเล่าถึงพิพิธภัณฑ์เงินตราของธนาคารแห่งประเทศไทย และศิริพร ผลชีวิน สะท้อนประสบการณ์การ สร้างสรรค์นิทรรศการให้กับพิพิธภัณฑ์หลายแห่ง และ ธงชัย ลิขิตพรสวรรค์ ทำหน้าที่ดำเนินการอภิปราย

ก่อนที่เราจะเรียนรู้เกี่ยวกับการบริหารงานใน แต่ละแห่ง เราลองมารู้จักการสร้างสรรคินทรรศการ อัน เป็นกระบวนการสำคัญยิ่งในการเรียนรู้ของผู้ชม พิพิธภัณฑ์ ศิริพร ผลชีวิน สรุปแนวทางการพัฒนา นิทรรศการไว้อย่างน่าสนใจ

1. ต้องมีความเข้าใจว่านิทรรศการคืออะไร นิทรรศการคือ สื่อที่มุ่งเน้นให้ผู้ชมได้สาระ และเกิดความ เพลิดเพลินในเวลาเดียวกัน
2. ต้องรู้ว่านิทรรศการมีหน้าที่อย่างไร หน้าที่ ของนิทรรศการคือพื้นที่ส่งความรู้ผ่านสื่อ สื่อจัดแสดงมี ลักษณะที่หลากหลาย ถ้าจะเน้นวัตถุก็ต้องไปรวบรวม วัตถุและต้องมีความรู้ในเรื่องราวของวัตถุนั้น ถ้าจะเน้น การจำลองสถานการณ์ เหตุการณ์ หรือบรรยากาศ ผู้ชม จะเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงจากการสัมผัส
3. กำหนดเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ของพื้นที่ให้ ชัดเจน ว่าต้องการเป็นพื้นที่การเรียนรู้ด้านไหน แนวทาง

เป็นอย่างไร

4. กำหนดกลุ่มเป้าหมายหลัก เพื่อกำหนดรูปแบบเป้าหมายที่ตรงกลุ่ม ในบางโครงการ ลูกค้านอกว่า กลุ่มเป้าหมายหลักเป็นผู้หญิงอายุ 30 ปี พอเรา ออกแบบได้ระยะหนึ่ง เด็ก ๆ กลับสนใจกันมาก

5. ออกแบบนิทรรศการให้สอดคล้องกับพฤติกรรม การเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมาย ชอบอ่านหรือไม่ ชอบอ่านป้ายนิทรรศการ เป็นต้น

6. กำหนดเนื้อหาที่ต้องการสื่อสาร ทั้งนี้ เนื้อหา และรูปแบบของนิทรรศการ จะสัมพันธ์กับรูปแบบการ ให้บริการด้วยเช่น ถ้าต้องการจะให้เข้าชมแบบอิสระ เข้า มาโดยเราไม่มีระบบการนำชม การออกแบบจะเป็นแบบ หนึ่ง

7. ออกแบบและจัดสร้างนิทรรศการจากโจทย์ที่ มีความชัดเจน โดยมีการตรวจทานโจทย์เป็นระยะ ๆ และประสานงานอย่างใกล้ชิดกับเจ้าของโครงการ

การถอดบทเรียนจากการทำงานนี้ ชิวให้เห็นว่า ผู้รับผิดชอบโครงการในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ หรือสร้าง ชุดนิทรรศการควรใส่ใจกับการวางแผนของพิพิธภัณฑ์ที่ ชัดเจนตั้งแต่ต้น นั่นหมายความว่า หน่วยงานจะต้อง มองภาพของพิพิธภัณฑ์ ที่มากกว่าการสร้างชุดนิทรรศการ แต่จะต้องเข้าใจถึงธรรมชาติขององค์กรที่กำลังเกิด ขึ้น ในที่นี้หมายถึง พิพิธภัณฑ์ ใครคือผู้ชมที่เป็นเป้าหมายหลัก กิจกรรมประเภทใดที่จะจัดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ผู้ชมสนใจกับเนื้อหา หรืองานวิจัยประเภทใดหรือ คลังข้อมูลที่ควรพัฒนาขึ้น สำหรับเป็นฐานความรู้ให้ พิพิธภัณฑ์ในการทำงาน

จากข้อคำถามต่างๆ นี้ วารุณี ไอสถารมย์ แสดงให้เห็นถึงความเป็นมาและการตีความทางประวัติ- ศาสตร์ ในการสร้างหอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่ง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรียกย่อๆ ว่า หอประวัติ ศาสตร์ฯ

หอประวัติศาสตร์ฯ เกิดพร้อมกับหอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. 2533 โดยกำหนด เป็นแผนแม่บท อีก 15 ปีต่อมา ศาสตราจารย์ ดร. สุรพล นิติไกรพจน์ อธิการบดีคนปัจจุบัน ได้สนับสนุน ให้ทำหอประวัติศาสตร์ฯ ในลักษณะหอเกียรติยศ ท่าน เรียกว่า Hall of Fame เพราะเห็นว่า หอประวัติ ศาสตร์ฯ แห่งนี้ควรบรรจุสิ่งที่เรียกว่า “อดีตอันน่าภูมิใจ” ของชาวธรรมศาสตร์ ด้วยเหตุนี้ จึงมีการแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่ง คณะกรรมการประกอบด้วย อาจารย์ นักวิชาการ ศิษย์เก่าและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ที่จะร่วมกันคิดและตัดสินใจเกี่ยวกับ “หน้าตา” และ เนื้อหาที่จะบรรจุในหอประวัติศาสตร์ฯ การทำงานในรูป ของกรรมการช่วยสะท้อนให้เห็นความหลากหลายและ ความต้องการที่น่าทำทำ

ในระยะแรก หอจดหมายเหตุฯ ทำหน้าที่ประสานงานในการจัดหาข้อมูลจัดแสดง แล้วจัดจ้างบริษัทเอกชนในการจัดแสดง ทั้งนี้ ระยะเวลาในการพัฒนาเนื้อหาและออกแบบ รวมทั้งการก่อสร้างทั้งสิ้นเป็นเวลา 8 เดือน โดยใช้พื้นที่ตึกโดม ชั้น 3 เป็นสถานที่ตั้งของหอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตามที่อธิการบดีได้ตั้งชื่อไว้

วารุณี โอสธามรย์ กล่าวถึงตัวอย่างการจัดแสดงที่น่าสนใจในหอประวัติศาสตร์ อันได้แก่ ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมของอาคารตึกโดมของ หมิว อภัยวงษ์ การจัดแสดงสามารถอธิบายถึงแนวคิดการออกแบบที่สะท้อนยุคสมัยของการก่อสร้าง พ.ศ. 2477 ซึ่งเป็นปีที่มหาวิทยาลัยได้รับการสถาปนา และลานโพธิ์ ซึ่งแสดงเหตุการณ์ 14 ตุลา การจัดแสดงในบริเวณดังกล่าวใช้เทคโนโลยีมัลติมีเดีย และเมื่อผู้ชมมองไปยังหน้าต่างในส่วนการจัดแสดงนี้ ผู้ชมจะเห็นรูปเหตุการณ์ที่มันเกิดขึ้นที่ลานโพธิ์ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของกรณี 14 ตุลา แล้วถ้ามองทะลุออกไป ผู้ชมจะมองเห็นพื้นที่จริงคือลานโพธิ์

การจัดแสดงหอประวัติศาสตร์ฯ นี้ กำหนดกลุ่มเป้าหมายผู้ชม คือนักศึกษาในปัจจุบัน ศิษย์เก่าและบุคคลทั่วไป ดังนั้นการออกแบบต้องมีการวิจัยรองรับซึ่งเป็นงานวิจัยประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัย ส่วนการออกแบบการจัดแสดง มีความหลากหลายด้วยวัตถุ เช่น แท่นพิมพ์อันแรกของโรงพิมพ์มหาวิทยาลัย และสื่อมัลติมีเดีย รวมถึงการทำบทบรรยายไทย - อังกฤษ เพื่อรองรับผู้ชมที่เป็นชาวต่างชาติ อย่างไรก็ตาม จุดอ่อนของหอประวัติศาสตร์ฯ คือสถานที่ตั้งที่อยู่บนชั้น 3 ซึ่งไม่เหมาะสมกับผู้ชมที่เป็นผู้สูงอายุ ที่จะต้องเดินขึ้นบันได

ในช่วงสุดท้ายของการอภิปราย ศิริลักษณ์ สัมภาษณ์ให้ตัวอย่างของการสร้างสรรค์นิทรรศการและการบริหารพิพิธภัณฑ์ของธนาคารแห่งประเทศไทย ในเบื้องต้น ศิริลักษณ์ สรุปพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์

ในระยะแรก ตั้งแต่ พ.ศ. 2521 “พิพิธภัณฑ์” เป็นเพียงห้องจัดแสดงที่อาคารสำนักงานสุรวงศ์ เน้นการจัดแสดงเงินตรา โดยการให้ความรู้กับผู้เข้าชมในลักษณะที่เน้นวัตถุคือ เงินตราทั้งเงินตราไทยและเงินตราต่างประเทศ ทั้งนี้ ยังมีการให้บริการนำชมให้กับแขกของธนาคาร

ในระยะต่อมา คือช่วงเตรียมการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ เริ่มเมื่อ พ.ศ. 2532 ผู้บริหารสำคัญช่วงนั้นคือ อาจารย์ปวย อึ้งภากรณ์ เห็นว่าวังบางขุนพรหม เป็นอาคารโบราณสถาน และใช้เป็นอาคารสำนักงานช่วงระยะเวลาหนึ่ง เมื่อมีสร้างอาคารสำนักงานใหญ่ใหม่ จึงมีแนวคิดในการปรับตำแหน่งวังบางขุนพรหมเป็นพิพิธภัณฑ์ จากนั้น มีการจัดตั้งคณะกรรมการและ

คณะอนุกรรมการ 3 คณะ เพื่อการจัดหาวัตถุมาเพิ่มในการจัดแสดงและจัดทำข้อมูล เนื้อหาการจัดแสดงโดยเชิญผู้เชี่ยวชาญ เช่น เชี่ยวตัวแทนจากสมาคมเหรียญกษาปณ์ หรือนักสะสมเป็นอนุกรรมการการจัดหาวัตถุหรือการขอความอนุเคราะห์ที่ผู้แทนจากกรมศิลปากรร่วมในคณะกรรมการจัดแสดง ส่วนการพัฒนาเนื้อหาเป็นงานของบุคลากรจากธนาคาร การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์จึงดำเนินการแล้วเสร็จ และเปิดอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2536 โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และสมเด็จพระบรมราชินีนาถเสด็จ ทรงเปิดพิพิธภัณฑ์ธนาคารแห่งประเทศไทย ที่อาคารตำหนักวังบางขุนพรหม

เนื้อหาพิพิธภัณฑ์เน้นการจัดแสดง วิวัฒนาการเงินตราไทย การดำเนินงานของธนาคารแห่งประเทศไทย การพิมพ์ธนบัตร อีกส่วนหนึ่ง พิพิธภัณฑ์ยังบอกเล่าประวัติของตำหนักวังบางขุนพรหม เช่น การจัดแสดงห้องบรรทมของหม่อมเจ้าหญิงประสมสงค์ ซึ่งเป็นพระชายาของสมเด็จพระนครสวรรค์ เจ้าของวัง และต่อมาเป็นที่ทำงานของผู้ว่าราชการจังหวัดท่านแรก

ในด้านการจัดแสดงวัตถุ พิพิธภัณฑ์ได้นำเทคโนโลยีมาประกอบการจัดแสดง เช่น การเล่าเรื่องเกี่ยวกับสัญลักษณ์บนเหรียญธรรมดา โดยใช้แสงสะท้อนจากข้างหลังของเหรียญ เพื่อให้เห็นสัญลักษณ์ และมีคำบรรยายประกอบแล้วจึงไป นอกจากนี้ ยังมีการใช้ภาพการ์ตูนจัดแสดงคำพังเพยเกี่ยวกับเบี้ย ซึ่งเป็นฝีมือการสร้างสรรค์ของคุณประยูร จรรย์วงศ์ เช่น เบี้ยใบร้ายทาง หรือ เก็บเบี้ยใต้ถุนร้าน และยังมีการจัดแสดงวัตถุ เช่น เงินพดด้วง ซึ่งถือเป็นเงินตราที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของชาติไทย หรือการจัดแสดงบรรยากาศ โดยใช้ฉากการจัดแสดง อนึ่ง เมื่อธนาคารมีหน้าที่ดูแลอาคารตำหนักวังเทเวศน์ พิพิธภัณฑ์ได้บูรณะภายใน และจัดแสดงเพิ่มขึ้น

นอกเหนือจากการจัดแสดง พิพิธภัณฑ์ยังดำเนินการดำเนินงานทะเบียน เพื่อควบคุมวัตถุ และการจัดหาวัตถุเพิ่ม โดยการลงทะเบียนดำเนินการด้วยระบบปกติที่กรอกข้อมูลในเอกสาร และกำลังพัฒนาระบบทะเบียนเป็นดิจิทัล ที่แสดงมีรูปวัตถุกำกับ นอกจากนี้ ยังมีการจัดกิจกรรมต่างๆ เช่น การนำชมเป็นหมู่คณะ การจัดนิทรรศการชั่วคราว การจัดบรรยายเสวนา หรือการแสดงดนตรีไทย-สากล รวมทั้งการเข้าร่วมกิจกรรมอื่นๆ เช่น การร่วมงานวันพิพิธภัณฑ์สากล และวันพิพิธภัณฑ์ไทย เป็นต้น

สมาคมจดหมายเหตุสยาม กำหนดการประชุมใหญ่สามัญประจำปี 2553
และสัมมนาวิชาการ-Seminar

เรื่อง “จดหมายเหตุสยาม : จากกรุงธนบุรีศรีมหาสมุทรถึงเมืองจันทบูร”

วันที่ 22 - 23 กรกฎาคม 2553

ณ ห้อง กรุงธนบอลรูม โรงแรม รอยัลริเวอร์ เซิงสะพานกรุงธน เขตธนบุรี (ซ่งฮี้)

ลงพื้นที่ภาคสนาม

ตามรอยเส้นทางกู๋บ้านกู๋เมืองของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ดินแดนภาคตะวันออกของไทย จันทบุรี ตราด และจังหวัดเกาะกง ประเทศกัมพูชา

วันเสาร์ที่ 24 - วันจันทร์ที่ 26 กรกฎาคม 2553 (3 วัน 2 คืน)

วิทยากร : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, เอิบเปรม - ยุวดี วัชรางกูร, ทรงยศ แวหวงษ์, กามนิต ดิเรกศิลป์

สมฤทธิ ลือชัย, อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, อัครพงษ์ คำคุณ

หลักการและเหตุผล

กรุงธนบุรีเป็นราชธานีหนึ่งของสยามประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2310-2325 แม้ว่าจะเป็นราชธานีอยู่เพียง 15 ปี แต่ดินแดนแห่งนี้เป็นแหล่งชุมชนเก่าแก่มาช้านาน ไม่เพียงแต่จะมีความสำคัญในอดีตเท่านั้น หากยังดำรงความสำคัญมาจนถึงปัจจุบัน ในฐานะของการเป็นบทศึกษาเพื่อเข้าใจภูมิหลังประวัติศาสตร์ของไทย ในด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และความสัมพันธ์กับประเทศต่างๆ การศึกษาเรื่องของราชอาณาจักรธนบุรี จึงไม่เพียงเป็นการศึกษาของอดีตเท่านั้น หากทว่ายังเป็นการศึกษาเพื่อความเข้าใจในแง่มุมต่างๆ ของสังคมไทยในปัจจุบันอีกด้วย

นอกจากเอกสารลายลักษณ์ที่บอกเล่าเรื่องราวในอดีตแล้ว การศึกษาประวัติศาสตร์ให้รอบด้าน จำต้องอาศัยเครื่องมือและสื่อข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริง รวมทั้งการแสดงความคิดเห็น การวิพากษ์วิจารณ์ในเชิงวิชาการ ซึ่งเป็นวิธีการจัดทำประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า เป็นอีกวิธีหนึ่งในการศึกษาข้อมูลในอดีตให้ครบถ้วนสมบูรณ์ ในการนี้ สมาคมจดหมายเหตุสยาม ร่วมกับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย บริษัท โตโยต้า มอเตอร์ ประเทศไทย จำกัด และหอจดหมายเหตุและหอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงเห็นสมควรจัดการสัมมนา เรื่อง “จดหมายเหตุสยาม : จากกรุงธนบุรีศรีมหาสมุทร ถึงเมืองจันทบูร” เพื่อกระตุ้นและสนับสนุนให้เกิดความก้าวหน้าด้านการศึกษาค้นคว้าและการนำข้อมูลเกี่ยวกับธนบุรีศึกษาไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในวงวิชาการให้แพร่หลาย และเพื่อสร้างทัศนคติของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติบนความหลากหลายทางเชื้อชาติวัฒนธรรม ความเชื่อและศาสนา

วัตถุประสงค์

1. เพื่อกระตุ้นและสนับสนุนความก้าวหน้าขององค์ความรู้เกี่ยวกับ “ธนบุรี - จันทบุรีศึกษา”
2. เพื่อพัฒนาการศึกษาด้าน “ธนบุรี - จันทบุรีศึกษา” ในสถาบันทุกระดับ
3. เพื่อกระตุ้นให้เกิดการศึกษาและเผยแพร่วิธีการจัดทำประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า หรือมุขปาฐะ

ปาฐะ

ผู้เข้าร่วมสัมมนา

ครู-อาจารย์ นักจดหมายเหตุ นักวิชาการ นักเรียน นิสิต นักศึกษา และบุคคลทั่วไป 200 คน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผู้เข้าร่วมสัมมนาได้รู้ความก้าวหน้าขององค์ความรู้เกี่ยวกับ “ธนบุรี-จันทบุรีศึกษา”

คาดหวังให้มีการพัฒนาการศึกษาด้าน “ธนบุรี-จันทบุรีศึกษา” ในสถาบันทุกระดับ

ผู้เข้าร่วมสัมมนาได้รับความรู้วิธีการจัดทำประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าไปใช้ในการศึกษาข้อมูลในอดีต

จัดโดย

สมาคมจดหมายเหตุสยาม

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

มูลนิธิไคโยค้าประเทศไทย

บริษัทไคโยคัมมูเตอร์ ประเทศไทย จำกัด

หอจดหมายเหตุและหอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

หัวข้อการสัมมนา

วันพฤหัสบดี 22 กรกฎาคม 2553

เปิดการสัมมนา โดย ศาสตราจารย์ เกียรติคุณ คุณหญิงไขศรี ศรีอรุณ

จดหมายเหตุแผนที่กรุงสยาม : จากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชถึงจอมจักรพรรดิเฉียนหลง

ประชุมสมาชิกและรายงานผลการดำเนินงานของสมาคมฯ

จดหมายเหตุแผนที่บางกอก-กรุงธนบุรี-แม่น้ำเจ้าพระยา

กรุงธนบุรี - สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช - กับ นครศรีธรรมราช : เรื่องจริงหรืออภินิหาร

ประวัติศาสตร์บอกเล่าเรื่องเล่ามีชีวิต : ประสบการณ์และเทคนิควิธีการ

อยู่ต่อเรือ-สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช-บ้านเสม็ดงาม - เมืองจันทบูร

จดหมายเหตุเมืองจันทบูร

วันศุกร์ที่ 23 กรกฎาคม 2553

โบราณคดีไต้น้ำ กับการค้าระหว่างประเทศจากกรุงธนบุรี - จันทบูร - ฮาเตียน - ฮอยอัน - กวางตุ้ง-กรุงจีน

เส้นทางภูบ้านภูเมืองของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช : อยุธยา-จันทบูร-อยุธยา

นำชม “พระราชวังเดิม” กรุงธนบุรี ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

วันเสาร์ที่ 24 - วันจันทร์ที่ 26 กรกฎาคม 2553 ลงพื้นที่ภาคสนาม

เส้นทางตามรอยเส้นทางภูบ้านภูเมืองของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชดินแดนภาคตะวันออกของไทย จันทบุรี ตราด และจังหวัดเกาะกง ประเทศกัมพูชา

ใบสมัครสมาชิกสมาคมจดหมายเหตุนสยาม

1. ชื่อหน่วยงาน.....

เลขที่.....หมู่/ซอย.....ถนน.....ตำบล/แขวง.....

อำเภอ/เขต.....จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....

โทรศัพท์.....โทรสาร.....E-mail.....

ประสงค์จะสมัครสมาชิกสมาคมจดหมายเหตุนสยาม () ตลอดชีพ () รายปี

2. ข้าพเจ้า (นาย/นาง/นางสาว).....อายุ.....ปี อาชีพ.....

สถานที่ติดต่อ.....

เลขที่.....หมู่/ซอย.....ถนน.....ตำบล/แขวง.....

อำเภอ/เขต.....จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....

โทรศัพท์.....โทรสาร.....E-mail.....

ประสงค์จะสมัครสมาชิกสมาคมจดหมายเหตุนสยาม () ตลอดชีพ () รายปี

3. ประเภทสมาชิก

3.1 สมาชิกกิตติมศักดิ์ตลอดชีพ จำนวน 5,000 บาท

3.2 สมาชิกสามัญ

องค์กรจดหมายเหตุนตลอดชีพ 3,100 บาท รายปี 500 บาท

ส่วนบุคคลตลอดชีพ 2,100 บาท รายปี 200 บาท

3.3 สมาชิกสมทบ ได้แก่ นิสิต นักศึกษา รายปี ๆ ละ 100 บาท

4. ข้าพเจ้าสมัครสมาชิกโดยโอนเงินเข้าบัญชีออมทรัพย์ ธนาคารทหารไทย สาขา ม.ธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์

ชื่อบัญชี สมาคมจดหมายเหตุนไทย เลขที่บัญชี 155-2-02226-9 จำนวน.....บาท (.....)

ส่งตัวแลกเงิน/ธนาคณัติ/เช็ค สั่งจ่ายสมาคมจดหมายเหตุนไทย จำนวน.....บาท (.....)

ชำระเงินสด จำนวน.....บาท (.....)

ข้าพเจ้ารับรองว่าจะปฏิบัติตามข้อบังคับและระเบียบของสมาคมฯ โดยชอบทุกประการ

ลงชื่อ.....ผู้สมัคร

(.....)

วันที่.....

หมายเหตุ 1. สมาชิกสมาคมฯ มีสิทธิได้รับสิ่งพิมพ์วิชาการ การเข้าร่วมประชุมทางวิชาการประจำปี

โดยชำระค่าลงทะเบียนในอัตราสมาชิก การเลือกตั้งกรรมการบริหารสมาคมฯ และสิทธิการบริการ

ติดต่อประสานงานสมาชิกเครือข่ายสมาคมฯ ฯลฯ

2. ส่งใบสมัครและสำเนาการโอนเงินมาที่ ตู้ ปณ.11 ปณฝ.หน้าพระลาน กรุงเทพฯ 10202

คุณสมบัติของสมาชิก

1. เป็นผู้บรรลุนิติภาวะแล้ว
2. เป็นผู้มีความประพฤติเรียบร้อย
3. ไม่เป็นโรคที่สังคมรังเกียจ
4. ไม่ต้องคำพิพากษาของศาลถึงที่สุดให้เป็นบุคคลล้มละลาย หรือไร้ความสามารถ หรือเสมือนไร้ความสามารถ หรือต้องโทษจำคุก ยกเว้นความผิดฐานประมาท หรือลหุโทษ การต้องคำพิพากษาของศาลถึงที่สุดในกรณีดังกล่าว จะต้องเป็นในขณะที่สมัครเข้าเป็นสมาชิกหรือในระหว่างเป็นสมาชิกของสมาคม

ประเภทของสมาชิก

1. สมาชิกสามัญ ได้แก่
 - 1.1 ผู้มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงาน การศึกษา การเรียน การสอน การบริหาร การเผยแพร่ เอกสารและวิชาการจดหมายเหตุ รวมไปถึงผู้สนับสนุนกิจกรรมด้านนี้
ค่าสมัครสมาชิก 200 บาท / ปี หรือ ตลอดชีพ 2,100 บาท
 - 1.2 องค์กรจดหมายเหตุในภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ และเอกชนที่สนใจสนับสนุนวัตถุประสงค์ของสมาคม และต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสมาคม
ค่าสมัครสมาชิก 500 บาท / ปี หรือ ตลอดชีพ 3,100 บาท
2. สมาชิกกิตติมศักดิ์ ได้แก่ บุคคลผู้ทรงคุณวุฒิทางวิชาการจดหมายเหตุ และวิชาการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการงานจดหมายเหตุ หรือเห็นความสำคัญต่อกิจกรรมด้านนี้ที่คณะกรรมการเชิญมา ตลอดจนบุคคลทั่วไปที่สนใจในกิจกรรมจดหมายเหตุ
3. สมาชิกสมทบ ได้แก่ นักเรียน นิสิตนักศึกษา
ค่าสมัครสมาชิก 100 บาท / ปี

การสิ้นสุดสมาชิกภาพประเภทรายปี

มีระยะเวลา 1 ปี นับจากวันสมัคร

การสมัครสมาชิก

1. สมัครโดยกรอกใบสมัครสมาชิกสมาคม
2. โอนเงินเข้าบัญชีออมทรัพย์ ธนาคารทหารไทย สาขา ม.ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์
ชื่อบัญชี สมาคมจดหมายเหตุไทย เลขที่บัญชี 155-2-02226-9
3. ส่งใบสมัครและหลักฐานการโอนเงินมาที่
สมาคมจดหมายเหตุไทย ตู้ ปณ.11 ปณฝ. หน้าพระลาน กรุงเทพฯ 10202
หรือ E-mail มาที่ archivesthai@yahoo.com

สิทธิและหน้าที่ของสมาชิก

1. เข้าประชุมสมาคมฯ ประจำปี ปีละ 1 ครั้ง
2. เข้ารับการบริการฝึกอบรม-ประชุมเชิงปฏิบัติการ/ ปาฐกถา สัมมนา เพื่อให้ความรู้แก่สมาชิกตามแต่โอกาสอันควร (ในอัตราสมาชิก)
3. รับการบริการติดต่อเรื่องสมาชิกทั้งในด้านการบริหาร การเผยแพร่ความรู้สารสนเทศ ตลอดจนการปรึกษาหารือร่วมกันในการพัฒนากิจกรรมจดหมายเหตุ
4. ได้รับสิ่งพิมพ์วิชาการจดหมายเหตุ เพื่อเป็นการเผยแพร่ข่าวสาร (สิทธิพิเศษเฉพาะสมาชิก)
5. มีสิทธิเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินการของสมาคมฯ ต่อคณะกรรมการ
6. สมาชิกสามัญมีสิทธิในการเลือกตั้ง หรือได้รับการเลือกตั้ง หรือแต่งตั้งเป็นกรรมการ
7. ให้ความร่วมมือและสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของสมาคมฯ
8. ร่วมกิจกรรมที่สมาคมฯ จัดให้มีขึ้น
9. ช่วยเผยแพร่ชื่อเสียงของสมาคมฯ ให้เป็นที่รู้จักแพร่หลาย

Silkroad-Urumqi-Dunhuang-Xian & Unseen Altai Mountain-City

เส้นทางสายแพรไหม
กับเทือกเขาอัลไต-ถีน (ไม) กำเนิด ของชนชาติไทย

วันเสาร์ที่ 18 – วันอาทิตย์ที่ 26 กันยายน September 2553/2010 – 79,000 Baht

9 วัน 8 คืน 9D/8N (โรงแรมระดับ 4 ดาว)

วิทยากรพิเศษ ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ อ.สมฤทธิ์ ลือชัย

ติดต่อสอบถามคุณดาวเรือง 0-2613-3841 หรือ 08-3134-3085

ท่องดินแดนเส้นทางสายไหม
กวางเจา-อุหลุมู่ฉี-คานาสือ-
อาเล่อไท่ (อัลไต)-ตุนหวง-ซีอาน

โดยสายการบิน CZ (9 วัน 8 คืน)

Kashgar

Xinjiang

Loulan

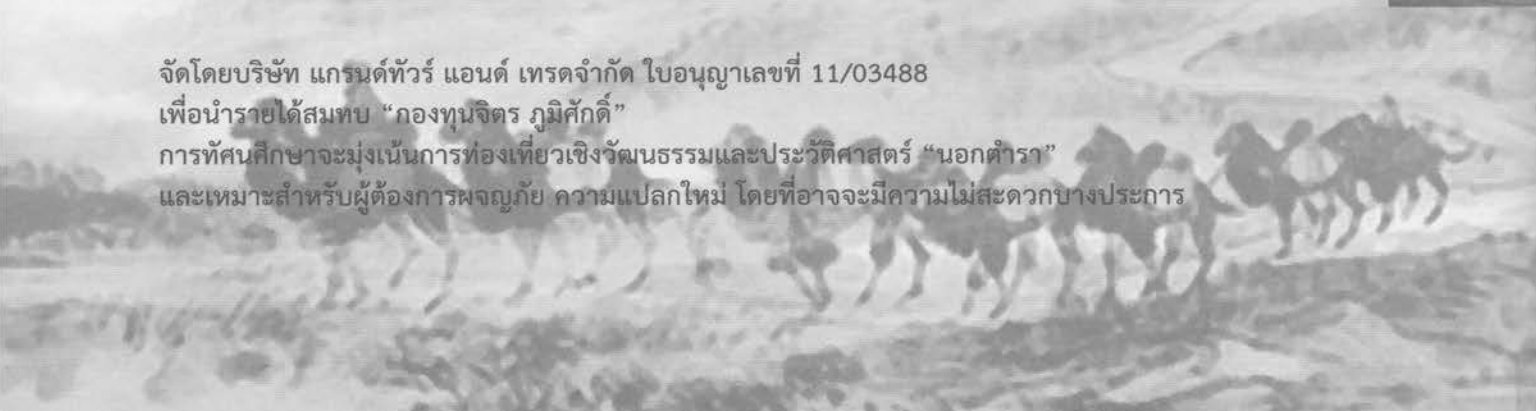
วันเสาร์ที่ 18 กันยายน 2553	กรุงเทพฯ - กวางเจา - อุหลุมู่ฉี
วันอาทิตย์ที่ 19 กันยายน 2553	อุหลุมู่ฉี - คานาสือ - สามโค้งงามแห่งทะเลสาบคานาสือ
วันจันทร์ที่ 20 กันยายน 2553	พลับพลาชมมัจฉา - ล่องเรือทะเลสาบคานาสือ
วันอังคารที่ 21 กันยายน 2553	หมู่บ้านเหอมู่ซุน - อาเล่อไท่ (อัลไต) - อุหลุมู่ฉี
วันพุธที่ 22 กันยายน 2553	อุหลุมู่ฉี - ตุนหวง - ถ้ำโมเกาคู - ภูเขาทรายหมิงซาซาน - สระน้ำวังพระจันทร์
วันพฤหัสบดีที่ 23 กันยายน 2553	ตุนหวง - ด่านเจียอี้กวน - ซีอาน (ตุนหวง - ซีอาน/รถไฟ)
วันศุกร์ที่ 24 กันยายน 2553	ซีอาน - เจดีย์ห่านป่าใหญ่ - กำแพงโบราณ
วันเสาร์ที่ 25 กันยายน 2553	กองทัพทหารดินเผา - น้ำพุร้อนหัวชิงฉือ - เกี้ยวซีอาน - ไชว์ราชวงศ์ถัง
วันอาทิตย์ที่ 26 กันยายน 2553	ซีอาน - กวางเจา - กรุงเทพฯ

จัดโดยบริษัท แกรนด์ทัวร์ แอนด์ เทรดจำกัด ใบอนุญาตเลขที่ 11/03488

เพื่อนำรายได้สมทบ “กองทุนจิตร ภูมิศักดิ์”

การทำศนศึกษาจะมุ่งเน้นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ “นอกตำรา”

และเหมาะสำหรับผู้ต้องการผจญภัย ความแปลกใหม่ โดยที่อาจจะมีความไม่สะดวกบางประการ

เว็บไซต์-อีไลบรารี
www.pridi-phoonsuk.org
Website-Elibrary

“

*This is to inform you that on the Occasion of
110 Anniversary of Pridi Banomyong, May 11, 2010,
a website and an e-library for a great man
and a great woman have been launched.*

Please visit:

www.pridi-phoonsuk.org”

Regards,

Charnvit Kasetsiri

แหล่งสารสนเทศ แหล่งค้นคว้าประวัติศาสตร์การเมือง
ที่เกี่ยวข้องกับ นายปรีดี-ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
ที่สมบูรณที่สุด

- ใครคือเจ้าของ? : “จดหมาย-เหตุ” ของนักมานุษยวิทยาบนทางแพร่งของสมบัติส่วนตัวกับการเผยแพร่สู่สาธารณะ
- “จากหลักฐานทางโบราณคดีสู่จดหมายเหตุดิจิทัล” กับข้อจำกัดงานโบราณคดีไทยปัจจุบัน
- กระบวนการคืนชีวิตให้บันทึกภาคสนาม
- เมื่อจดหมายเหตุออนไลน์ : แนวทางและข้อควรตระหนักในการเผยแพร่ข้อมูลส่วนตัวและข้อมูลทางวัฒนธรรม
- Visual repatriation : แนวคิดและปฏิบัติการของการส่งคืนสมบัติวัฒนธรรมด้วยการให้ชม
- แผนที่ซึ่งเปลี่ยนโลก
- หอจดหมายเหตุและพิพิธภัณฑ์สุภาพไทย
- บทบาทของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในการรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้
- สรรสาระจากการฝึกอบรมทางวิชาการ เรื่อง “การบริหารงานจดหมายเหตุและพิพิธภัณฑ์”

สมาคมจดหมายเหตุสยาม
The Archive Association of Siam

ตู้ ปณ.11 ปณ.พ. หน้าพระลาน กรุงเทพฯ 10202
E-mail : archivesthai@yahoo.com

